ژووری ڕووداوەکان سەرنج و تێرامان … سەدیق سەعید ڕواندزی

ژووری ڕووداوەکان، ناونیشانی کتێبێکی جۆن بۆلتنە و ماویەك لەمەو بەرچاپ و بڵاو کرایەوە.ئەم کتێبە لە سەر ئاستی نێوەندە سیاسی و ڕاگەیاندنەکانی دنیادا، دەنگدانەوەیەکی زۆری هەبوو، بە شێوەیەك کە ببێتە جێگەی سەرنجی خوێنەران و بە تاسەوە لە چاوەڕوانی خوێندنەوەی دابن. لەو سۆنگەیەشەوە، کتێبەکە وەرگێڕدرایە سەر زمانی کوردی و تەنانەت کاتێ وەك خوێنەرێك، کە دەمێك بوو دەمویست بیخوێنمەوە، کتێبەکەم کڕی و نایلۆنی بەرگەکەم هەڵپچڕی، هێشتا کەتیرەی نێوان بەرگ و لاپەڕەکانی وشك نەبووەوە. واتا ئەوەندە بە خێرای وەرگێڕدراوە. وەك ئەوەی هێندە گرنگ و بە بەها بێت بۆ خوێنەری کورد و نێوەندی سیاسی کوردی، کە دەبێ هەر چاپ بکرێت، لە کاتێکدا بە پێچەوانەوەیە.لە هەرێمی کوردستاندا، جۆرە خوێنەرێکی ڕاگوزەرو بیرنەکەرەوە، کە بەرهەمی شاشەی مۆبایلە نەك کتێب دروست بووە، ئەم تەرزە لە خوێنەر، ئەوەندەی ناونیشانەکان و شوناسی نووسەر دەبێتە جێی هەڵوەستەی، بەتایبەتیش ئەگەر ماکینەیەکی گەورەی ئیعلامی و ڕیکلامسازیی لە پشت ناساندنی کتێبەکەوە بێت، ئەوەندە گوتارو پەیام و ناوەڕۆکی کتێبەکان نا. بۆیە دەبینین بە گشتی شوناسی نووسەر، لە پێشەوەی شوناسی دەق دەبینرێت.ژووری ڕووداوەکانیش بە دەر نەبوو لەم گەورە کردنە بۆ ناوەڕۆکە. ئەم کتێبە هەر تەنها لە بەر ئەوە، ئەو دەنگدانەوەیەی نەبوو کە بۆلتن نووسیویەتی، چونکە هەمووی باسی ترەمپ و هەڵوێستە سەیرەکانی دەکات، بۆیە بووە جێی سەرنج. نابێ ئەوەمان بیر بچێت، کە ترەمپ بە هەڵوێست و بۆچوونە سەیرو پێکەنیناویی و ناسیاسییەکای خۆی، بۆتە جێی سەرنجی هەمووان لە سەر تاسەری دنیادا. ئەمە هۆکاری سەرەکی دەنگدانەوەی ئەو کتێبە بوو.بڕوام وایە، ناوەڕۆکی کتێبەکە باسی هەر سەرۆکێکی دیکەی بکردایە، ئەو بایەخەی نەدەبوو. لە ڕاستیدا ناوەڕۆکی ئەو کتێبە نەك هەر هیچ بەهایەکی بۆ خوێنەری کورد نییە، بگرە دوورو نزیك پەیوەندی بە ئێمەشەوە نییە.

ناوەڕۆکەکەی باسی پەیوەندی نێوان ترەمپ و جۆن بۆلتن، لە ساتی دەست بەکاربوونی وەك ڕاوێژکاریی ئاسایشی نەتەوەی، تا وازهێنانی لەو پۆستە دەکات.کاتێ بە وردی کتێبەکە دەخوێنینەوە درك بەوە دەکەیەن کە بۆلتن، ڕۆڵێکی خراپ و شەڕانگێزانەی بینیوە لە ئارستەکردن و پاڵپشتیکردنی ترەمپ، لە دەر کردنی هەموو ئەو

بڕیارانەی بەشێکی خەڵکی سفیل تێیدا بوونەتە قوربانی. تەنانەت بۆلتن لە کتێبەکەیدا، بە شانازییەوە جەخت لەوە دەکاتەوە کە ئەگەر کێشەیەکت بۆ چارەسەر نەکرا، گەورەتری بکە. سیاسییەك بەو ئەقڵیەتە بیر بکاتەوە، دەتوانێت خزمەتی مرۆڤایەتی بکات؟. ئەمە وێڕای هەوڵدانی بۆ کشانەوەی ئەمەریکا لە دەیان ڕێکخراوی نێودەوڵەتی و مرۆیی بە باربێکردنی ماددی. هاوکات قوڵکردنەوەی زیاتری ململانێی عەرەب و ئیسرائیل و دنەدانی ترەمپ بۆ لێدان و دژایەتی بەردەوامی ئێران و کۆریای باکوور و فەنزوێلا. ئەم هەڵوێستانە، بۆ ڕای گشتی ئەمەریکا و کێبڕکێی سەرۆکایەتی ئەو وڵاتە کە لە چەند مانگی داهاتوودا دەست پێ دەکات، ڕەنگە گرنگ بن. بەڵام بۆ هاووڵاتییانی دەرەوەی ئەمەریکا و کوردیش بە تایبەتی، هیچ بەهایەکی سیاسی و مێژوویان نییە. چونکە سمێڵچی جۆن بۆلتن کە سەرنجی ترەمبی ڕاکێشاوە، چ گرنگییەکی هەیە بۆ خەڵك؟ ترەمپ چۆن هەڵسوکەوت دەکات و چۆن بڕیار دەدات،شتێك نییە شایەنی باسکردن بێت. چونکە ئەمڕۆ کەس نییە لە دنیادا، لە کردارو ڕەفتارە سەیرو کۆمێدی و ناسیاسییەکانی ترەمب ئاگادار نەبێت و نەیزانێت.

کتێبەکە بەشی زۆری پەیوەستە بە شەڕی سوریا و ڕوانگەی ئەمەریکاو ئیدارەکەی بۆ کێشە و ململانێکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و چەکی ئەتۆمی کۆریای باکوور. تەنانەت دوو سەد لاپەڕەی یەکەمی کتێبەکە، تەنها گەنگەشەکردنی ئەوەیە کە سزاکانی سەر ئێران، چۆن توندتر بکرێن و چۆن ڕووبەڕووی ئەو وڵاتە ببنەوە.ئەگینا لەبارەی خستنە ڕووی سیاسەتی نێوخۆی ئەم وڵاتە و ئالینگارییە نێو خۆیەکانی، بچووکترین زانیاریشی تێدا نییە، کە ئەمەش دیوێکی شاراوە و هەڵخەڵەتێنەری خوێنەرە، کە دوورو نزیك بۆلتن نایەوێت هیچ کەسێك بچووکترین زانیاریشی لە بارەی چۆنییەتی سیاسەت و ئیدارەدانی ئەمەریکا هەبێت.بۆنموونە:ملیۆنان بێکار لە ئەمەریکا هەن، بە جۆرەها شێوە ڕەش پێستەکان دەچەوسێنرێنەوە و جیاوازی ڕەگەزییان لەگەڵدا دەکرێت.پەنابەران و دەیان کێشەی دیکەش، کە بۆلتن باسیان ناکات. بەڵام پرسیار لێرەدا ئەوەیە، کە بۆچی ئەو کتێبە لە ئێستادا بڵاو دەکرێتەوە؟ بێگومان وەڵامەکەی دیارو ڕوونە، چونکە لە سەرو بەندی هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتی ئەمەریکا داین و بەهۆی دوورخستنەوەشی، بۆلتن نایەوێت جارێکی دیکە ترەمپ چانسی بوونەوە بە سەرۆکی ئەمەریکای هەبێت. بۆلتن لەکتێبەکەیدا، بەچەند لاپەڕەیەك باس لە کشانەوەی ئەمەریکاو ڕادەستکردنی کوردانی خۆرئاوا بە تورکییا دەکات، بەڵام ئەو لە کاتێکدا باس لەو هەڵانەی ترەمپ دەکات کە خۆی لەوپۆستەدا نەماوە. مێژووی ئەمەریکا بۆ کورد تاڕادەیەکی زۆر مێژووێکی شاراوە نییە و هەمووومان دەزانین، ئەو

وڵاته بەرژەوەندی خۆی لە سەرووی هەموو شتێکەوە دەبینێت. بۆیە بەلایەوە گرنگ نییە قوربانی بە کوردانی خۆرئاوا بدات، لە پێناو بەرژەوەندییەکانی لە گەڵ تورکییادا.بەدرێژایی مێژوو ئەمە بەشێك بووە لەسیاسەتی ئەمەریکا،ئیدی بۆلتن باسی بکات یان نا، هەمووان دەیزانن.

لە بارەی وەرگێڕانی کتێبەکەوە:_

وەرگێڕ لە پێشەکی کتێبەکەدا، بە شانازییەوە باس لەوە دەکات کە بە بیست ڕۆژ ئەوکتێبەی وەرگێڕاوە. بە بڕوای من ئەمە نیشانەی سەرکەوتووی وەرگێڕ نییە، بەڵکو هەست نەکردنە بە بەرپرسیاریەتی و تێنەگەیشتنە لە هونەری وەرگێڕان. چونکە کارەساتە کتێبێکی شەسەد لاپەڕەیی سیاسی، کە ڕەنگە دووساڵ بخایەنێت، بە بیست ڕۆژ وەربگێڕدرێت. ئەم جۆرە لە وەرگێڕان، جۆرێکە لە وەرگێڕانی ئاسایی کە مەبەست لێی خۆناساندن و دیوەکەی تریشی بازرگانییە، کە لە ڕێی فرۆشتنی کتێبەکەوە، دەست وەرگێرو دەزگای چاپ دەکەوێت. ئەمڕۆ لە کوردستاندا، چەندین وەرگێڕان دەکرێن، کە جگە لە بە عەرەبیکردنی زمان و هەڵگێڕانەوە و تێکدانی ڕێساو یاساکانی زمانی کوردی هیچی تر نییە. لەو کتێبەدا، لە چەندین شوێن هەڵەی وەرگێڕان دەبینین کە ڕەچاویی هیچ بنەمایەکی زمانەوانی کوردی نەکراوەو بگرە لە هەندێ شوێندا، ڕووبەڕووی وەرگێڕانی حەرفی کتێبەکەش دەبینەوە. لەکاتێکدا، وەرگێڕان گواستنەوەی دەق نییە، بەڵکو بە کوردیکردن و گونجاندنیەتی لەگەڵ زمانی دووەمدا کە بە شێوەیەك بێت، مانا و ڕەهەندی واتایی زمانی دووەم بگەیەنێت.هاوکات زمانەکان لە ڕووی ڕێزمانی وشەسازییەوە،جیان لە یەکتری.ئەم جیاکارییە، دەبێ لە کاتی وەرگێڕاندا ڕەچاو بکرێت.لێرەدا ئاماژە بە چەند لایەنێکی وەرگێڕانی کتێبەکە دەکەین:_

*لا16 نووسراوە:_(دەرسێکی ئاگاداری دابین کرد).

- لا 34 نووسراوە:_(ئەمەریکا دەبێت بە ئارامی بخەون).ئەوەی دەخەوێت ئەمریکییەکانن، نەك ئەمەریکا.
- لا36 نووسراوە:_(هیچ نیوە پێستێکی حیز وەرمەگرە).
- لا 36 نووسراوە:(دووشەممە 31/6) لەکاتێکدا حوزەیران، تەنها سی ڕۆژە. *لا 43 نووسراوە:(بڕیارێکی یاسایی بە سەرۆکایەتی دەربارەی،ئایا ڕێکەوتنی سەرەتایی دەربارەی). سەرنج لە داڕشتنی ڕستەکە بدەن، لە ڕووی زمانەوانییەوە.
- لا46 نووسراوە:_(ئەندامی ماوە درێژی ترەمپ). کێ دەزانێت مەبەست لەو ڕستەیە چییە؟!.

- لا61 نووسراوە:_(هێڵی دۆخە ئاڵۆزەکان).کۆبوونەوەی دۆخە ئاڵۆزەکان گونجاوتر بوو.
- لا 61 نووسراوە:_(جێگری سەرۆك مەبەستی بوو لە یەکەم ڕۆژمدا یارمەتیم بدات لە ئەیلولی 2019). لە کاتێکدا، ئەو لە 9/4/2018دەست بەکاربووە.
- لا 62 نووسراوە:_(ڕازیبوونی داوە بە هاوکاری ئەفریقیا).
- لا 67 نووسراوە:_(قەبارەی دەنگ).
- لا68 نووسراوە:_(کۆبوونەوەکە لە هۆڵی کۆبوونەوەکە ڕوویدا).
- لا 75 نووسراوە:_(ترەمپ بە بەرزکەرەوەیەك هاتە خوارەوە لە قاتی سێیەم). بەرزکەرەوە لێرە بە مانای ئەسانسێر بەکار هاتووە، بەڵام وەرگێڕانەکە هەڵەیە. چونکە بەرزکەرەوە واتا رافیعە،یاخود کڕێن.خۆ سەرۆك بە کڕێن نەهاتۆتە خوارەوە!!.
- لا لا86 نووسراوە:(ماکرۆن سەردانی ئیدارەی ترەمپی کرد پێ بوو لە ئاهەنگ).سەرنج لە وەرگێڕانی ڕستەکە بدەن. *لا 87 نووسراوە:(بۆ کردنی ئامادەکاریی کۆنفرانسە ڕۆژنامەوانییە هاوبەشەکە).
- لا 91 نووسراوە:_(دەستمان کرد بە تاوتوێکردنی ئێران و کۆریای باکور).
- لا 93 نووسراوە:_(گێدانەوەی پڕۆگرامی ئەتۆمی).
- لا94 نووسراوە:_(کۆمەڵێ ترسیان هەبوو).ترس بە کۆمەڵە پێوانە ناکرێت.
- لا108 نووسراوە:_(ترەمپ کەوتە بیرکردنەوەی ئەوەی کە چی ڕوو ئەکات).
- لا109 نووسراوە:_(ئێمە شەرعاندنمان بۆ کیم جۆن کرد).
- لا114 نووسراوە:_(ئەوەندە نابات تا پایتەخت خۆی ببەستێت). کێ دەزانێ مەبەست لەو دەربڕینە چییە، کە ڕستەیە؟
- لا 115 نووسراوە:_(ئایا ئەیویست سەنگاپۆرە ڕووبدات). چی لە سەنگاپۆرە ڕووبدات؟.
- لا120 نووسراوە:(لە کۆبوونەوە سێ قۆڵییەکەی ئەمەریکاو کۆریای باکوو). ئەمە دەکاتە کۆبوونەوەی دوو قۆڵی نەك سێ قۆڵی *لا 133 نووسراوە:(هەردووکمان دامان لە پێکەنین). سەرنجی ڕستەکە لە ڕووی داڕشتنەوە بدەن.

*لا 125 نووسراوە:(چەندین جار چوومەتە مەترسی لەو شێوەیە). ڕووبەڕووی مەترسی گونجاوترە. *لا 153نووسراوە:(مێزێکی هێلکەیی، کۆنفرانسی ناوازە) ئەم دوو دەربڕینە لە ڕستەیەکدا بەیەکەوە هاتوون، بەڵام ئاخۆ کەس دەزانێ ڕستەکە چ مانایەك دەگەیەنێ؟!.

- لا165 نووسراوە:_(لە بەیانی ڕۆژی چوارشەممە من چووم لای ترەمپ). ئەمە لە زمانی کوردێك دەچێت، کە هیچ کوردی نەزانێت.چووم لای ترەمپ چییە؟.
- لا187 نووسراوە:_(پابەندنەبوون بە پەیماننامەی هێزە ئەتۆمییە ناوەند مەوداکان).
- لا189 نووسراوە:_(کە من بە ڕاستی من نەمدەویست کاتییان پێوە بە فیڕۆ بدەم).
- لا199 نووسراوە:_(کاتێك ڕاگەیاندن چووە دەر). ڕاگەیاندکاران گونجاوترە.
- لا228 نووسراوە:_(کەشەکە دڵتەنگ بوو). کەش دڵتەنگ نابێت، بەڵکو نائارام دەبێت، جوانترە بۆ وەرگێڕان.
- لا263 نووسراوە:_(ئەمە کارێکی سەیر کە بکرێت بوو لە نێوان سەرۆکە نوێکان).سەرنج لە داڕشتنی ڕستەکە بدەن.
- لا 285 نووسراوە:_(فڕینی سەرۆکی ئەمەریکا بۆ ئەوێ جیاوازتربوو). لە کتێبەکەدا، مەبەست فڕینی هەلیکۆپتەرە، کەچی تەنها بە نەنووسینی ئەم وشەیە، تەوای مانای ڕستەکە شێواوە.
- لا289 نووسراوە:_(پارچەی ڕووداوەکانم بەیەکەوە بەست).
- لا351 نووسراوە_:(من هەر خۆی لە خۆیدا،بابەتی پەڕینەوەی گوایدۆم بە دڵ نەبوو). جێناوی من، پێویست ناکات.
- لا363 نووسراوە:_(چەندین پێداویستی لە وەزارەتی دەوڵەت مەجبوور کرا).
- لا386 نووسراوە:(دانوستانی کرد بۆ چوارچێوە ڕێکەوتوو لە سەرەکەی ساڵی 1994). *لا 433 نووسراوە:(چونکە ئۆفیسی فیدڕاڵی کاروباری دەرەوە تا ئاستێکی زۆر،چونکە وەزارەتی خارجی شەڕی خەندەقی ڕاگەیاندبوو). ناوەڕۆکی ڕستەکە هیچ مانایەکی نییە.
- لا 440 نووسراوە:_(وایکردبوو لە ئێران کە قەناعەت بکا چی بوێت لە ناوچەکەدا بیکات).
- لا468 نووسراوە:_(ترەمپ یەکێ لە جارەکان وت).
- لا497 نووسراوە:_(بەردەوامیدان بە ڕووبەڕووبوونەوەی تیرۆر لە هەرێمە سنوورەیەکە). سەرنج لە داڕشتنی ڕستەکە بدەن.
- لا542 نووسراوە:_(ئەو خەڵکانەی کە مامەڵەیان لەگەڵ دەکرد هەواڵێکی خراپ بوون).
- لا544 نووسراوە:_(شەبەنگی دارایی ساڵ).یەکەم جارە شەبەنگی دارایی دەبیستم..
- لا564 نووسراوە:_(ئەو لێدوانەی کە من لە 6 ی کانونی یەکەمی

2020)دام. کانونی یەکەم دەکاتە مانگی دوانزە، بۆیە ئەمە هەڵەیە.

وێڕای ئەمانەش، زمانی کوردی، لە ڕووی یاسای ڕستەسازیی و داڕشتن و پێکهاتەی گەیاندندا، جیاوازە لە زمانی ئینگلیزی. لە زمانی کوردی، بەزۆری کار دەکەوێتە کۆتایی ڕستە، پێچەوانەی زمانی ئینگلیزی، کە لە ناوەڕاستی ڕستە دێت. وەرگێڕی ئەو کتێبە(دارەوان حامید) ڕەچاوی ئەو جیاکارییەی نەکردووە. بەڵکو کرداری ڕێزمانی لە زمانی ئینگلیزیدا، وەکو خۆی وەرگێڕاوە بۆ زمانی کوردی.بەمەش تووشی چەندان هەڵە بووە. وەك:

*(ترەمپ زوو هەستا لەخەو. لا236)

*(ترەمپ و خانمی یەکەم چوون بەرەو خێمەکە. لا239).

*(کە دەتوانن خەڵکی ئەمەریکا بگۆڕن پێی. لا386).

*(ئێمە وەك ئەوەبوو کە نزیکی دواهەمین هەلمان بین).

بێگومان، دەیان نموونەی دیکەی لەو شێوەیەش هەن. کە کار کەوتۆتە ناوەڕاستی ڕستە. ئەم کتێبە، نە کتێبێکی گرنگە، نە بایەخێکی ئەوتۆشی هەیە بۆ خوێنەری کورد. بگرە وەرگێڕان و وەرنەگێڕانی، هیچ لە مەسەلەکان ناگۆڕێت، بایەخەکەی تەنها بۆ ڕای گشتی ئەمەریکایە، کە چەندمانگی داهاتوو، دەچنە پرۆسەی هەڵبژاردنی سەرۆکەوە. بۆیە ئەو زانیارییانەی لە کتێبەکەدا هەن، لە دژی ترەمپ و دەتوانم بڵێم بەشێکە لە ڕیکلامێکی پێش وەختەی ڕاگەیاندن، لە دژی ترەمپ. ئەگەر نا ئەم کتێبە، یەك لە سەر سێی کتێبی ئەرێ کورد بوونە بەردەباز، زانیاریی مێژووی گرنگی بۆ کورد تێدانییە. هەر خوێنەرێکیش گومانی لەو قسەی من هەیە، بابە خوێندنەوەی کتێبەکە، گومانەکانی نەهێڵێت.

*ناوی کتێب:ژووری ڕووداوەکان، نووسینی:جۆن بۆلتن، وەرگێڕانی: دارەوان حامید_2020.

*ئەم بابەتە لە ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ ژمارە(8177)ی ڕۆژی 10/9/2020 بڵاو کراوەتەوە..

دەسەڵاتی "دوو ئیدارەیی" و سەرمایە، قەڵەپی شەڕش لە کۆمەڵگەی چینایەتی کوردستاندا

... مۆئەیەد ئەحمەد

ناڕەزایەتی و خۆپێشاندانی کرێکاران و زەحمەتکێشان و کارمەندان و گەنجانی کچ و کوڕی تامەزرۆی ژیانێکی ئاسوودە و ئازاد و یەکسان، لە کوردستانی عێراقدا، بەردەوامە، هەم لە بەرامبەر مووچە بڕین و بێکاری و بێ خزمەتگوزاری و نەبوونیدا، و هەم بە دژی ستەم و گەندەڵی و سەرکوتی دەسەڵاتی مافیایی و میلیشیایی حزبەکانی دەسەڵات.

دیارە ئەم ڕووبەڕووبونەوە و بەرهەڵستکارییە جەماوەرییە لە هەردوو ناوچەی ژیر دەسەلاتی یەکێتی و پارتیدایە، وە ئەمەش لە کاتێکدا کە هەر یەک لە پارتی و یەکیەتی، بە گوێرەی قورسایی هیزیان لە ناوچەکانیاندا، بە سەرکوت و گرتن و کوشتن وەڵامی جەماوەری ناڕازی و داواکارییەکانیان ئەدەنەوە. هەر بۆیە، ئەمڕۆ لە هەر کات زیاتر هیواو و ئارەزووی جەماوەر بۆ باشتر کردنی ژیانیان و فەراهەمهێنانی "چاکسازی" سیاسی و ئیداری و نەهێشتنی گەندەڵی بە بنبەست گەیشتووە، وە ڕێگەیەک لە بەردەمیاندا نەماوەتەوە جگە لە هەوڵوتەقەلا بۆ ڕامالینی ئەم ڕژێمە و هیز و حزبەکانی و پاشەکشەپێکردنیان لە ژیانی سیاسی و کۆمەڵایەتی کۆمەڵگەی کوردستاندا.

لە بەرامبەر ئەم بارودۆخەدا، چینی کریکار و توێژە نەدارەکان و ڕەوتە سیاسی و فیکری و ڕێکخراوییەکانی، ڕووبەرووی ئەرکی هەمەلایەنن. لەم راستایەدا، ناسینی دەسەڵات و نیشاندانی ماهیەتی چینایەتی بورژوازایانەی خاڵی دەست پێکردنە بۆ دەست راگەیشتنیان بە سیاست و تاکتیک و خوێندەوەی دروستی بۆ دۆخەکە، وە بە گەلاڵە و پراتیککردنی ستراتیژی شۆڕشگێرانە و فەراهەمهێنانی ئاڵوگۆڕی سۆشیالیستی و ڕیشەیی لە کوردستاندا.

ستراکچەری رژیمی سیاسی کوردستان و "دوو ئیدارەیی"

پەیکەری رژیمی سیاسی لە سەر کار بوو لە کوردستاندا وە بەبڕە پشتی ئەم رژیم و دەسەڵاتە، هەردوو حزبی بورژا ناسیونالیست و

میلیشیایی کوردە؛ پارتی دیموکراتی کوردستان (پارتی) و یەکیەتی نێشتمانی کوردستان (یەکیەتی)، کە بۆ خۆشیان بە سروشتی دوو ئیدارە و دەسەڵاتن و مۆرکی ئەم دابەشبوونەیان لە سەرتاپێی رژێمەکە داوە.

می□ژووی ئەم دابەشبوونە حزبی و میلیشیایەی دەسەڵاتداری و ناوچەگەری و نەخشەکێشانی کۆنە، و ئەگەڕیتەوە وە بۆ ساڵی ١٩٦٤ و ئینشقاقی ناسراو بە “مەلایی” و “جەلالی” لە ناو بزوتنەوەی کوردایەتی و چەکداری پارتیدا، کە دواتر لە پاش هەرەسی ١٩٧٤ و دروست بوونی یەکیەتی، لە ١حوزیرانی ١٩٧٥دا، لە فورمی ئیستایدا، وەک دوو حزب و بە دوو ناوی جیاوازەوە؛ پارتی و یەکیەتی، جێکەوتووە.

ئەوەی کە زیاتر پێویستە لێوەی دەست پێبکەین ئەو قۆناغە تازە چۆنایەتیەیە لە پر□س□□ی ئەم دابەش بوونە کە لە دوای شەڕی ناوخۆییەوە (١٩٩٤-١٩٩٨) جێگیر بووە. ئەو شەرە ناوخۆیەی نیوان ئەم دوو حزبە کە بە کوشتنی هەزاران لە خەڵکی هەژار و بێدەرتانی کوردستان لە ناو بەرەکانیدا تەواو بوو، و ئامانجە سیاسی و ستراتیژەکانی لە فۆرمی ئەم دوو ئیداریی و دەسەڵاتە میلیشیایەدا تۆمار کرا و سنووری ئەمرۆی ڕاکێشرا، وە هەروەها لە ژێر سایەی ئیتفاقیەی واشنتۆن و ئیدارەی دەوڵەتی ئەمریکادا لە ١٩٩٨ دا ئیعترافی نێودەوڵەتیی وەرگرت.

ئەو دابەشبوونەی دەسەڵات و دوو ئیدارەیەی کوردستان دواتر لە گەڵ داگیرکردنی عیراق لە لایەن ئەمریکاوە و رۆخانی رژیمی بەعس و دامەزراندنی ڕژیمی سیاسی ئیسلامی و قەومی لەسەر بنەمای دابەشبوونی قەومی و تایفی عیراق، بە شیوەیەکی کۆتایی جێگیر بووە وە بوەتە بەشیک لە خۆدی نیزامی سیاسی لە سەرتاسەری عیراقدا. ئەمە جگە لەوەی کە بۆ خۆشی دەسەڵاتە لە کوردستاندا و بڕبڕەپشتی رژیمی فەرمانڕەوای بورژوا ناسیۆنالیستی کورد□. دینامیزمی سەرلەنوێ بەرهەمهینانەوەی ئەم رژێمەی کوردستان و ئەم دوو ئیدارەییە لە ئەمڕۆدا، بەدەر لە فاکتۆرە سیاسی و سەربازیەکانی، لە ناو پەیوەندەیە ئابووریەکانی کۆمەلگەدایە و پیداویستەیە سیاسیەکانی حەرەکەتی سەرمایە و سەرمایەداری ئەمڕۆیە بە شکلی کۆنکریتی لە کوردستاندا کە فەراهەمیان ئەهێنیتەوە.

بەرچاوڕوون بوون و دەستنێشانکردنی واقعیەتی سیاسی و سەربازی کوردستان و خۆی چۆنە ئاوابینینی و نیشاندانی پەیوەندی ئەم رژیمەی ئێستا و “خێروبێری” بۆ بۆرژوازی ئێمیریالیستی و ناوچەیی و ناوخۆیی، سەنگی مەحەکە بۆ بەرگری کردن و خەبات لە نیو بەرەکانی جەنگی شۆرشگێڕانەی کریکاران و نەدارنی کوردستان.

دیارە سەرلەنوێ بەرهەمهێنانەوەی دەسەڵاتی میلیشیایی ئەم دوو حزبە، پارتی و یەکێتی، و تەنانەت دوو ئیدارەکەشی، لە کێش و هەوای جیۆسیاسی و جیۆستراتیژی دەوڵەتانی ناوچەکە و کێشمەکێشی نیوانیان هەردەم ووزە و توانا وەرئەگێیت بە تایبەت بە ڕاگرتنی تەرازووی هێزی نیوانیان. نمونە هەر نزیکەکان لەم بارەیەوە، پەنا بردنی پارتیە بە رژێمی بەعسی فاشی، و یەکێتیش بە دوایدا بەجمهوری ئیسلامی ئێرانی ئیعدام و کوشتار، لە ٣١ ئابی ١٩٩٦، و هەروها هاوپەیمانی پارتی و تورکیایە بە داگیرکردنی داعش بە موسڵ سالی ٢٠١٤، و هاوکاری یەکێتیە لەگەڵ قاسم سولیمانی، بە هێرشی سەربازی و مەلیشی عیراق بە کرکوک و دەوروبەری لە ١٦ ئوکتۆبەری ٢٠١٧ .
مەسەلەی سەرکی ئەوەیە کە ئەم دابەش بوونە و ڕزگار بوون لە دوو ئیدارەیی و دامەزراندنی حکومەت و ئیدارەیەکی سەرتاسەری لە کوردستاندا ئەمرۆ گەیشتەتە پلەیەکی ئەوتۆ کە کۆتایی هێنان پیی گرێدراوە بە سەرجەم تەکەمانی ڕژیمی سیاسی فەرمانڕەوا لە کوردستاندا. وە نەک ئەمش بەڵکو پەیوەست بوەتەوە بە ڕزگار بوون لە ئاسە و سیاسەتی بەرژوا ناسیونالیزمی کورد و کۆتایی هێنان بە زالەی ئەم ئاسەیە لە کۆمەڵگەی کوردستاندا. گەر ڕوون تر بڵێیم، کۆتایی هێنان بە دوو ئیدارەیی و دوو دەسەلاتی نەک هەر بە چاکسازی و دەوڵەتداری بورژوا ناسیونالیست ناکریت بە هەموو باڵەکانیەوە بەڵکو لە چوارچیوەی ئاسەی ناسیونالیزمشدا ئەنجام نادرێ.
بزوتنەوەی ناسیونالیزمی کورد لە کوردستاندا وەک بزوتنەوەیەکی سیاسی و کۆمەڵایەتی چینی بورژوازی کورد وە وەک ووزەی ئەم چینە بە دامەزراندنی نەزم و نیزامی بورژوا ناسیۆنالیستی کورد لە کوردستاندا، هەتا ئیستا توانیویەتی لە دەسەلاتداریەتی ئەم دوو حزبە میلیشیەدا خۆی بەرجەستە بکاتەوە و بەم تاڵان و بڕۆیە کریستەڵایز ببێ. ئەم دوو حزبە دەسەلاتدارە بە خۆیان جگە لەوەی کە میژووی هەوڵ و تەقەلا سیاسیەکانی ناسیونالیزمی کوردیان بەرجەستە کردەتەوە و بە زەبری چەک و ئیمکانات و ساتوسەودای نیو دەوڵەتی کردویانە بە هیزیکی سیاسی چەکدار هەم لە بەرامبەر دەوڵەتی مەرکەزی و هەم وەک ئامرازی دەسەلاتداری و سەرکوتی چینی چەوساوەی کوردستان.
ئەوەی کە پاکانە ئەکات بە بزوتنەوەی ناسیونالیزمی کورد و بەجیا ئەیبینە لەم دەسەلاتە و لەم گەندەڵکاریە، ئەوە وەهم و فریوکاری پەخش ئەکات لە ناو جەماوەردا و ڕەخنەی باڵی لیبرال قەومیەکانە کە ئەیانەوێت دەوڵەتی کوردی بورژوازی دروست بکەن بەلام گوایە بەبێ هیزی مەلیشی و گەندەڵی. ئەزمونی دەسەڵاتی پارتی و یەکێتی دروست کردنی دەوڵەتی نەتەوەیی بورژوازیە لە کوردستاندا ئەوە گرنگ نیە کە لە کێیووە هاتوون بەڵکو ئەوە گرنگە کە چۆن سەرلەنوێ خۆی بەرهەم

ئەهێنیتەوە.
هەڵبژاردن و پەرلەمان و کابینەسازی بۆ وڵاتانی
دەسەڵاتی دوو ئیدارەیی نیە
هەڵبژاردن و پەرلەمان و کابینە دروست کردن لە کوردستان کە لە پاش ساڵی ٢٠٠٣ و ڕوخانی ڕژیمی بەعس دەتەئاراوە، بە دەستکاریکردنی ئەم واقعیەتە سیاسی و سەربازی و ئابووری و دوو ئیدارەیی و دەسەڵاتە حزبیە نەبووە و نیە، بەڵکو بە پێچەوانەوە ئەوە دەسەڵاتەکەیە کە ئەم ئاریشە پەرلەمانیە لە جەستەی خۆیدا هەرس ئەکات و ئەم رەنگ و ڕوخسارە سیاسیە "دیموکراسیە" بە خۆی ئەدا.
پرۆسەی هەڵبژاردن و پەرلەمان ئامرازی سیاسی بورژوازیە بۆ "شەرعیەت"! وەرگرتن لە جەماوەر، نەک مەبەست لێی هەڵپەچانی دەسەلات و گۆڕینی بێت وەک ئۆپۆزسیۆنی قەومی "نەوەی نوێ" و "گۆڕان" لە قەڵەمی ئەدەن. تێکەڵکردنی ئەم دوو مەسەلەیە، واتە پرۆسەی هەلبژاردن و پەرلەمان و کابینە سازی وەک گۆڕینی دەسەڵاتی"دەوڵەت" لە کوردستاندا شتیک نیە جگە لە فریوکاری بە دژی کرێکاران و چەوساوەکان و مەبەست لەوە ئامانجی سیاسی و ستراتیژی ترە.
لەگەڵ ئەوەشدا کە پرۆسەی سیاسی و هەڵبژاردن و پەرلەمان و کابینە دروستکردن بۆ خۆی پرۆژەی ئەمریکایە بۆ رژیم سازی لە کوردستان و عیراقدا، بەڵام لە لایەن ئەمریکاشەوە ئەم پرۆسەیە بە ئەوە نەبووە و نیە کە دەسەڵات و دوو ئیدارەیی بگۆڕێت بەڵکە بۆ جوانکردنی دیمەنیەتی بەم دیمۆکراسیە پەرلەمانیە. گەر وەک ئاکامی لاوەکی ئەم پرۆسەیە ئەم حزب یا ئەو حزب لە دەسەلاتدا بەهیز تر ببێ یا لاواز تر ببی ئەوە هیچ لە ئەسڵی مەسەلەکە ناگۆڕێ.
ئامانج و ستراتیژی دەوڵەتسازی و رژێمسازی بورژوازی،
بە پۆششی "چاک سازی" و "باشبژێوی" جەماوەر
"بزوتنەوەی گۆران" و کاریکاتێرەکەی ئەمرۆشی، حزبی "نەوەی نوێ "، کە لە بنەڕەتدا بۆ بە ئاکامگەیاندنی ئامانجی سیاسی و ستراتیژیان بۆ بونیاتنانی دەوڵەتی بورژوازی کورد و دەوڵەتسازی بورژوازی هاتونەتە گۆڕەپانی سیاسی و کۆمەڵایەتیەوە، و فەلسەفی هەبوونیان لیرەوە بووە و هەیە، ئەیانەوێت ناڕەزایەتی خەڵکی کوردستان بکەنە سووتەمەنی جیبەجیکردنی ئەو ئامانجە سیاسی و ستراتیژیانەیان.
بە کەمێ ووردبونەوە ئەبینین کە ئەو "چاکسازی"یەی ئەم ئۆپۆزسیۆنە باسی لێوە ئەکات پاشکۆی شتێکی ترە، وە بۆ شتیکی تر و ئامانج و سیاسەت و ستراتیژیەتێکی تر هاتەتە ئاراوە. وادەدانیان بەوەی کە ئەمان خۆشگوزەرانی و باشبژێوی و "گۆڕانکاری" و "چاکسازی" ئەنجام ئەدەن، لە ڕاستیدا بۆ هاندانی سیاسی و هەڵخڕاندنی خەڵکی ناڕەزیە بە دەوری ئامانجە سیاسی و ستراتیژیەکانیان. واتە بۆ دەوڵەتسازی

بورژوا ناسیونالیزم تا بتوانن لە ڕێگەیەوە گەشەی سەرمایە و سەرمایەداری لە کوردستاندا هەرچی زیاتر بەرەوپێشبەرن. وە ئەمەش هیچ پەیوەندیەکی بە دابین کردنی باشبژێوی و یەکسانی و ئازادی خەڵکی کرێکار و نەداری کۆمەڵگەوە نیە.
ئاشکرەشە ئەم ڕەوتە سیاسیە ئەپۆزسیۆنەی بورژوازی بە دیاریکراوی ئەنجامدانی ئەم گەشەسەندنە ئەبەستێتەوە بە پیادەکردنی هەرچی خیراتر و هەمەلایەنەتری مۆدیلی ئابووری سەرمایەداری بە شیوازی نیولیبرالیزم، واتە گەشەدان بە جوڵە و کەڵەکەی سەرمایەی کەرتی تایبەت و خەسخەسەی کەرتی ئابووری و خزمەتگوزاری گشتی و بێبەشکردنی زیاتر و چەوساندنەوەی توندوتیژ تری کریکاران و زەحمەتکێشان و بیکاری زیاتر …هتد.

ئەوانە هەمووی لە باری سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتیەوە یانی، هەم سەقامگیرکردنی دەوڵەتی بورژوازی کورد، کە شتێک نیە جگە لە ئامرازی سەرکوتی چینی کریکار و نەدارنی کوردستان، وە هەم تەختکردنی ڕێگەی بەردەم کەڵەکە و جوڵەی سەرمایە کە پیکەوە لە گەڵ دەوڵەتدا بە هەردوولایان یەکەیکەن و سیستمیکی سیاسی و کۆمەڵایەتی فەراهەم ئەهێنن. ئەمە کاکڵەی مەسەلەکەیە. دەوڵەت و دەوڵەت سازی بورژوازی و تەنانەت رژێمسازیش کە هەندی بە ناوی سۆشیالیزمەوە هەوڵی بۆ ئەدەن هەر لەم تەوەرەیەدایە، واتە دروست کردنی نەزم و نیزامی سیاسی سەرمایەی نەتەوەیی لە کوردستان و دابەش بوونی زیاتری "نەتەوە" بە دوو "نەتەوە"ی دژ بەیەک؛ بورژوازی و کرێکار و چەوساندنەوە و بێبەشکردنی هەرچی زیاتری دووهەمیان.

ئەم فریوبازیەی بورژوا ناسیۆنالیستی ئەپۆزسیۆن وەک ئەوانەی ئەسلامیستەکانی کوردستان وایە، دیارە بە ئایدیەلۆجیەکی ترەوە. لای هەمووان ڕوونە کە واژەکانی وەک "باشبژێوی" و "چاکسازی" و "گوڕانکاری"، بە حزب و ڕەوتە ئۆپۆزسینەنە ئیسلامیەکانی ئەمڕۆی ئەم کۆمەڵگەیە، لە پەیوەند بە ستراتیژی بونیانت نانی دەولتی ئیسلامی و بە ئیسلامیکردنی کۆمەڵگە و ڕژیمی فەرمانڕەواوە مانای هەیە. هەر قسەوباسەکی ئیسلامیەکان لەوەوەیە کە "چارەسەری" مەسەلەکان لە هینانە سەرکاری ڕژێمەکی ئیسلامیدایە!!، واتە لە چەشنی ئەو دۆزەخەی کە زیاتر ل ٤٠ ساڵە کۆمەڵگەی ئیرانی بەدیل گرتووە یا لە چەشنی ئەوەی کە ئوردوگان ئەستا کەوتەتە سەر چەسپاندنی و یا دەوڵەتی داعشی.
ئیسلامیزم لە کوردستاندا وەک هەر شوێنیکی تر لە جیهانی سەرمایەداری ئەمڕۆدا بەر لە هەموو شتیک بۆ خنکاندنی وزەی

شۆڕشگێڕانەی جەماوەری کرێکار و زەحمەتکێشان لە ئارادیە و هیزی دژە شۆڕش و کوتەکی فاشیستی بورژوازیە بە سەر سەری چەوساوە و نەدارن. ئەمرە کە بورژوا ناسیونالیزمی دەسەلاتدار و ئۆپۆزسیون لە هاوکاریدان لە گەڵیاندا، لە بنەڕەتدا لە سەر ئەم هاوپەیمانیە موقەدەسەوەیە بە دژی شۆڕشی کریکاران و چەوساوەکان لە کوردستاندا، ئەمە نیشانی ئەدا چی لە هەبگەی ئۆپۆزسیۆنی بەرژوا ناسیونالیستدایە بە نەداران و زەحمکێشان.

باشبژێوی و ئازادی و یەکسانی بە خەلکی نەداری کوردستان لە شۆینیکی تری کۆمەڵگەوە سەرچاوە ئەگرێ و بە هیزی چینایەتی سەربەخۆی کریکاران و نەداران و لاوانی کچ و کوڕی ئەم چینە فەراهەم ئەهێنرێ. بە ئەمان ئەنجامداندانیان هەم ستراتیژ و هەم ئامانجی سۆشیالیستی خەباتی چینایەتیانە وە پەیوەست بوەتەوە بە هیز و توانای سیاسی و فیکری و ریکخراوەیی سەربەخۆیان.

نەک هەر پرۆپاگەندەی باشبژێوی و ئاسودە بوون لە چوارچێوەی ستراتیژی و ئاسۆی ئۆپۆزسیۆنی بورژوا ناسیونالیست و هاوپەیمانانی کۆنەپەرستی ئیسلامیان، فریودان و خەڵەتاندنی جەماوەری نەداری کوردستانە، بەڵکو ئاسۆ و سیاسەت و ئامانجی ڕیفۆرمخوازی چەشنی (حزبی شیوعی کوردستان) و باڵی چەپی ناسیۆنالیزمی کورد لە چەشنی لایەنگرانی “کۆنفیدرالیزمی دیموکراسی” سەروو چینایەتی هاوبیرانی (پ.ک.ک)ەش پەردەپۆشی و بەلارێدابردنی جەنگی چیناتی کریکارە بە دژی بورژوازی.

دەسەڵاتی دوو ئیدارەیی و سەرمایە،

خەباتی کرێکاران و زەحمەتکێشان لە سەرتاسەری کوردستاندا

دوو ئیدارەیی و دوو دەسەڵاتی حزبی و میلیشیایی، بە سروشتی، بە چەندین ساڵە بوەتە هۆی پەرژوبەلاوی ڕیزەکانی خەباتی جەماوەری کرێکار و زەحمەتکێشی هەردوو ناوچەکە. پڕوپاگەندەی ژەهراوی ناوچەگەریەتی و دووبەرەکی و کەشمەکەشی هیزەکانی بەرژوا ناسیونالیزم و شەڕ و پێکدانەکانیان، بە خۆیان کاریگەری نەگەتیڤیان هەیە لە سەر هوشیاری جەماوەری چەوساوە و نەدار لە هەردوو لادا. ئەمە جگە لەوەی کە کۆنترۆڵی ژیان و چارەنوس و ئاسودەیی ئینسانەکان لە لایەن هیزی میلیشیای ناوچەیەوە، خۆی لە خۆیدا، تیکدانی نۆرمی ژیانی ئاسایی دانیشتوانە. بە تیکرا هەموو ئەمانە ڕیگری دروست ئەکەن لە بەردەم خەباتی شۆڕشگیرانە و ئازادیخوازنەی ناو کۆمەڵگە و کاری کۆمۆنیستەکان و سۆشیالیستەکان و چالاکەوانانی بزوتنەوەی کرێکاریش قورستر ئەکا.

هەر بۆیە دوو ئیدارەیی نەک هەر واقعیەتیکی سیاسی کوردستانە بەڵکو ستراتیژیەکی حوکمڕانەشە بە دریژەدان بە رژێمی ئیستای کوردستان و

پاراستنی بەرژەوەندی دەسەلات بە گشتی و کۆنترۆڵ و سەرکوتی جەماوەری ناڕازی. پارتی توانیویەتی بە سەرکوت و کوشتوبڕ دەسەلاتی خۆی بە ڕووی خەڵکی ناڕازیدا بسەپێنی و یەکێتیش بە هەمان شیوە و تا بۆی لوا بێت ئەو کارەی کردووە.

مەسەلەی جەوهەری ئەوەیە: ئەم دوو ئیدارەیە لە فۆرمی ڕەسمی حکومەتی هەرێم و پەرلەمان و دامودەزگاکانی تریدا، بواری ئەوەی خۆڵقاندووە کە کەسب و کاری ئەو سەرمایەیەی کە پەیوەستە بە دەسەڵاتداری ئەم دوو حزبەوە، و هەروەها سەرمایەکانی دەوربەریشیان، لە بڕەودا بێت و سوود لە چوارچیوەی ڕژێمەکی سەرتاسەری بکات کە حکومەتی هەرێمی کوردستانە، ئەمە لە لایەک. لە لایەکی ترەوە تاڵان و برەی سەروت و سامان و سەرچاوە سروشتیەکانی ناوچەکانی ژێر دەسەلاتیان بە ئازادانە بکەن و بە زەبری هیزی چەکداری میلیشیایی و هیزە ئەمنیەکانیان درێژەی پێبدەن.

ئاشکرایە کە ئەم دابەش بوونە ناوچەیە بە گەیرەی پەرەسەندنی دوو قۆناغی جیاوازی ئابووری ئەم دوو ناوچەیە سەریهەڵداوە، بە پێچەواونەوە دابەشبوونی ناو یەک قۆناغی ئابووری و کۆمەڵایەتیە کە سەرمایەدارییە. لە هەردو لایاندا سەرمایە و سەرمایەداری لە کاردایە و تۆیژەکانی سەرمایەی مالی و پێشەسازی و بازرگانیە کە ژیانی ئابووریان بەدەستە، وە بە هەزارو یەک پەتەوە بەستراونەتەوە بە سەرمایەی جیهانی.

دەوڵەتی دیفاکتەی کوردستان و سەرمایە لە کوردستاندا وەک هەر شۆینیکی تری جیهان لە یەکێیەکدان. هەر بۆیە سەرلەنوێ بەرهەمهێنانەوەی ئەم دوو ئیدارەییە، یا ڕونتر بڵێیم، ئەم دوو دەسەلاتە مەلەشیەی بورژوا ناسیۆنالیست، هەر بە زەبری چەک و میلیشیا و هیزە ئەمنیەکانیانەوە نییە، وە تەنانەت بە هۆی فاکتەری ئایدیۆلۆژی و سیاسی و حزبی و ناوچەگەرییەتیشەوە نییە، کە سەرلە نوێ بەرهەم ئەهێنرێتەوە، بەڵکوئەمە بە دیارکراوی بە هؤی ئەوەوەیە کە لە باری ئابووریەوە ئەم دابەشبوونە ئیداریە تەبایە لەگەڵ کڕۆکەی سەرمایە و سەرمایەداری لە کوردستاندا و بەم فۆرمە کونکریتەیەوە.

هەربۆیە سەرهەڵدانی ڕاپەڕینی گشتی لە کوردستاندا و سەرکەوتنی بە کردوەی گرێدراوەتەوە بە هیز و توانای سیاسی و ڕێکخراوەیی و فیکری چینی کرێکار و زەحمەتکێشان و نەداران، و بە پلەی ڕێکخستن و یەکگرتنی ڕیزەکان و ئۆرگانەکانی خەباتیان لە سەرتاسەری کوردستان و عیراقدا. ئەم ئاڵۆگۆریە تەنها وەک ساتیک لە شۆرشی کۆمەلایەتی چینی کریکار ئەتوانی سەرکەوتوو بێت.

بورژوا ناسیونالستی ئۆپۆزسیون و ڕەوتە بەرژواکانی تر نەک هەر لە توانایاندا نیە دوو ئیدارەیی و دەسەلاتی میلیشیایی کۆتایی پیبهێن

بەڵکو دەستەوسانیشن لە بەرامبەر هەڵخراندنی جەماوەر لەسەر ئاستی سەرتاسەری کوردستان، چونکە بە کردەوە قوڵپی شۆرش لە شوێنیکی تری کۆمەڵگەی چیانیەتی کوردستانەوە لێئەدا.

٥ ئەیلول ٢٠٢٠

چاکسازی پڕۆلیتاریی و چاکسازی بورژوازی! … کامل احمد

سەرەتا دەبێت ئەوە ڕوشن بێت کە هیچ بزوتنەوەیەکی بورژوازی لەم قۆناغەدا، چاکسازی ناکات بە قازانجی پرۆلیتاریا - کرێکاران و خەڵکی کەمدەرامەت وبێکار-. ئەمە وەک بەڵگە نەویست وایە لەم قۆناغەدا. مەسەلەکە ئەوەیە کە بزوتنەوەی سۆشیالیزمی کرێکاران، کە خۆی بەشێکە لە بزوتنەوەی پرۆلیتاریا، بێدەنگ و لاوازە. ئاگایی سۆشیالیستی لە نێو چینی پرۆلیتاریادا هێجگار لاوازە. لە کوردستان وعێراق ئاگایی چینایەتی هێجگار لاوازە و تەنانەت لە جیاتی ئەوە، هۆشمەندی تائیفی و نەتەوەیی و ئایینی و تاکگەرایی لیبراڵی و خێڵەکی جێگای گرتەتەوە. ئەمە واقعیەتی ئەمرۆی چینی پرۆلیتاریا و بزوتنەوەکەیەتی لە عێراق و کوردستاندا.

بەم پێشەکیەوە، سەرەتا باسێک دەکەین بەگشتی لە ڕوانگەی مێژووییەوە، سەرنجێک لەسەر ڕیفۆرم-چاکسازی- دەدەین. پاشان باسی چاکسازییەک دەکەین لە عێراق و کوردستاندا، کە نەک هیچ پەیوەندییەکی بە چاکسازییە مێژووییەکەوە نیە، کە پرۆلیتاریا بە خەبات بەدەستی هێناوە، بەڵکو پڕاوپڕ دژی دەوەستێتەوە لە ژێر هەمان ناوی ڕێفۆرمخوازیدا. چاکسازی پێشوو، کە ناوی دەنێم چاکسازی کلاسیک، بە زۆر و خەباتی بزوتنەوەی کرێکاریی سەپێندرابوو بەسەر بورژوازی و دەسەڵاتەکەیدا لە ئەوروپا و ئەمریکاو زۆربەی زۆری وڵاتانی جیهاندا، بەقازنجی پرۆلیتاریا و فەرمانبەرانی ئاستەکانی خوارەوە بوو بەگشتی و بەشێکی بەرچاوی لە قازانجی سەرمایە کەمدکردەوە. بەشێکی ڕاستەوخۆ دەچووە گیرفانی پرۆلیتاریاوە لە ڕێگای موچە و بیمەی بێکاری یەوە، وە بەشێکی دیکەی لە خزمەتگوزاریە گشتیەکاندا خەرج دەکرا.

بەڵام چاکسازییەک کە ئێستا لە ئاستی جیهانی و عێراق و کوردستان باس دەکرێت، چاکسازی چینی بورژوازی خۆیەتی، و بە خۆشییەتی. چاکسازییە بە زیاتر کەڵەکەی سەرمایە، چاکسازییە، بە زیاتر کرانەوەی بازاڕ و هەڵگرتنی تەواوی باج و گومرگ و موڵکانە لەسەر سەرمایە گەورەکان و کۆمپانیا جیهانییەکان. چاکسازییەکە لە پێناو لەوەرگرتنەوەی تەواوی بەرپرسیارێتییەک کە دەوڵەت و دەسەڵاتەکانی سەرمایە بەرپرس بوون لێی. ئەم چاکسازییەی بورژوازی، پێمان دەڵێت کە تەواوی خزمەتگوزارییە گشتییەکان، دەبێت کەرتی تایبەت بیبات بەڕێوە. وە بەم شێوەیە دەوڵەت و دەسەڵاتی سەرمایە هیچ بەرپرسیارێتییەکیان نییە، لە دابینکردنی کارەبا و ئاوی پاک وئاوەڕۆ و خوێندن و زانکۆ و دامەزراندنی دەرچوان و دابینکردنی تەندروستی و دەرمان و نەخۆشخانەکان و ئەمنییەتی هاووڵاتییاندا. بەڵکو ئەو خزمەتگوزاریانە دەبێت کەرتی تایبەت دابینیان بکات و بە پارە بیفرۆشێتەوە بە هاووڵاتییان، وەک هەر کاڵایەکی دیکە. ئەم چاکسازییە، چاکسازی گەورەی سەرمایەی جیهانە بە خواردنی سەرمایە بچوکەکان، چاکسازی بانک و سندوقی دراوی جیهانییە، چاکسازییەکە لە ڕوانگەی بورژوازییەوە، چاکسازی ئاڕاستەی لیبڕالیزمی نوێیە، کە لە باری مێژوویەوە و لەماوەی ٤٠ ساڵە ڕابوردوودا دەستپێکردوە و لە ئاستی جیهانی و لە ناوچەکەدا بە کردەوە، فەشەلی هێناوە. سەرەتا باسی چاکسازییەک دەکەین کە بەزۆر و خەباتی پرۆلیتاری بەدەستهاتووە. دواتر، دەچینە سەر مۆدێلی چاکسازییەک کە ئێستا باس دەکرێت و بورژوازی دەسەڵاتداری عێراق و کوردستان و میدیای بن دەستیان وای نیشان دەدەن کە بە قازانجی خەڵکی کرێکار و زەحمەتکێش و مامۆستایان و فەرمانبەرانی پلە نزمە، بەڵام لە ڕاستیدا دژی بەرژەوەندی ئەوانە.

چاکسازی کلاسیک

پێویستە کەمێک باس لە پەیوەندییەکانی نێوان چاکسازی کلاسیک و شۆڕش لە دیگای سۆشیالیزمی کرێکارانەوە بکەم. هەر بۆیە هەمیشە پرسیارگەلێک خۆیان دەننە پێشەوە وەک ئەوەی کە ئایا چاکسازی و شۆڕش لە ڕێڕەوی خەباتی چینی پرۆلیتاریا دا دژ بەیەکن؟ ئایا چاکسازی وەک ڕتوشکردن و پینەوپەڕۆکردنی سیستەمی سەرمایەداری سەیردەکرێن و قەبڵاندنی بەوەی کە هەر ئەمە مومکنە و هیچی تر ناتوانرێت ببێت؟ یان وەک باشکردنی بارودۆخی چینی پرۆلیتاریا و فەراهەمکردنی بارودۆخێکی لەبارتر و گونجاوتر بە کۆتاییهێنان بە نیزامی سەرمایەداری و گرتنە دەستی دەسەڵات لە لایەن چینی کرێکار و

پڕۆلیتاریای شۆڕشگێڕەوە سەیردەکەین؟ ئایا مارکسیستەکان دژی چاکسازین؟ ئایا چاکسازی ناکۆکی هەیە لەگەڵ شۆڕشی کۆمەڵایەتی چینی کرێکاردا؟ ئایا ئەم دوانە تەواوکەری یەکترن؟

ڕۆزا لۆکسمبۆرغ لە پێشەکی کتێبەکەی بە ناونیشانی “چاکسازی کۆمەڵایەتی یان شۆڕش” دا دەڵێت: “بە دڵنیاییەوە وەڵامی ئەمە نەخێرە. خەباتی ڕۆژانە بۆ بەدەستهێنانی چاکسازی، و لە پێناو باشترکردنی بارودۆخی کرێکاراندا لە چوارچێوەی نیزامی کۆمەڵایەتی مەوجوددا، و لە پێناو بەدەستهێنانی دامودەزگا دیموکراتییەکاندا تەنها ڕێگای سۆشیال دیموکراتییە بۆ چوونە مەیدانی شەڕی چینایەتی پڕۆلیتاریا بەرەو ئامانجی کۆتایی خۆی کە گرتنە دەستی دەسەڵاتی سیاسی و کۆتاییهێنانە بە کارە بەکرێ یە. بۆیە سۆشیال دیموکراتی پێی وایە کە پەیوەندیەکی لێکدانەبڕاو چاکسازی و شۆڕش پێکەوە گرێدەدات. بۆیە خەبات بۆ چاکسازی ئامرازی دەستی سۆشیال دیموکراتیە و شۆڕشی کۆمەڵایەتیش ئامانجی کۆتاییەتی. ” ل. ٨

لەو بڕگەیەی سەرەوەی ڕۆزادا ڕۆشنە کە چاکسازی کلاسیک، سازکردنی زەمینەیە بۆ شۆڕشی پرۆلیتاریا. لەوێش زیاتر لە ڕوانگەی ڕۆزاوە وەک ئامرازێک باسکراوە بۆ شۆڕش. باسەکە ئەوەیە کە پرۆلیتاریا لە خەباتیدا لە پێناو گرتنە دەستی دەسەڵاتی سیاسی و نەهێشتنی خاوەنداریەتی تایبەتیدا، پێویستیی بەوە هەیە کە ژیان و گوزەرانی خۆی باشتربکات، موچەی بەرێتەسەرو سەعاتی کارەکانی کەمبکاتەوە و تەمەنی خانە نشینی دابەزێنێت و بیمەی بێکاری مسۆگەربکات و مافە سیاسی و ڕێکخراوەییەکان دابین بکات. بۆ ئەوەی لەسەر ئەم زەمینە بابەتی و کۆمەڵایەتی یە هەلومەرجی خەباتکارانەی باشتر و باشتر بکات و ئاگایی چینایەتی بەرێتە سەرەوە و زیاتر خۆی ڕێکخراو و ئامادە بکات. ئەو سەردەمە لە دوای شۆڕشی ئۆکتۆبەر و شۆڕشی ئەڵمانیا و ڕاپەڕینە پرۆلیتاریەکان، و بە کاریگەری ئەوانە لە ئاستی جیهانیدا، هەروەها بەهۆی ئامادەبوونی ئاگایی چینایەتی و کۆمەنیستی لە ئاستی جیهاندا و بەتایبەت ڕۆژئاوایی و ئەمریکیدا، هەموو ئەوانە پێکەوە، کاریگەری گەورەی کردە سەر کاری بورژوازی وەک چینێکی دەسەڵاتدار لە هەموو جیهاندا. کاریگەری ئەم هێزە پرۆلیتەریە جیهانییە، هێز هاوسەنگی نێوان پرۆلیتاریا و بورژوازی لە ئاستێکدا ڕاگرت، کە بورژوازی ناچار بێت چاکسازی بکات-چاکسازی کلاسیک- و لە نێو خۆی ئەم چینە بزوتنەوەی ڕیفۆرمیزم سەر هەڵبدات و گەشە بکات لە پێناو ڕزگارکردنی دەسەڵاتی بورژوازیدا و لە کۆمەک قازانج و کەڵەکەی سەرمایەکەی خۆش بێت. لێرەوە ئێمە دەتوانین لە ئابوری کینزی و دەوڵەتی خۆشگوزەرانی ڕۆژئاوا تێبگەین. ئەو سەردەمە سەردەمی هێرش و پەلاماری پرۆلیتاریا بوو بۆسەر بورژوازی و

دەسەڵاتەکەی.
هەروەها لینین لەم بارەوە لە نووسراوەی “مارکسیزم یان چاکسازی” دا دەڵێت: “چاکسازی هەڵخەڵەتاندنی کرێکارانە لە لایەن بورژوازیەوە کە وەرای هەندێ باشبوون لە باریاندا هەمیشە وەک کۆیلەی کاری بەکرێ دەیانهێڵێتەوە، تا ئەو کاتەی سەرمایەداری دەسەڵاتدارە” ل. ١

لینین سەرەتا دەیەوێت پێناسەیەکی چاکسازی وەک بزووتنەوە بکات و لێرەوە دەتوانین ئەوە تێبگەین کە ئایا ئێمە دەتوانین بە هەندێک چاکسازی ڕازیبین کە بورژوازی بەم دەست دەیدات بە کرێکاران و بەو دەست لێیان دەستێنێتەوە؟ ئەگەر سەرنج لە ئاڵوگۆڕەکانی جیهانیش بدەین و تەنانەت هەموو ئەو چاکسازیانەی کە بورژوازی جیهانی ناچارکردووە بە هێشتنەوەی سیستەمی زاڵمانەی خۆی لە بەشێک لە قازانج و سوود و زێدەبایی خۆی بێتە خوارەوە و بیدات بە چینی کرێکار لەژێر فشاری شۆڕشی ئۆکتۆبەر و شۆڕشەکانی تر و بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکانی چینی کرێکاردا بووە. واتە خێر و سەدەقەیەک نەبووە کە بورژوازی چاوچنۆک دڵی نەرمبووبێت و بەزەیی بە کرێکاراندا هاتبێتەوە وەک ئەوەی لەمڕۆی دنیادا وێنا دەکرێت، بەڵکو ئەو چاکسازیە کەمانەشی کە لەڕووی مێژووییەوە بەدەستهاتوون بەرهەمی خەبات و ناڕەزایەتی چینی کرێکار بوون. هەر بۆیە بورژوازی چەندە ناچار بووە ئەم چاکسازیانە بکات، چەند ئەوەندە کاری بۆ ئەوە کردووە کە بە هۆی ئەم چاکسازیانەوە ڕیزەکانی چینی کرێکار پەرشوبڵاو و پەرتەوازە بکات و هەمیشە هەوڵی داوە لە بەرامبەر یەکتردا ڕایانبگرێت.
لینین لە هەمان سەرچاوەدا و لە هەمان نووسیندا دەڵێت:
“ئەگەر کاتێک کرێکاران لە بیروباوەڕی مارکس تێگەیشتن و وەریانگرت، واتە هەر کاتێک لەوە گەیشتن کە کۆیلایەتی کاری بەکرێ حەتمیە تا ئەو کاتەی کە نیزامی سەرمایەداری لەسەر تەختی دەسەڵاتە، ئەوا بە پێچەوانەوە بانگەشە بە چاکسازیەکانی بورژوازی ناکەن و هەرچیەک بێت پێیهەڵناخەڵەتێن. کرێکاران لە پێناو باشترکردندا خەباتدەکەن لەگەڵ بە ئاگابوونیان لەوەی کە ئەم چاکسازیانە نەدەتوانێت بەڵاوەبێت و نە بەهەندیش وەربگیرێت تا ئەو کاتەی کە نیزامی سەرمایەداری دەسەڵاتدارە، ئەوان تەنها ئەم باشتربوونە دەقۆزنەوە لە پێناو درێژەدانی سەرسەختانەتر لە بەرامبەرکۆیلایەتی بەکرێدا. ڕیفۆرمیستەکان هەوڵدەدەن کە کرێکاران بەش بەش بکەن و هەڵیانخەڵەتێنن بە خێر و سەدەقە و لە خەباتی چینایەتیان دووریان بخەنەوە. بەڵام کرێکارانێک کە ئاشنان بە درۆودەلەسەکانی ڕیفۆرمیستەکان، چاکسازی دەقۆزنەوە بە گۆشەدان

و فراوانکردنەوەی خەباتی چینایەتیان." هەمان سەرچاوە. ل ١

کەواتە بزوتنەوەی ئەمە، سۆشیالیزمی کرێکاران، سەرەڕای ئەوەی کە چاکسازی سەپاندووە بەسەر بورژوازی و دەسەڵاتەکەیدا، لە هەمانکاتدا بە ئاگابووە لەوەی کە پێویستە تاسەر بڕوات و شۆڕشی کۆمەڵایەتی خۆی بۆ ڕوخاندنی سیستەمی سەرمایەداری بەسەرکەوتن بگەیەنێت. چاوخشاندنێکی زۆر سادە بە مێژووی سۆشیال دیموکراتی لە ئەوروپا و قەتیسکردنی خەباتی کرێکاران لە نێو چوارچێوەی نەقابە و ئیتیحادیە کرێکاریە ڕیفۆرمیستخوازەکان و خۆ گونجاندیان لەگەڵ سەرمایەداری و پەخشاندنیان لە مافەکانی چینی کرێکار و چوونە سەر مێزی گفتوگۆ بە ئەوەی وا لە چینی کرێکار بگەیەنن کە بە دەستهێنانی ئاوات و ئامانجەکانیان بە ڕێگای ئاشتیانە و لە ڕێگای ئەو چاکسازیانەوە مومکنە و پێویست بە شۆڕش ناکات. هاوکات برەودان بە بزووتنەوە ڕیفۆرمیستخواز و وردەبورژوازیەکان و قەبڵاندنی ئەوە بە پڕۆلیتاریا کە شۆڕش پێویست نیە، تا ئەو کاتەی هەندێک لە مافەکانیان لە ڕێگای ئەم چاکسازیەوە دەستەبەردەبێت، هیچ نیە جگە لە بەلاڕێدابردنی خەباتی ئەم چینە و درێژەدان بە کەیلایەتی کاری بەکرێ و هێشتنەوەی پایەکانی نیزامی سەرمایەداری و دەسەڵاتەکەی بەسەر پڕۆلیتاریاوە.

بۆیە هەر چاکسازی و بانگەشەیەک بە چاکسازی لە نیزامی مەوجودی سەرمایەداریدا، ئەگەر ڕاستەوخۆ لەلایەن بزوتنەوەی کرێکارییەوە بەڕابەری سۆشیالیزمی کرێکاران نەچێتە پێشەوە، ئەوا لە هەلومەرجی ئەمرۆدا، هیچ پەیوەندییەکی نیە بەو چاکسازییە کلاسیکیەی لە سەرەوە باسمان کردووە.

سەرمایەداری بە شێوازێکی سەرسوڕهێنەر جیهانداگرە و چوونە ناویەکی ئەم سەرمایانە لە ئاستی جیهانیدا و هەڵئاوسان و ئەزمەی قوڵی نیزامی سەرمایەداری و کێبەرکیی هاوکاتیشیان لەگەڵ یەکتردا هیچ لەو ڕاستیە کەم ناکاتەوە کە ئەوان یەکدەستن بەرامبەر لەسەندنەوەی بچووکترین چاکسازیەکی کلاسیکی کە چینی کرێکار بە مێژووی خەباتی سیاسی و چینایەتی خۆی بەدەستیهێناوە لە ڕاستای گەشتنی بە دەسەلاتی خۆیدا، هەروەک ئێستا دەیبینین لە ژێر ناوی چاکسازیدا. لەمڕۆدا کە چینی پرۆلیتاریا وەک هێزێکی سیاسی لە پەناو دەسەڵاتی سیاسی خۆیدا ئامادەنیە و بورژوازی ناچار نیە کە مل بدات بەو چاکسازییە کلاسیکیە، بۆیە هەوڵی ڕیفۆرمیستەکانیش بۆ گەڕاندنەوەی کەرتی گشتی و دەسەڵاتداریەتی زیاتری دەوڵەت بەسەر پڕۆسەی بەرهەمهێنان دا، کە بە خۆی ئیمکانی نیە لەمڕۆی دنیای سەرمایەداریدا، ناتوانێت جگە لە بەلاڕێدابردنی چینی کرێکار و گومڕاکردنی هەنگاوەکانیان بە باشبوونی ژیان خۆیان و لە پەناو

شۆڕشەکەیاندا، شتێکی تر بێت. ئەوان دەیانەوێت کە پایەکانی ئەم نیزامە زاڵمانەیە بهێننەوە و بە ئەبەدی لە قەڵەم بدەن. ئەمە جیاوازیەکی سەرەکی نێوان ڕیفۆرمی بورژوازی و بزووتنەوەکانیەتی لەگەڵ هەوڵی پڕۆلیتاریا بۆ باشبوونی ڕۆژانەی ژیانی لە ڕاستای شۆڕشەکەیدا.

بۆیە هەر باسێکیش لەسەر ڕەقابەی کۆمەڵایەتی و چاودێری دەوڵەت یان دەزگای تر بەسەر بەرهەمهێنانەوە دەکرێت هیچ شتێک نییە و نابێت جگە لە ڕەسمیەتدان و ڕێکخستنی ئەو بێمافیانەی بەرامبەر بە کرێکاران دەکرێت و هیچ هەڕەشەیەکی بۆ سەر سەرمایەداران و کۆمپانیاکانیان تیا نییە و ناتوانێت بە قازانجی چینی کرێکار بێت ئەگەر ئەو هەڵوێستە شۆڕشگێڕەی و ئۆبژێکتیڤە لە خۆ نەگرێت کە کۆتاییهێنان بە نیزامی سەرمایەیە. هەر بۆیە بەکارهێنانی هێز و سەرکوتکردن و بڕاندنەوەی هەموو جۆرە ناڕەزایەتیەکی چینی کرێکاریش بە شێوازی عەسکەری وەڵامدرێتەوە هەم بە وەستانەوە بەرامبەر ڕەقیبەکانیان لە هێزە بورژوازیەکانی تر کە بیەوێت جێیان پێلێژبکات و هەم بە توندکردنەوەی ئەحکامەکانی سەرمایە بەسەر چینی کرێکاردا و تەئمینکردنی ئەم دەسەڵاتداریەتە لە ڕێگای بەکارهێنانی توندوتیژیەوە ئەگەر پێویست بێت. گرنگ ئەوەیە کە قازانجی سەرمایە نەکەوێتە بەرامبەر هەڕەشەوە و چینی کرێکار لە خوارترین ئاستدا ڕابگیرێت.

کەوابوو دەتوانین چاکسازی و ڕیفۆرمێک کە بە شێوەیەکی ڕێکخراو پڕۆلیتاریای سۆشیالیست ڕابەریدەکات و لە هەوڵی باشکردنی باری ئابووری و سیاسی خۆیدا دەبێت، وەک هێرشی پێشوەخت بۆ سەر دەسەڵاتی سەرمایە سەیربکەین و لە چوارچێوەی کۆتاییهێنان بێت بە نیزامی سەرمایەداریدا. ئەگەر لە ناو ئەو هاوکێشە جیهانییەی ئێستادا لە چاکسازی پڕۆلیتاری نەڕوانین و لە سیاسەتی ئەمڕۆی جیهان و بورژوازی نەگەین و لەم پڕۆسە باوەی گەشەی سەرمایەداری ئەمڕۆدا خوێندنەوەی بۆ نەکەین و سیاسەتی دروست نەگرینە بەر، ئەوا ئەم چاکسازی و هەوڵانەش بە ئاکامێک ناگات.

پێش ئەوەی بچینە سەر باسی چاکسازی قۆناغی ئەمڕۆ لە عێراق و کوردستاندا، پێویستە وەڵام بەو پرسیارە بدەمەوە کە دەڵێن ئەی خەباتی ڕۆژانەی پڕۆلیتەری کە ئەمڕۆ لەسەر تاسەری جیهاندا بەڕێوەدەچێت، مانای چییە یان بۆ چییە؟! وەڵامەکەی بەکورتی ئەوەیە؛ کە چینی پڕۆلیتاریا تەنانەت لە وڵاتە هەرە پێشکەوتووەکانی وەکو فەرەنسا و ئەڵمانیادا، خەباتەکەی دیفاعییە و بەرگری لەوە دەکات کە

هەیە، نەک خەباتێکی هێرشبەرانە بۆ سەر بورژوازی کە خواستی بەرزکردنەوەی کرێ یان کەمکردنەوەی سەعاتی کار بسەپێنێت بەسەریدا، بەڵکو خەباتەکەی بۆ ئەوەیە کە کرێکەی کەم نەکرێتەوە یان تەمەنی خانشینییەکەی بەرزنەکرێتەوە، یان دەر نەکرێن لەسەر کار. واتە دیفاع لە خۆیان دەکەن لە بەرانبەر هێرشەکانی سەرمایەدا. ئەمە با هەڵئاوسان و بەرزبوونەوەی نرخی کاڵاکان و هاتنەخوارەوەی توانای کڕیاری لەولاوە بوەستێت. ئەم باسە فراوانە، بەڵام لیرەدا ئەوەندە کافیە.

چاکسازی بورژوای لەم قۆناغەدا

ئەم باسە جیهانیە، بەڵام باسەکە لێرەدا تایبەتە بە کوردستان و عێراق. ئەگەر لەم ڕوانینەوە سەیری ناڕەزایەتییەکانی کوردستان و عێراق بکەین و چینی پڕۆلیتاریا و سۆشیالیستە کرێکارییەکان خەبات بکەن و بخوازن چاکسازییەک لە ژیان و گوزەرانیاندا بکەن، مەسەلەی سەرەکیان ڕێکخراوبوون و ئاگایی چینایەتی و سۆشیالیستیە. بەڵام باسی ئێمە لێرەدا، باسی چاکسازی بورژوازییە کە هەموو هێزە بورژوازییە ئیسلامی و قەومی وتائیفیەکان لە عێراق و، لە کوردستان، هەموو هێزە بورژوازییە کوردییەکان و ئیسلامیەکان و ئۆپۆزسیۆنی بورژوازی و تەواوی میدیا حزبی و ئەهلیەکان و ڕۆشنبیرە بورژوازییەکان بۆی دەنوسن و پڕوپاگەندەی بۆ دەکەن، کە گوایا چاکسازی بە قازانجی خەڵک دەکەن!! کە گوایا بە قازنجی کەمدەرامەتەکانە!!.کەواتە با بزانین ئەم چاکسازییەی بورژوازی کوردی وعێراقی و دەسەڵاتەکەیان چیە و چۆن بە تەواوی دژ بە ویست و ئیرادەی چینی پڕۆلیتاریای عێراق و کوردستان وخەڵکی کەمدەستە.

خاڵێکی گرنگتر ئەوەیە کە لەڕوانگەی سۆشیالیزمی کرێکارانەوە، بە شێوەیەکی گشتی و لە ناوەڕۆکدا، باسی سەرمایەداری دەوڵەتی و بازاڕی ئازاد نیە، بەڵکو لەم ڕوانگەیەوە هەردووکیان یەک ناوەرۆکن، مەگەر لە بواری تەکتیکی خەباتی ڕۆژانەدا، جیاوازییەکان هەبێت بە چینی کریکار. بەم مانایە چاکسازییەک کە پرۆلیتاریا دەیسەپێنێت بەسەر بورژوازیدا، بە ئێمە گرنگە. جا ئەوە بورژوازی خۆیەتی کە چ فۆرمێک دەدات بەخۆی و چۆن دەردەکەویت، لە سەرمایەداری دەوڵەتیدا دەردەکەویت یان لە لیبرالیزمی ئەمرۆدا. ئەمە خەباتی خۆمان ڕوو لە دەسەڵاتی سەرمایە دەکەین وەک سیستەمێکی ئابوری سیاسی.

هەموو ئەو بانگەشانەی کە هێزە بورژوازییەکان بۆ چاکسازی دەیکەن،

بانگەشەی ڕاست و دروستی بورژوازییە بە چاکسازی بە قازانجی چینەکەیان و بە دژی پڕۆلیتاریا. بورژوازی چاکسازییەک دەکات کە ئاڕاستەی سەرمایە و مەرامەکانی سندوق و بانکی نێودەوڵەتی پێویستی پێیەتی و دەیەوێت بیباتە بەرەوە. چاکسازییەکانی بورژوازی لە پێناو کەڵەکەکردنی زیاتری سەرمایەدایە و بە لێسەندنەوەی هەموو بەرپرسیارێتیەکە لە دەوڵەت و تەسلیمکردنیەتی بە کەرتی تایبەت و بازاڕی ئازاد. بۆیە بورژوازی درۆ ناکات کە دەڵێت چاکسازی دەکات. ئەوان وەک چینێک دەیانەوێت خۆیان و دەوڵەتەکانیان لەژێر باری هەموو بەرپرسیاریەتێکدا بێننە دەرەوە بەرامبەر بە چینی کرێکار و بێبەشانی کۆمەڵگا. پیادەکردنی سیاسەتە چاکسازییەکانی ئەوانە بە قازانجی چینەکەی خۆیان کە بووتە هۆی بێکاری ملیۆنی و کەمبوونەوەی هەلی کار و زیادبوونی سەعاتکاری کرێکاران و نەمانی بیمەی بێکاری و کەمکردنەوە و نەهێشتنی خزمەتگوزارییە کۆمەڵایەتی و تەندروستییەکان و تەنانەت وەک لە سەرەوەش ئاماژەم پێدا لێسەندنەوەی هەموو ئەو ڕیفۆرمانەش کە چینی کرێکار لە ڕاستای خەباتی مێژوویی خۆیدا بەدەستیهێناوە. ئەوان چاکسازی دەکەن بەوەی کە نەک ئەوانەی ئامادەبەکارن بیانخەنە سەر کار، بەڵکو لەسەر کارەکانیش دەردەکەن. ئەوان باشترین چاکسازی بە قازانجی چینەکەیان دەکەن کاتێک هەموو کەرتە خزمەتگوزارییەکانی وەکو ئاو ئاوەڕۆ و تۆڕەکانی کارەبا و ئینتەرنێت و تەنانەت هەموو خزمەتگوزارییە کۆمەڵایەتی و تەندروستییەکانیش دەفڕۆشن بە کەرتی تایبەت. ئەوان چاکسازی دەکەن بە سیستەمەکەی خۆیان کاتێک لە مووچەی کرێکاران و فەرمانبەران و مامۆستایان کەمدەکەنەوە و وادار بە کاری زیاتریان دەکەن. لێسەندنەوەی هەموو ئەو مافانە لە چینی کرێکار و پڕۆلیتاریای جیهانی چاکسازییەکە کە نزیک بە چوار دەیەیە بورژوازی لە ئاستی جیهاندا دەستی بۆ بردووە و سیاستی بۆ دادەڕێژێت و بانگەشەی بۆ دەکات و دەیەوێت بە چاکسازی لە ژیانی خەڵکدا بە کۆمەڵگای بفڕۆشێت.

ئەم سیاستە لە ئەوروپا و ئەمریکا و ڕۆژئاوادا لە لایەن ڕێگان و تارچەر و سەرانی ئەو ووڵاتانەوە نەخشەی بۆ داڕێژرا و پیادەکرا کە چەسپاندنی تەواوی بازاڕی ئازاد و لیبەرالیزمی نوێ بوو. ئەوان دەستیانکرد بە هیرشێکی فروان بۆ سەر چینی کرێکار و دەستیان بە چاکسازی خۆیانکرد و کەوتنە دەستکردن بە لێسەندنەوەی ئەو ماف و بیمە و خزمەتگوازاریانەی کە چینی کرێکار بە نەبەردی چینایەتی بە دەستی هێنابوون. ئەوەی ئەحزابی ڕاستی ئەوروپا و نوێنەرانی تارچەرییەکان و ڕێگانییەکان نەیانتوانی پیادەیبکەن،

ئەحزابی سۆشیال دیمکراتی ئەورووپا بە سەرکردایەتی شیراک و هۆڵاند هێڵمەت شمید و شرۆیدر و تۆنی بلێر و …. بەیان تەواوکردن. پاشماوەکانی ئەحزابی سۆشیال دیموکراتی لە ئەوروپادا ئەم سیاسەتانەیان چەسپاند و توانیان بە بەکارهێنانی ناویان و مێژوویان چینی کرێکار هەم لە خەباتی ڕۆژانەیان دووربخەنەوە و هەم رۆژ بە ڕۆژ ئەم چاکسازیانەی بانکی نێودەوڵەتی بە قازانجی سەرمایە بچەسپێنن.

ئەگەر بێینە سەر کوردستان و عێراقیش، ئەحزابی بورژوازی و میلیشیا و هێزەکانیان ڕێکاوڕێک خەریکی ئەم چاکسازیەن و ئەوان ڕاستدەکەن کە دەڵێن چاکسازیدەکەن. ئەوان لەگەڵ خۆیان و چینەکەیان ڕاستگۆن و ناتوانن کارێک بکەن بەدەربێت لە سیاسەتی نێودەوڵەتی و زلهێزەکانی جیهان لەم پڕۆسەی چاکسازی و تەقەشوفەی چینی بورژوازیدا. ئەوان دەقاودەق هەمان سیاسەت پیادە دەکەن لە محەللدا. ئەوان دەیانەوێت هەموو کەرتی نەوت ڕادەستی کۆمپانیا تایبەتەکان بکەن. ئەوان تەنانەت خەریکی فرۆشتنی چاڵە نەوتەکانیش بە کۆمپانیا جیهانی و بازرگانیەکان. ئەگەر ئەم سیاسەتە بۆ بورژوازی بچێتە سەر ئەوا دەبێتە مایەی بێکاربوونی زیاتر لە نیوەی ئەو کرێکارانەشی کە ئێستا لەسەر کارن. ئەوان لە بڕینی مووچەی کرێکاران و فەرمانبەران و کەمکردنەوە و لەبڕینی مووچەکانیان هەمان سیاسەتی بانکی نێودەوڵەتی جێبەجێ دەکەن کە لە لایەن سەرانی بورژوازی جیهانەوە دەستخۆشیان لێدەکرێت و بە پێشڕەو و سوارچاک لەم مەیدانەدا لە قەڵەمیان دەدەن. ئەوان پڕاوپڕ خەریکی ئەو چاکسازیانەن کە بورژوازی و چینەکەیان پێویستی پێیەتی. ئاواڵەکردنی کوردستان و عێراق بە ڕووی ئەو هەموو کۆمپانیا جیهانیانە ئەگەر مانایەکی هەبێت هەر ئەمەیە بە هاوکاری کۆمپانیا گەورەکانی وەک ئاسیا سێڵ و کۆڕەک و سەنکەد و نۆکان و هەڵەبجە و قەیوان و نالیا و دابین و ستێر و کار و هتد. ئەم کارە تەنانەت لە لایەن حکومەتی بەناو هەرێمی کوردستانەوە چەندین یاسای ئاسانکاری بۆ دەرکراوە وەکو یاسای وەبەرهێنان و یاسای نەوت و گاز و چەندین یاسای تر کە هەموویان ڕێگا بە کەرتی تایبەت خۆشدەکەن کە ئەم چاکسازیەی بورژوازی بەسەرئەنجام بگەیەنێت. هەموو ئەو کۆمپانیایانەی کەسەر بە دەسەڵاتی ئەم دوو حزبەن لە هەردوو زۆنی سەوز و زەرددا خۆیان لە نزیکەی ٥٠٠ کۆمپانیا دەدەن و هەموویان پشکی ئەم دوو حزبەیان تیادایە و هەمان ئەو سیاسەتانە دەبەنە ڕێوە کە بورژوازی پێویستی پێیەتی. دوور نیە لە دوور یان نزیک ماوەدا ئەم هێزانەی بورژوازی تەنانەت بەشێک لەم خاک و چاڵە نەوتانەش بە خاکەکەوە نەفرۆشن و

ئەوکات تەنانەت قسەیەکیش لەسەر ئابووری ڕەیعی نامێنێت و بە تەواوەتی شانیان خاڵیدەکەنەوە لە دابینکردنی سەرەتاییترین پێداویستییەکانی ژیانی خەڵک. بورژوازی عێراقی بە "کورد و عەرەبییەوە" خەریکی ئەم چاکسازییەن بۆ قازانجی خۆیان و هەر ئێستا باس لە فڕۆشتنی هێڵەکانی ئاسن و هەموو کەرتی تەندروستی و هەموو ئەو کۆمپانیا دەوڵەتیانەشدان کە ماونەتەوە، بۆ ئەوەی چاکسازییەکەیان بەسەرەنجام بگەیەنن.
هەر بۆیە چاکسازی ئەوان و ئەمە، چینی کرێکار و سۆشیالیستەکان، تەواو جیاوز و دژ بەیەکە و لەو کێشمەکێشە چینایەتییەوە سەرچاوەدەگرێت. چینی کرێکار و پڕۆلیتاریای کوردستان و عێراق بۆ ئەوەی بتوانێت چاکسازی بکات دەبێت بتوانێت وەک چینێکی ڕێکخراو بە قەدوقامەی خۆیەوە و بە بوونی ئاگایی سۆشیالیستی خۆیەوە دەرکەوێت و بێتە مەیدان. بەهەر ڕادەیەک چینی کرێکار بتوانێت هەنگاو هەڵهێنێت بەرەوباشترکردنی باری گوزەران و ژیانی خۆی و بتوانێت لە بەرامبەر ئەم سیاسەتانەدا بووەستێتەوە بە هەمان ڕادە دەتوانێت هەنگاوێک لە خەباتی خۆی نزیکبێتەوە بە قازانجی چینەکەی خۆی و زۆرینەی کۆمەڵگا. ئەم کارەش بە بێ بوونی تێگەیشتن و ئاگاییەکی چینایەتی و بە بێ پڕوپاگاندەی کۆمۆنیستی بەردەوام و ڕێکخستنی پڕۆلیتاریا لە شێوازە جیاوازەکانی ڕێکخستنی خۆیدا، ناتوانێت بە مەیسەر بگات. چینی کرێکار و سۆشیالیستەکان ناتوانن شوێن ئەو چاکسازیانە بکەون کە بورژوازی بە دەسەڵاتدار و ئۆپۆزیسیۆنییەوە بانگەشەی بۆ دەکەن چونکە دژ بە بەرژەوەندییە چینایەتییەکانیانە.
بۆیە پێویستە سیاسەتی سۆشیالیستیانەی خۆمان وەک چەکێکی فکری و سیاسی لە ئاستی کۆمەڵایەتیدا فەراهەم بکەین و چاکسازی خۆمان وەک بەشێک لەو سیاسەتە سۆشیالیستییە بخەینەڕوو بۆ کۆمەڵگا کە خۆی لە وەستانەوە لە بەرامبەر چاکسازییەکانی ئەواندا بنوێنێت. یەکەم هەنگاوی ئەم نەبەردە چینایەتییەش ئێستا دەبێت پێداگری بێت لەسەر دانی مووچەی تەواو بە هەموو کرێکاران و کارمەندان و دابینکردنی بیمەی بێکاری بە بێکارەکان. بەدەستهێنانی ئەم خواستە دەتوانێت هەنگاوێک و ئەڵقەیەک بێت لە ڕێگای دەرکەوتنی بزوتنەوەی پڕۆلیتاریا وەک هێزیکی چینایەتی سەربەخۆ و سەکۆیەک بێت بۆ نزیکبوونەوە لە شۆڕشی کۆمەڵایەتی. لە هەمانکاتدا توانایی و ووزەی ئەوە بە چینەکەمان دەبەخشێت کە هەموو سیاسەتە قێزەون و چاوچنۆکەکانی ئەوان تووڕهەڵدەین و لە گۆڕی نێین.

kamil.ahmed.f@gmail.com
كامل احمد

09.09.2020

ئارکۆن و ڕەخنەی عەقڵی دینی … ئەحمەد ڕەسوڵ

کۆمەڵگای کوردستان وەکو بەشێک لە کۆمەڵگا خۆرهەڵاتییە “کە ناودەبرێن بە” ئیسلامییەکان، دەرگیرە لەگەڵ کێشەگەلی بونیادیی پەیوەندیدار بە عەقڵ و ڕۆشنبیریی دینییەوە. بەشێکی زۆر لە کێشەکانی ئەمڕۆش هەمانشێوەی بەشێکی زۆر لە کێشەکانی کۆمەڵگا ئیسلامییەکانە لەسەر ئاستگەلی جودا، لەوانە: کێشەی نوێکردنەوەی بەها و نۆڕم، ڕۆڵی عەقڵ بە مانا ڕەخنەییە زانستییەکەی لە بەرهەمهێناندا لە نێو تەواوی لقە جیاواز و سەربەخۆکانی زانستدا، بە تایبەتی کایەی زانستە مرۆییەکاندا، کێشەی مەنتاڵێتیی کۆنزەرڤاتیڤانەی نێو کایەی سیاسی، کارگێڕیی، دەزگایی و دەوڵەتداریی بە گشتی. واتا زۆرینەی بوار و کایە جیاوازەکانی کۆمەڵگای ئێمە کێشەی چەقبەستوویی و دواکەوتوویی لە پەیوەند بە عەقڵیەتێکەوەیە کە ڕەگەکانی بە قووڵی لە سەرزەمینی عەقڵیی دینیی چەقیون.

تێگەیشتنی لاهووتی

لێکدانەوە و ڕاڤەی دەقەکانی هەر کتێبێکی “کە ناودەبرێن بە” ئاسمانی بە توندی پەیوەندیدارە بە دەسەڵاتدارێتیی سیاسیی هەر دەوڵەت، هەرێم یان ناوچەیەکەوە. لەو چێوەیەشدا لێکدانەوە و ڕاڤەی دەقەکانی قورئان بە توندی پەیوەندیدارە بە دەسەڵاتدارانی ووڵاتانی دنیای عەرەبی و “ئەوەی ناودەبرێ بە” دنیای ئیسلامیی. واتا دەسەڵات لێکدانەوە و ڕاڤەی دەقە دینییەکان قۆرخدەکات بۆ خۆی و بەگوێرەی جۆری تێگەیشتنی دەسەڵات کە هەڵبەت لە خزمەت بەرژەوەندییەکانیدا، جۆرێکی دین دەکاتە تاکە تێگەیشتنی سەرەکیی و زاڵ هەم لە پەیوەند بە نێوخۆی ئەو کۆمەڵگایەوە کە ئەو دەسەڵاتە دەسەڵاتدارە بەسەریدا هەم لە پەیوەند بە دەرەوەی ئەو کۆمەڵگا و

دەوڵەتەوە. واتـــا ئێمە لەبەردەم جۆرێـــک لە دینـــداین کە جۆری تێگەیشتن، لێکدانەوە و □اق□ی دەسەڵاتدارانە بۆ دین زیاتر لەوەی مانا و کڕۆکی خودی دین بێت کە هەڵبەت بانگەشەکردن بۆ ئەوەی کە هەر جۆرێکـی دیـاریکراوی تێگەیشتـن بۆ دیـن کڕۆکـی ڕاستـەقینە و بێچەندوچوونی مانای تاک و تەنهای دین بێت ئەوە هیچ نیە جگە لە لێدان لە فرەمانایی تێکستە دینیەکان و دابڕینیی دین لە قووڵاییە فرە ڕەهەندییەکەی لەگەڵ دەستبەسەرداگرتنی دین و لە قاڵبدان و بەرتەسکردنەوەی جیهانیی ناوەکیی و دەرەکیی دین و ماناکانی.

ئەوەش ئاشکرایە کە لێکدانەو□، □اق□ و تێگەیشتنێک بۆ دین سەروەر کراوە کە هیچ نییە جگە لە لێکدانەوە و □اق□کردنێکی لاهووتیی بۆ دین و لەمەشەوە بەرهەمهێنانی تێگەیشتنێکی دەزگایی کۆمەڵایەتیی لاهووتیی لە ئاستێکی هەم جەماوەریی بەرفراوان و هەم چاندنی لەنێو وە هەم بونیادنـــانی تەواوی دەزگــا و ئامرازەکـــانی دەوڵەت و دەسەڵاتدارێتی لەسەر ئەو تێگەیشتن، □اق□ و لێکدانەوە لاهووتییە بۆ دین و دواتریش ناردنە دەرەوە و بڵاوەپێکردنی ئەم جۆرە لە دینو ئەم جۆرە لە تێگەیشتن بۆ دین بە تەواوی دنیادا. تێگەیشتنی لاهووتی بۆ دین ڕێگە بە ئازادییی لێکدانەوە و □اق□کردنی دین و تێکستە دینییەکـان نـادات و هەر جۆرە تێگەیشتنێکـی دیکە بۆ دیـن دەخـاتە خانەی کوفر و بە تەکفیرکردن و □ڵام بە هەر جۆرە خوێندنەوەیەکی دیکە بۆ دین دەداتەوە. واتا تێگەیشتنی لاهووتی بۆ دین، لێکدانەوە و □اق□ ب□ دیـن قۆرخـدەکات و ڕێگە بە ئـازادیی تێگەیشتـن لە دیـن نادات و ئەمەش لە دۆخی دنیای عەرەبی و ئیسلامییدا دەسەڵات ئەنجامی ئەدات، لە نموونەی وەهابیزم و سەلەفیزم وەکو تێگەیشتنێکی لاهووتی بۆ دین و بەرهەمهێنانەوەی لە ئاستێکی بەرفراوانی جیهانییدا.

زۆرینەی زۆری توێژەرانی فیکری دینی، مانا پێکدژەکانی دەق، مێژووی ئیسلامی، ئاماژە زمانەوانییەکانی نێو دەق، خوێندنەوەی دەق لەنێو کۆنتێکستـــە کۆمەڵـــایەتیی مێژووییەکەیـــدا و لێکۆڵەرانـــی دەقە مێژووییەکان لە تەواوی جیهانی عەرەبی و ئیسلامییدا، لە خالێکدا یەکدەگرنەوە و لە چەقێکدا هەمان ئامانج دیاریدەکەن، ئەویش گەڕانە بە دوای ڕەسەنێتییدا “اصالە”. ڕەسەنێتی چییە؟ واتا گەڕانەوە بۆ ئەو دەقە مێژوویيانەی جیهانی عەرەبیی ئیسلامیی کە شوناسی ئینسانی عەرەبیی ئیسلامییان لەسەر بونیادنراوە. پرسیارەکە لێرەدا ئەوەیە ئەم گەڕانەوەیە بۆ ئەو دەقە مێژوویيانە “دەقە فەلسەفی، سۆسیۆلۆژی، ئاکاریی، سیاسیی، ئەدەبی و زانستییەکان” بە کام ئامراز و کام کەرەستانە؟ بە کـام مێت□د□؟ ئایـا مێتۆدە فیلۆلۆژی، سۆسـیۆلۆژی، ئەنثرۆپۆلۆژییەکان ڕەچاودەکەن؟ هەڵبەت نەخێر. ئایا توێژینەوە لە دەقگەلێکـی مێژوویـی پـاڵپشت بە مێتۆدە فیلۆلۆژی، سۆسـیۆلۆژی و

ئەنثرۆپۆلۆژییەکان نەبێت دەرئەنجام دەبێتە چی؟ ئایا هەوڵدان بۆ خوێند□ن□وەی دەقگەلیی مێژوویی بە مێتۆد، کەرەستە و ئامرازە زانستییە مرۆییە هاوچەرخەکانی دنیای مۆدێرن نەبێت دەرئەنجام بە چی دەگات؟

داستانئامێزیی یان چیرۆکئامێزیی

تەواوی دینەکان پێکهاتەیەکی چیرۆکئامێز "قصصی" یان هەیە. ئەوەی بە زمانی ئینگلیزی "myth" و بە زمانی فەرەنسی " le mythe " ی پێدەگوترێ "کە دەتوانین لە زمانی کوردیدا بە داستان وەریبگرین نەوەک ئەفسانە" کاتێک بۆ زمانی عەرەبی وەردەگێڕدرێت دەبێت بگوترێ "قصص نەوەک اسطورە" چونکە ووشەی اسطورە کە لە قورئاندا هاتووە بەمانای درۆ وِ ناڕاستیی دێِت و مانایەکی نێگەتیقی ه□ی□ "{إنْ هَذَا إلاَّ أَسَاطِيرُ الأَوَّلِينَ}". هەروەها لە قورئاندا هاتووە "{نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ القَصَصِ} " ب□ی□ ئ□وە ڕاستە کە گوتاری دینی لەسەر چیرۆکگەل بینا کراوە. هەر لە سەرەتاکانەوە فەلسەفە "فەلسەفەی کلاسیک لە یۆنان" لە خوێندنەوەی میتۆلۆژیای یۆنانییەوە پەنا دەباتە بەر سەرجەم ئامرازەکانی کە عەقڵ دەستەبەریان دەکات لە بیرکردنەوە و شیکردنەوە و بەڵگاندن و سەلماندن لە پێناو ئەنجامگیری و تێگەیشتندا لە کاتێکدا و لە بەرامبەردا مێتافۆڕ، هێما و ئاماژەکان کە لە نێو ئەدەبدا هەیە و هەروەها لە نێو پانتایی گوتاری دینییشدا بە شێوەیەکی گشتی.

ئەو سێ پەرەگرافای سەرەوە، سێ لە چەندین تەوەری نێو ئەو گفتوگۆیەی محمد ئارکۆنن لە بەرنامەی مەسارات لە کەناڵی ئەلجەزیرە لە ساڵی ۲۰۰۸ ل□ با□ر□ی ئەو جۆرەی توێژینەوەی ئەکادیمی و لێکۆڵەرانی دنیای عەرەبیی ئیسلامییەوە بۆ مێژووی عەرەبیی ئیسلامیی و هەروەها سەروەر و باڵادەستکردنی جۆرێک لە تێگەیشتنی وەهابییانەی سەلەفیی سعودیی بۆ دین و هەژمونکردنی لە ئاستێکی جیهانییدا.

زمان، یادگە و خەیاڵگەی کۆیی

فێربوونی هەر زمانێک سەرباری جۆراوجۆرێتی لە زماندا لەلای هەر کەسێک، کرانەوەی کلتوری و فەرهەنگی لەگەڵ فەزیلەتی شارستانیی و ئاشنابوون بە یەکێک لە ڕێگەکانی بیرکردنەوە و تێگەیشتنی مرۆیی و یەکێک لە ڕێگەکانی داهێنان و بەشێک لە کەلەپوری مرۆییە. ئارکون سەبارەت بە کەمینەکان دەڵێت "هەر تاکێک لە کەمینەیەکی زمانیی لە هەر ووڵاتێکدا ناچارە سەرباری زمانی باوانیی وەکو کەمینەیەک،

زمانی فەرمی ووڵاتەکەش بزانێت کە زمانی خوێندن و زمانی دەوڵەتە. زمان بە توندی پەیوەندیدارە بە دەوڵەتەوە. فەربوونی زمانێک جگە لە زمانی باوان، بەدەستهێنانی سامانێکی کلتوری و شارستانییە بە هەر کەسێک. زمان یادگەی کۆمەڵایەتی هەر کۆمەڵەیەک مرۆڤەکە. فەربوونی هەر زمانێک، ئاشنابوونە بە جۆرێکی دیاریکراوی تێگەیشتن و بیرکردنەوە، ڕێگەیەکی دیاریکراوی داهێنان لەلای کۆمەڵەکی مرۆیی، هەر بۆیە یونسکۆ داکۆکی لە مانەوەی زمانەکان و ڕێگریکردن لە لەناوچوونیان دەکات وەک بەشێک لە توراسی مرۆیی”

چواردەی ئەم مانگە “سێپتەمبەر” دەیەمین ساڵیادی کۆچی دوایی بیرمەندی گەورەی “جەزائیری-ئەمازیغی” دنیای عەرەبی و ئەوەی ناودەبرێت بە جیهانی ئیسلامیی، محمد ئارکۆنە، توێژەرێک بە پاشخانێکی توێژینەوەی فیکریی ڕەخنەیی ئەکادیمیی زیاتر لە چل ساڵییەوە لە مێژوو، گوتار و بونیادە فیکرییەکانی دنیای عەرەبی و مێژووی ئیسلامیی بە خوێندنەوەیەک و تێگەیشتنێکی جیاوازەوە لە خودی دەقی قورئانیش. ئارکون، سەرەڕای زمانی ئەمازیغی کە زمانی باوانی بووە وەکو کەمینەیەک، زمانی عەرەبی، زمانی فەڕەنسی و ئینگلیزیشی زانیوە. زۆرینەی کتێبەکانی بە زمانی فەڕەنسی نوسیوە و هەندێکی کەمیانی بە زمانی ئینگلیزی نوسیوە.
ئارکۆن خوێندنەوەیەکی فرەڕەهەندی ئەنترۆپۆلۆژیی بە بەشێکی گەورە لە مێژووی فیکری ئیسلامیی و بە هەندێک لە تێکستەکانی وەکو”الحکمە الخالدە بە فارسی جاودان خرد”ی ئبن میسکەوەی “ئیبن میسکەوەی، زانایەکی گەورەی ئیسلامیی-ئێرانیی سەدەی دەیەمی زایینییە” دەکات. فرە ڕەهەندیی توێژینەوە و نوسین و کتێبەکانی ئارکۆن، وایکردووە ببێتە یەکێک لە زانا و توێژەرە “یەکەمەکان” گەورەکان لە خوێندنەوەی مێژووی فیکری ئیسلامی، ڕەخنەی گوتاری دینیی، شیکردنەوە و ڕەخنەکردنی بونیادە عەقڵییەکانی دنیای سیاسی عەرەبیی و بە تایبەتی ڕەخنەی شیکارییانەی بە توێژینەوە و خوێندن لە ئاستی زانکۆیی و ئەکادیمی لە دنیای عەرەبییدا. ئەم نوسینە وەکو یادخستنەوەیەکە لە توێژەرێکی گەورەی مێژووی ئیسلامی و دنیای عەرەبی کە نزیکایەتییەکی ئێجگار زۆری بە دنیای ئەمڕۆشەوە هەیە. قسەکردن لە مێژووی زیاتر لە چل ساڵیی توێژەرێکی وەها گەورە کات و ڕووبەری نوسینی فراوانتری گەرەکە. تەنها ئاماژەکردن بە کتێبەکانی و ڕانانییان، بە خۆی لە نوسینی کتێب نزیکدەبێتەوە. گرنگە جەدەل و مشتومڕێک کە نوسینەکانی ئارکون لە نێوەندی ڕۆشنبیری و ئەکادیمی عەرەبییدا دروستیدەکات، لە دنیای ڕۆشنبیری و فیکریی ئەمڕۆشدا دەنگدانەوە و گفتوگەی لەبارەوە هەبێت.

خوێندنەوەی ئارکون یەکێک لە پێویستییەکانی دنیای ڕۆشنبیریی ئەمڕۆ و دنیای ئەکادیمی و کایەکانی بەرهەمهێنانی زانستیی ئەمڕۆیە. تێگەیشتن و خوێندنەوەی ئارکون، هیچی کەمتر نییە “ئەگەر زیاتریش نەبێت” لە خوێندنەوە و تێگەیشتنی فەیلەسوفان، کۆمەڵناسان و نوسەرانی خۆراوایی.

ناوی کتێب: نه فخو وێنەی (با) …نوسیینی: سەڵاح جەلال

بابەت: ڕۆمان
نوسیین: سەڵاح جەلال
چاپی یەکەم: 2020
دیزاینو بەرگ: کاربنی کامەران
ئاسیت خوێنەری وریا: سامان غەفور
چاپخانەی: کۆشکی سەرا
تریاژ: 1000
نرخ: 3000 هەزار دینارە
لە بەڕێوەبەرێیت گشیت کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (1812) ساڵی 2020ی پێدراوە.
ساڵی چاپکردن: 2020

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن …

SalahJalal_NafxW-wenaiBaDownload

ئایین و توندوتیژی لەدژی ژنان … شوشان مستەفا

کەسانی بڕوادار بە ئایین، بەپێی ڕێسای کتێبەکانیان باس لە هەندێک ڕێسا دەکەن کە بە تەواوی پێشێلکەری مافی ژن وەک بوونەوەرێ، ئەوەش هەموو ئایینەکان دەگرێتەوە و گشتیان دەڵێن، "خودا خاوەنی هەموو جیهان، سروشت و گیانلەبەرانە و مرۆق یەکێکە لە خۆشەویستەکانی خودا و ژنیش وەک ئافەنراوێکی خوا دەبێ ملکەچی ئەو یاسایانە بێ کە خوا بۆی داناوە"، ئەو یاسایانە هەتا ئێستا تەنیا و تەنیا ژنیان چەوساندووەتەوە و ئازادی و مافەکانیان لێ زەوت کردووە. جۆری پۆشین، تەنانەت جۆری دانیشتن و هەستان و ئاخاوتن، ژیانی هاوبەش پێکهێنان، پەیوەندیی سۆزداری و تەنانەت مافی ژن لە ناونانی منداڵەکەشی و … هەموو بەپێی ئایین، بۆی داندراوە و خۆی دەبێ ملکەچی بێ.

باڵا پۆشی (حیجاب)، خەتەنە، کارەکەری، کۆیلایەتی، وەکو پێداویستییەك بۆ خۆشگوزەرانیی پیاوان، بێدەسەڵاتی لە کاتی هەڵبژاردنی ژیانی هاوبەشدا لە کاتی دابەش کردنی ماڵ و ساماندا هەر دوو ژن بە پیاوێك دێتە ئەژمار و هتد ….، تەنیا بەشێک لەو ستەمانەن کە لە سەرجەم ئایینەکانی جیهاندا (بە هەندێک جیاوازییەوە) لە ژن کراوە و دەکرێ، هەرچەند لە وڵاتانی پێشکەوتووی جیهان لە ڕێگای هەندێک میکانیزمەوە بەری پێگیراوە. ئەوەش نابێ نکوڵی لێبکرێ کە لە وڵاتگەلی پێشکەوتووی جیهانیشدا، ستەم و چەوساندنەوەی ژن بە شێوەی خۆی هەیە و بەردەوامە و ئەوەش وایکردووە کە ژن بەپێچەوانی ناخی خۆی، زۆرتر تەریک بکەوێتەوە کە باس لەو کۆمەڵگایانە و خەسارناسی کردنیان، باسی ئەم بابەتە نییە و پێویستە بابەتی تری لەسەر بنووسرێ و لە ڕوانگەی دەروونناسی و کۆمەڵناسییەوە، تەنانەت کاری لێکۆڵینەوەی زانستی لەسەر بکرێ.

بەڵام خاڵێکی هاوبەش و جێگای سرنج لەمەڕ چەواندنەوە و ستەم کردن لە ژن ئەوەیە کە، لە سەرەتای هاتنە ئارای ئایینەکانەوە جا هەر لە ئایینی یەهودییەوە تاکودەگاتە ئایینی ئیسلام و ئەمڕۆشی لە گەڵ بێت ئەم خاڵانە ڕەچاو کراون و لە سەر توندو تیژی دژ بەژنانبەردەوام بوون و هەن.

هەرچەند جێگای ڕامان و پرسیارە کە، بەپێی توێژینەوەیەکی ناوەندی بیۆ کە 84 وڵاتی گرتووەتەوە و لە ئاستی ئایین پێرەوەریی و پابەندبوون بە رێنەماییەکانی ئایین کۆڵیوەتەوە، چ لە ئیسلام بێ

یان مەسیحیی یان یەهودییەت یان بوزیی یاخود هندۆس، ژنان لە نەو شوێنکەوتوانی هەموو ئایینەکان لە ئاستی جیهان زیاتر ئایین پەروەرن، ئەوە لە کاتێکدایە کە ژنان زۆرترین چەوسانەوە لەدەست ئایین دەبینن. ڕوون نیە ئاخۆ ئەوە پەیوەندی بە دەروونناسیی ئافرەتەوە هەیە کە لە ڕووی هەست و سۆزەوە جیاوازە و دەکرێ بڵێین، لایەنی ترسی تێدا بەهێزترە لە پیاو یانیش دەگەڕێتەوە سەر پەروەردە و کۆمەڵگا کە ئەمەش شیاوی لێکۆڵینەوە و توێژینەوەی زانستیی بەربڵاوە کە چۆنە، بەپێی توێژینەوەکە لە ئاستی جیهان 83.4%ی ژنان باوەڕیان بە یەکێک لە ئایینەکان هەیە، کەچی تەنیا 79.9%ی پیاوان لە جیهان باوەڕیان بە یەکێک لە ئایینەکان هەیە.

کوشتن لەسەر ناموس یان وەک دەگوترێ کوشتن لەسەر شەرەف یا کوشتنی ناموسیی یا لەدیین هەڵگەڕانەوە یەکێکە لەو بەرەکەتانەی ئایین کە بە ژنی بە دیاری هێناوە. کوشتنی ناموسی بریتییە لە کوشتنی ژن یان کچێکی خێزان بەهۆی باوەڕ و بیرۆکەی کەسی بکوژ کە بڕوای وایە کە قوربانییەکە بۆتە هۆکاری سەرشۆڕ کردن یان شەرمەزاری و بێ ڕێزی بە سەر خێزانەکە یان قوربانییەکە سەرپێچی بنەماکانی کۆمەڵگە و ئایینی کردووە لەڕێی ئەنجامدانی یەکێک لەمانە: جیابوونەوە یان تەڵاق وەرگرتن لە هاوسەرەکەی، ڕەت کردنەوەی ئەنجامدانی هاوسەرگیری ڕێکخراو لەلایەن خێزانەوە، هەبوونی پەیوەندییەکی سۆزداری ناپەسەندکراو لەلایەن خێزانەوە، ئەنجامدانی کردەی جووت بوون (سێکس کردن) لە پێش یان لە دەرەوەی هاوسەرگیری دا، بوونە قوربانی لاقەکردن یان دەستدرێژی سێکسی، پۆشینی جۆرە پۆشاکێک کە بە نەشیاو هەژماردەکرێت، هەبوونی پەیوەندی سۆزداری هاوڕەگەزانە یان پاشگەزبوونەوە لە باوەڕێکی ئایینی.

ئەو دیاردە قێزەونە، سەرەڕای هەوڵێکی زۆری ڕێبەرانێکی ڕووناکبیر و پێشکەوتوو لە جیهاندا، هەتا ئێستاش لە زۆربەی وڵاتانی جیهان بە وڵاتانی پێشکەوتووشەوە ماوە، هەرچەندە ڕێژەی نێوان وڵاتانی پێشکەوتوو و وڵاتانی ئیسلامی بە بەراورد کردن نابێ. یاساکانی ناپۆلیۆن ڕێگەی نەدەدا بە ئافرەتان هاوسەرە ناپاکەکانیان بکوژن بەڵام لەهەمان کات دا ڕێگەی دەدا بە پیاوان ژنە ناپاکەکانیان بکوژن. ئەم یاسا فەڕەنسییە ناپۆلیۆنییە لەلایەن وڵاتە عەرەبییەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەوە سوودی لێ وەرگیراوە و بووە هۆی هاندانی وڵاتی ئوردن لە دانانی بەندی ژمارە ٣٤٠ کە ڕێگە دەدات بە کوشتنی ژن و خۆشەویستەکەی لەلایەن مێردەکەیەوە ئەگەر تاوانی هەبێت لە کاتی کردەی ناپاکییەکەدا بیگرێت.

توندو تیژی کردن لە دژی ژنان، یەکێک لە قێزەونترین دیاردەکانی هەموو تەمەنی مرۆڤایەتییە و بە توند و تیژی لە دژی ژن، کۆمەڵگا بە

شێوەکی ڕاستەوخو زەرەمەند دەبێت دەشڵەژێت و کێشەی مەزند دێتە بەردەم پڕۆسەی بەرەو پێشچوونی کۆمەڵگا.
بەڵام هێشتا توندوتیژی وبیمافی و نابەرابەری و هەڵاواردنی ژنان، کۆتایی نەهاتووه. ل□ و□□اتە دواکەوتوەکان وژێر سایەی دەسەڵاتە قەومی وسەربازی و ئیسلامیەکاندا، شەرماوەرە.
ەهەموو ئەو و□□ات و دەوڵەتانەی دین تێکەڵی یاسا و پەروەردە و فێرکردن کراوە، بەهەمان شێوە توندوتیژی بەرامبەر بە ژنانیش یاسایی کراوە. پیاو سالاری دەوڵەت چۆته پشتی، کوشتنی ناموسی بەرگی رەوایی پێدراوە… لەم نێوەدا عێراق وکوردستان، گۆشەیەکی دنیای نابەرابەریی ئەم سەردەمەیە. ئەگەر نیزامی سەرمایەداری سەرچاوەی سەرەکی نابەرابەری نێوان ژنان و پیاوان بێت… ئەوا نابەرابەری نێوان ژن و پیاو، سوکایەتیو توندوتیژی و کوشتاری ژنان لە ژێر دەسەڵاتی ئیسلامیسیاسی عروبی عێراق و دەسەڵاتی ناسیونالیزمی میلیشایی کوردیدا، بەیاسایی کراوە… قوربانیانی توندوتیژی و ئاماریکوشتاری ژنان، لە ئاماری قوربانیانی جەنگی دەسەڵاتیناوخۆیی و دەستی داعش و کیمیابارانی هەڵەبجە… زیاترە. هەروەکو چۆن هیچ کەسێک لە دزان و تاڵانچیانی داهاتی خەڵکیکوردستان و دزانی قوتی مناڵان و گەندەڵکاران، رووبەڕووی لێپرسینەوە ولیپێچینەوەی یاسایی نەکراونەتەوە، بە هەمان شێوەش تۆمەتبارانی توندوتیژی و کوشتاری هەزاران ژن، هێشتا ئازادن و دەسەڵاتی پیاوسالاری و میلیشیایی کوردی، پارێزەریی بکوژی ژنان خۆێ لەپشتی ئەم تاوانکاریەییە.
« ئازادی بۆ هەمووان »

شوشان مستەفا

بەڕێزان بەرهەم ساڵەح و مستەفا کازمی , لە بری سەرماچکردن دەست بەجێ داوای لێبوردن بکەن!

… عەلی مەحمود محەمەد

17 ساڵی تەواوە، لە پای ئەو تاوانانەی دەوڵەتی عێراق بەرامبەر بە خەڵکی کوردستان لە رابردوودا ئەنجامی داوە، داوا دەکرێت سەرۆك کۆماری عێراق وەك رەمزی باڵای وڵات داوای لێبوردن بکات، ئەرکی جێنابی تاڵەبانی و بارزانی و فوئاد مەعسوم بوو پێشتر ، ” بارزانیش مانگێك بووە سەرۆك کۆمار”دەبوایە ئەو ئەرکەیان جێبەجێ بکردبایا، دەیان جار ئەم داوایەی بەرەو رویان کرایەوە، وەڵام هەر نەبوو، ئەوان نەیانتوانی بە ئەرکی ئەخلاقی خۆیان هەڵبستن و سەروەریەك بە مرۆڤایەتی و مێژوو تۆمار بکەن، تەنها بە کورد نەبوو بەڵکو بە مرۆڤایەتی بزز، ناویان لە ریزی ئەوانەدا تۆمار بکرێت لە وڵاتانی خۆیان بەو شێوە هەڵوێستە هەڵستاون،مێژوو لە یادیان ناکات, چەندین بەنێیە, هەمان داوا لە دکتۆر بەرهەم ساڵحیش دەکرێت , جارێکی دیکە بۆ جوتە هەمان داواکاری دەخەینە بەردەست هەردوکتان , ئەمە پەیوستمان بە وتەی سۆزداری و کردەی پۆپۆلیستی نییە, ئەمە دەمانەوێت لە گەڵ مێژووی ئەم وڵاتە ئاشتمان بکەنەوە و دڵنیاشمان بکەنەوە , ئەوجۆرە تاوانانە دوبارە نابنەوە, بەوەی داوای لێبوردن لە گەلی کورد بکرێت , بەڵگەنامە شاراوەکان ئازاد بکرێن, تۆمەتباران دادگایی بکرێن, عێراق ببێتە ئەندامی ئای سی سی, قەرەبووی قوربانیانیش بکرێتەوە.

لەم مەڵبەندەی جینۆسایدە کە ناوی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە و ئەم وڵاتەی ئێمە کە ناوی کوردستانە، شوێنێك پنتێك نییە بۆ لێبوردەیی مرۆڤەکان، روباری خوێن، دنیایەك هەڵە، وەحشیەت بونەتە بەشێك لە کلتوری ئێرە, بۆیە دان نان بە راستییە تاڵەکان و داوای لێبوردن کردن بەشێکە لە ساڕێژی برینەکان.

مێژوویەك ئێمە دەبەستێتەوە بەم وڵاتانەوە لە ناو خوێن و ئێسك و پروسکدا غەرق بووە، بۆ سڕینەوەی ئەو تاڵیانە پەیوستمان بە دادپەروەرییە، لە دادپەروەری و ئاشتەوایی پێکەوە گرێدراون، بۆ بە یەکەم ئەنجامدانی دووەم زەلالەتە و هەرگیز بەدی نایات، وەك ئەوەی سیاسییەکانی کورد لەمڕۆدا دەیکەن، لێبوردەیی هەموو کات دوای دان نان بە راستییەکانی تاوانەکان و دادپەروەرییەوە دێت، تاوانبار و قوربانییەکان لە ئاوێنەی دەرخستنی هەقیقەت و راستییەکانی رابردووەوە وەك ئەوەی هەن دەردەکەون نەك وەك ئەوەی لە تاوانەکانی رابردوو بشورێنەوە، کارێکی زۆر ناشایستەو ناڕەوایە داوا لە قوربانیانی تاوانەکان بکرێت ئاشتەوایی بکەن، لە کاتێکدا هێشتا دادوەری بۆ ڕۆڵەی خۆی هەڵنەسابێت و دان بە راستیەکان و هەقیقەتی تاوانەکان

نەنرابێت و تاوانباران دادگایی نەکرابێتن لە پێناو رزگار نەبوون لە سزاو بە دکۆمێنت کردنی تاوانەکان و دەرخستنی راستیەکان و نووسینەوەی روداوە تاڵەکان !!

لە ئەزموونی خوارووی ئافریقیاوە فێر بین کە “باسکردنی سەرچاوەی تاوانەکان، دانپێنان، قەرەبووکردنەوە، دان نان بەو تاوان و ئەو کارەساتانەی لە رابردوو روویان داوە، هەندێك جار زۆر پێ بایەخترە لە زانینی حەقیقەتەکانی بابەتەکە، ئەگەر چی مەرج نییە هەموو ئەو کەسانەی کە ئازاریان چێشتووە پێویستیان بە داوای لێبوردن کردن هەبێت بەشێوەیەکی ڕەسمی تا ناکۆکیەکان ڕابردوو لەبیر خۆیان ببەنەوە، لەکۆڵینەوە لە پرۆسەی لێخۆش بوونی “کۆمسیۆنی حەقیقەت و پێکهاتنەوە لە باشووری ئافریقا” ئەوە پیشان دەدات کە قەبوڵکردنی سەرەنجامەکان تا ئەندازەیەکی زۆر زیاد دەکات، کاتێك قوربانیان ی ان کەسوکاری قوربانیەکان دانپێنانێك و داوای لێبوردنەکی شەرعییان پێ دەگات. “پێکهاتنەوە چارلس ڤیلا ڤیسیستۆ”.
قەرەبووکردنەوە تەنها پاداشتی مادی نییە لە بەرامبەر ئەو زیانانەی لە قوربانیان کەوتووە, بەڵکە خۆی لە پاداشتی مادی یان ڕەمزی یان پێکەوە دەبینێتەوە, ڕەنگە پاداشتی دارایی بێت یان پۆزش و داوای لێبوردنکردن بێت لە قوربانیان یاخود هەردووکیان پێکەوە, نابێت لە یادمان بچێت کە بژاردن هەم قەرەبووکردنەوەیە و هەم پەیمانیشە بە دوبارە نەکردنەوەی تاوانەکانی ڕابردوو لە ئایندە, ئەمە لەم مەڵبەندی جینۆسایدە پێویستمان بەمەیان زیاتر کە روداوەکان رابردوو دوبارە نەکرێنەوە, وەك دەبینین بەردەوام لەناو بازنەکەداین, لە کاتێکدا نە قەرەبو کراوینەتەوە نە داوای لێبوردنیشمان لێکراوە, نە وڵاتیش بۆتە ئەندامی دادگای تاوانی نێو دەوڵەتی, بۆیە روداوەکان لە ژینگەیەکی وادا ئاساییە دوبارە ببنەوە, وەك بەردەوام دوبارە دەبنەوە لە شەنگالەوە بۆ دوز و لە داهاتووشدا بە ناوەکانی دی, راستە ئەمانە رابردوو ناگۆڕن و ژیان بە قوربانیان ناگەڕێننەوە, وەلێ ژیان بە داهاتوو دور لە تاوان زەمانەت دەکەن .
قەرەبووکردنەوە کەرامەتی مرۆڤایەتی و هەندێك لە زیانە مادیەکان دەگەڕێنێتەوە بە قوربانیان, بە ئەوانەی مافیان پێشێل کراوە, بۆیە مافی قەرەبوو مافێکی بە ئەملاو ئەولای سازش هەڵنەگرتنی قوربانیانی کوردستانە, کەسیش بۆی نییە بە ناویانەوە ئەو سازشە بکات ئەگەر لە ترۆپکی دەسەڵاتیش بێت, دەبێت تەنها خۆیان لە بەرامبەر ئەو زیانانەی پێیان گەیشتووە بەم کارە هەڵبستن.دەوڵەتی ئەنجامدەری تاوان کە عێراقە نابێت لە بەرپرسیارێتی کارەکانی ڕابردووی

تاوانەكان هەڵبەت, عێراقی ئێستا كە داوای لێبوردن دەكات و قەرەبووی قوربانیان دەكاتەوە, لە بەر ئەوە نییە بەرپرسە لە تاوان و هەڵەكانی ڕابردووی سەدام, بەڵكو لە بەر پابەند بوونییەتی بە بەرژەوەندی گشتییەوە و كاركردنییەتی بۆ دووبارە تێكنەكردنەوەی قوربانییەكان بەكەمەڕێگاو گێڕاندنەوەی كەرامەتە بەیان و متمانەیان دەداتە بەوەی عێراقی داهاتوو ئەوەی ڕابردوو نییە, لە تاوانەوە گواستراوەتەوە بۆ پێزش هێنانەوە, لە ئەنجامدانی جینۆسایدەوە هاتۆتە سەر واژۆكردانی پەیماننامە نەودەوڵەتییەكانی بەرپرسیارێتی لە بەرامبەر تاوانە مەزنەكان, تا ئەمانە نەكات یانی دووبارە بونەوەی تاوان لەكات و ساتدایەو هیچ گەڕانكارییەك نەكراوە.

بۆ داوای لێبوردن كردن بەرپرسیارێتی هەڵگرتنی ئەو تاوانە گەورانەی لە ڕابردوودا ئەنجامدراون , تاكە زەمانەتی هاوسەنگی ڕاگرتنە لە نێوان مافی قوربانیان و بەرپرسیارێتی تاوانكاران, دەوڵەت بەردەوام دەبێت لە هەڵگرتنی بەرپرسیارێتی سیاسەت و كاری فەرمانڕەواكانی پێشووی خۆی, ئەو بەرپرسیارییەتییە مانای تاوانبار بوون ناگەیەنێت, بەڵكو خۆ پاككردنەوەو شەردنەوەیە لەی, پاككردنەوەی دەوڵەت و خودە لەو ڕابردووە تاڵە خوێناوییە پڕ لە تاوانە كە لەم وڵاتە ڕویانداوە, ئەمە لە باشووری ئافریقیا و شیلی و ئەڵمانیاو تەواوی ئەو وڵاتانەی گۆڕانكاری تیایاندا ئەنجامدرا لە پاش دەسەڵاتی نازیزم ئاپارتاید و دیكتاتۆریەت پەیڕەو كرا, كوردیش چاوەڕوانی دەكات لە ئێراقی نوێ كە ئێستا ئەوەی بەڕێز سەرۆك و سەرۆك وەزیرانین ببێتە پرنسیبێكی دەسەڵاتدارییەتی داهاتوو .

سەرۆكی شیلی لاگۆس هەڵستا بە ناردنی نامەی پاساو هێنانەوەی كەسی یان داوای لێبوردنكردن بۆ سەرجەم كەسوكاری قوربانیانی دەست ڕژێمی سەربازی پێشوو بە سەركردایەتی بینۆتشە, ئەم پرۆسەیە لە ساڵی 1996 ەوە بۆ 2008 درێژەی كێشا, كەچی خۆی و بیروباوەڕەكەی قوربانی و نەیاری ئەو دەسەڵاتە بوون كە تاوانی ئەنجام دابوو, ئەو نامانەی ناردی بۆ سەرجەم قوربانیان ئەویان نەكردە تاوانبار, بەڵكو نامەكانی وڵاتی لە تاوانەكانی بینۆتشەی تاوانبار شوشتەوەو ناشرینییەكانی پاككردەوەو خۆشی بردە ریزی سەركردە مەزنەكانەوە, بەیە دەبێت عێراق لە تاوانەكانی سەدام حوسەین بشۆردرێتەوە.

بۆ ئەوەی ئەوكارە بكرێت پێویستمان بە مرۆڤی مەزنە بە مێژوو.قوربانیانی دەستی ڕژێمی نازی ئەڵمانیاش, لە پاش قەرەبووی مادی, هەر یەكێیان نامەی سەرۆك كۆمار "یوهانز راو" یان پێگەیشت, كە لە نامەكەیدا داوای لێبوردنی لە قوربانیانی دەسەڵاتی نازی هیتلەر كردبوو."تعويز العمال الاستراقيين والقسريين فى المانيا

النازیە-یونامی “, لە دوا هەڵوێستیشدا بڕیار درا جووە جەزائیرییەکان کە زەرینەیان لە فەرەنسا دەژین , ئەوانەی لە مەحرەقە رزگاریان بووە, هەر یەکەیان بە 2300 ئیرۆ قەرەبوو بکرێنەوە , هەروەسا سەرۆکی ئەڵمانیا یواکیم غاوك دانی بەوەدا نا کە ئەڵمانیا بەرپرسیارێتی بەشێك لە جینۆسایدی ئەرمەنی دەکەوێتە ئەستۆ .

لە تەیموری ڕۆژهەڵاتیش گەل داوای قەرەبووی ماوەی داگیرکاریشی کردەوە لە دەسەڵاتی ئەندەنوسی لە پاش قەرەبووی پێشێلکارییە گەورەکان, ئەمەش بۆ کورد جێگای هەڵوێستەیە و پێویستە وانەی لێ وەرگرتەت, لەوکاتەی زەمەنی سزادانی بکەرانی داگیرکاری وەك کۆیلەداری ئێستا دوای جەرج فلۆید هاتە پێشەوە, کە لە ماوەی رابردوودا بە ویستی خۆی داگیر کراوەو سامانەکەی تاڵان کراوە. , دەبینین هەنووکە وڵاتانی کاریبی تەنها بە داوا لێبوردنکردن رازی نابن, لە پاڵیا داوای قەرەبووش دەکەن لە وڵاتانی بەریتانیاو فەرەنساو پورتوگال لە هەمبەر سەردەمی کۆیلەداری.شیراك سەرۆکی کۆچکردوی فەرەنسا داوای لێبوردنی کرد لە بەرامبەر گرتنی 13 هەزار جولەکە لە پرسەی ئەلفیل دیف لە ساڵی 1942 لە میانی جەنگی جیهانی دووەم و پاشان بۆ کەمپی کوشتنیان لە لایەن هیتلەرەوە, هەرچەندە ئەو وەك بیروباوەڕ و پرسە لێی بەبەرییە.هەرچەندە ماکرۆن سەرۆکی فەرەنسا سەبارەت بە جەزائیر وتی نە ئینکار کردن وە نە داوای لێبوردن کردن, لە ئەنجومەنی یاسایی فەرەنسا لە 8ی شوباتی 2018 بڕیاریدا هەموو قوربانیانی جەنگی نەوان ساڵانی 1954 بۆ 1962 کە لە جەزائیر دەژیان لەو کاتەدا قەرەبو بکرێنەوە, هەرچەندە هەشتا فەرەنسا دانی بە هەقیقەتی یاسایی تاوانەکانی خۆی لە جەزائیر نەناوە کە ملیۆن و نیوێك قوربانی لێکەوتەوە , تەنانەت جەزائیرییەکان نەك داوای لێبوردن و قەرەبووی تاوانەکانی سەردەمی داگیرکاری دەکەن, بگرە داوای قەرەبووکردنەوەی روداوی تاقیکردنەوی چەکی ناوکی لە ناوچەی رقانی وڵاتیش دەکەن , کە بە تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی هەژماریان کردووە, کەلە لایەن فەرەنسیەکانەوە ئەنجامدراوە. لە سیرالیۆنیش لە ساڵی 2010 سەرۆکی وڵات بە شێوەی فەرمی داوای لێبوردنی لەو ژنانە کرد کە قوربانی ململانێ چەکداریەکان بوون, لە کەمبۆدیا سەرباری ئەوەی ناوی قوربانیان لەسەر ماڵپەڕی دادگای نەونەتەوەیی کەمبۆدی بڵاو کرایەوە داوای لێبوردنیشیان لێکرا, لە 23ی نۆڤەمبەری 2011 یش ئەردۆگان بە فەرمی لە بەرامبەر تاوانی جینۆسایدی دەرسیم لە بری دەوڵەتی تورك بە شێوەی زارەکی داوای لێبوردنی کرد, بەڵام داوای لێبوردنەکان

پێویستە بە نوسراوبن و بڕیاری فەرمییان بۆ دەرچێت و هەڵوێستەكان دوربن لە بەرژەوەندی سیاسی, لە ویژدانەوە دەرچوبێت, ئەگەر مامەڵە وەك تاوان دەكات ئەوا پێویستە دان بە جینۆسایدی ئەرمەنیەكانیش بنێت و كۆتایی بە نكۆڵی كردن بهێنێت, كۆتایی بەو شەڕە سەختەی لە بەرامبەر دەرخستنی حەقیقەتی یاسایی كۆمەڵكوژی ئەرمەن گرتویەتیە بەر, ملكەچی حەقیقەتە مێژوییەكان بێت, تۆنی بلێر سەرۆك وەزیرانی پێشوی بەریتانیا داوای لێبوردنی لە سەردەمی كۆیلەداری و ماندێلاش داوای لێبوردنی لە قوربانیانی كردارە سەربازییەكان لەسەردەمی خەبات دژ بە ئاپارتاید كرد.

لە ساڵی 1998 دا بیل كلنتۆن لە سەردانی بۆ وڵاتی رواندا داوای لێبوردنی كرد لە رواندیەكان, بەهۆی هەڵوێستی حكومەتی ئەمەریكاەوە لەو گەل كوژیانەی لەو وڵاتە رویان دا, شینزۆ ئەبی سەرۆك وەزیرانی ژاپۆن, رەتی كردەوە سەبارەت بە دەسیسەی ژنانی رابواردن داوای لێبوردن لە كۆرییەكان بكات, وەلێ سەرۆك وەزیرانی ژاپۆن تۆمیشی مۆرایاما لە 15ی ئەگستسی 1995 بە بۆنەی 50 ساڵەی كۆتایی جەنگی جیهانی دووەمەوە لە بەیاننامەیەكدا داوای لێبوردنی لە هەموو ئەوانە كرد چ وڵاتەكەیانی داگیر كردووە وە یان وڵاتەكەی لە میانی جەنگدا زیانی پێ گەیاندوون, ژاپۆن و كۆریای باشور پەیوەندی بەرزی ئابووریان هەیە, ساڵی رابردوو بازرگانی نێوانیان گەیشتە 80 ملیار دۆلار, بەڵام شەڕیان لەسەر یادەوەرییەكانی رابردووە, ئەمەش كاری لەسەر ئەو پەیوەندییە ئابوورییە زۆ بلاحە دا ناوە, كێشەی ژنانی رابواردن بەردەوام سەر هەڵدەداتەوە, هەرچەندە لە ساڵی 1965 لەسەری ڕێكەوتوونە و ژاپۆن بە بڕی 9,3 ملیۆن دۆلار قەرەبویانی كردۆتەوە, كۆرییەكان داوای قەرەبوو بۆ ئەو كرێكارانەش دەكەن, كە ژاپۆنییەكان بە سوخرە كاریان پێكردوون, هەرچەندە ئەو كرێكارە كۆریانەی بردران بۆ كاری زۆرە ملێ لە ژاپۆن, دواجار بونە ناوكی گەشەی ئابووری كۆریا,لەو بارودۆخە زۆر شت فێر بوون. لە فبرایری 2008دا سەرۆك وەزیرانی پێشوی ئوسترالیا داوای لێبوردنی كرد لە هەمبەر تاوانێك كرد كە بەرامبەر هاووڵاتیانی رەسەنی ئوسترالیا بە تایبەت دزینی 17000 لە منداڵەكانیان, لە كەنەداش پێكەری یەكەم سەرۆك وەزیران جۆن مەكدۆناڵد شكێنرا, بەهۆی سیاسەتی پڕ لە زەبرو زەنگی بەرامبەر بە هاوڵاتیانی رەسەنی كەنەدا, كە لە نێوان 1863 بۆ 1896 سەرۆك وەزیرانی كەنەد بووە, بە زۆر 150000 منداڵی لە هاووڵاتیانی رەسەنی كەنەدی لە خێزانەكانیان سەندووەو ناردویانیەتە 130 قوتابخانەی تایبەتەوە و لە بەشی ناوخۆیی زیندانیانی كردووە, زۆریان ئەشكەنجە دراون, تەنانەت هەندێكیان مردوونە, ناوی 2800 كەسی لەو قوربانیانە ئاشكرا كراوە , زمانی

رەسەنیان قەدەغە کراوە و کلتوریشیان یاساغ, ساڵی 2008 سەرۆك وەزیرانی ئەوكاتی كەنەدا ستیفن هاربرەر داوای لێبوردنی لێیان كرد, هاوكات قەرەبووی قوربانیانیش لە روی مادیەوە کرایەوە بە 2,3 ملیار دۆلار, لە ساڵی 2017 سەرۆك وەزیران جاستن ترۆدۆ داوای كرد پاپای ڤاتیكانیش هاوشێوە داوای لێبوردن بكات, بەهۆی هەڵوێستی ئەوكاتی كەنیسەوە , لە سەرۆك وەزیرانی نەمسا سیباستیان كۆرتز داوای لێبوردنی كرد سەبارەت بە پێشوازیکردنی وڵاتەکەی لە سوپای هیتلەر. بە پێچەوانەی نموونەكانی سەرەوە حكومەتی راستگەرای پۆڵەندا سزای 3 ساڵی دانا بۆ ئەوانەی پۆڵەندیەكان بە هاوبەش دادەنێن لە تاوانی هۆلۆكۆست و دان دەنێن بە رۆڵیان لە تاوانەكە, ئەمەشیان بە داكۆكی لە كەرامەتی نیشتمانی دانا, بەخۆی ئەمەش داكۆكیە لە هاوبەشانی تاوانەكانی نازیەت, ئەمەو نموونەی زۆری دیكە لە بەردەستدان و نموونەكانیش لە زیادبوندان.

ئەو قەرەبووە مادیانەی بە بێ یاسا و ئاشكرا كردنی ڕاستیەكان و داوای لێبوردنكردن لە لایەن دەوڵەتی بكەری تاوانەوە دەبەخشرێت وەك خوێن بایی و هەوڵی كڕینی دەنگی قوربانیان تەماشا دەكرێت لە بڕی سڕینەوەی رابردووی خوێناوی , كورد پێویستی بە خوێن بایی عێراق نییە, بەڵكە چاوەڕوانی ئەوەیە دەوڵەتی بكەری تاوان بە فەرمی لە ڕێگای بەرپرس و سەرۆكەكەیەوە بە بڕیاری ڕەسمی داوای لێبوردنی لێ بكات, بەڕێز بەرهەم ساڵحیش كە هەنووكە لە سەروی فەرمانڕەوایی ئێراقەوەیە و كازمیش سەرۆك وەزیرانە ئەركە لەسەریان بەمكارە هەڵبستن, وەك ئەو سەرۆك وەزیران و سەرۆكانەی ئاماژەمان بە ناوەكانیان دا بە ناوی دەوڵەتی عێراقەوە نامە بە یەك بە یەكی قوربانیانی جینۆساید لە كوردستان و عێراق بە تایبەتی و سەرجەم قوربانیان بە گشتی بە بێ جیاوازی نەتەوەیی و ئاینی بنێریت, ئەمە وەك تاك وەك نەتەوەش داوای لێبوردن لە كورد و توركمان و ئاشور و كلدان و شیعە و كریستان و ئێزیدی و سائیبە …. بكرێت, هیوادارم بەم ئەركە هەڵبستین و هەوڵەكانی تاڵەبانی و بارزانی و مەعسوم و عەلاوی و عەبادی و مالكی و عادیل مەهدی دوبارە نەكەنەوە.چاوەڕوانین هەموو قوربانیانی جینۆساید و تاوانی جەنگ و تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی و پێشێلكاری گەورە لە كوردستان و عێراق لە جەنابی سەرۆك و سەرۆك وەزیرانەوە نامەی داوای لێبوردنیان پێ بگات لە زوترین ماوەدا, ئەوە گەورەترین پەیام و بەرزترین دڵنەوایی و چاكترین هەنگاوی پاككردنەوەی رابردووە, ئەگەر بەو ئەركە هەڵنەستن بە ئەركی ئەخلاقی و ویژدانی خۆتان هەڵنەستاون .داوای لێبوردنكردن بەشێك لە برینەكانی قوربانیان سارێژ دە كات, چاككردنی پەیوەندی تەنها بە داوای لێبوردن كردن و دادگاییكردنی

تاوانباران و قەرەبووکردنەوەو زەمانەتی دووبارە نەکردنەوەی تاڵییەکان دەبێت, نەك بەناوچەوان ماچکردن.

دووبارە پێناسەکردنەوەی کوردبوون ئاوەدانەوە لە دوێنێ.. هەنگاوێک بۆ سبەی … ستیڤان شەمزینی

دەست لە شەرحی دەردی کورد هەڵبگرە حەمدی چاترە
نەک بکا نەقلت هەتا رۆژی حەشر جەڕی مەقال
حەمدی ساحێبقڕان

یەکێک لە کێشە هەرە ریشەییەکانی کورد تاکو بە ئەمڕۆش دەگات ئەوەیە، نەیتوانیوە پێناسەیەک بۆ ئایدێنتیتی خۆی بکات، لە ئیتنۆلۆژیای خۆی بکۆڵێتەوە بە شێوەیەکی فرە رەهەند. ئەگەرچی لە دوای رووخانی ئیمارەتە ناوچەییەکانی کوردەوە لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەدا “ئەم ساتەوەختەش زەمینەی رسکانی و گەشەکردنی دەوڵەت نەتەوەیی لە خۆرئاوا” سەردەمێکی تازە لە “شۆڕش”ی کورد دەستپێدەکات کە بە باڵای مێژووی نزیکی کورددا هەڵگەڕاوە، گەر ئەمە “شۆڕش”ەکەی شێخی نەهری بە خاڵی وەرچەرخان دەستنیشان بکەین لە ساڵی 1880، هەر لەم راچەنینەوە تاکو بە ئەم چرکەساتە دەگات، ئەوەی لە ناو بزووتنەوەی کوردییدا ونە، پێناسەیە. زۆرێک لە شۆڕشەکانی ئەمە بە پێی کۆنتێکستەکانیان، شەقڵی خێڵەکیانە و تەریقەتگەریی و سوونیگەرایی و ناوچەگەرییان هەبووە، ئەمەش رەنگەی لە سەردەرهێنانی شوناسێک گرتووە، بەناوی شوناسی کوردبوونەوە، بە واتایەکی تر بە درێژایی 140 ساڵی رابردوو کۆی شۆڕش و راپەڕین و راچەنینەکانی کورد، نەیانتوانیوە کوردبوون بکەنە سەنتەری سیاسیی و فیکریی خۆیان، یان بەشێوەیەکی زۆر پریمتیڤ و کلاسیکیانە بەم ئەرکە هەڵساون، ئەمە بۆچی وابووە؟ رەنگە زۆر فاکتەری جۆراوجۆری هەبێت، بەڵام ئەوەی لای من لە هەموویان گرنگترە، نەبوونی فیکرێکی

پوخت بووە.
مەبەستی ئەمە لە "بیری پوخت" هزرێکە لە ناو مێژوو و کولتوور و زەمینەی سیاسیی و فەرهەنگیی کورد خۆیەوە رسکا بێت و گەشەی کردبێت، هەمیشە کوردبوون بارگاویی بووە بە بیری مەزهەبگەرایی و ئایینیی و ئایدیۆلۆژیا هاوردەکراوەکانی دنیای خۆرئاوا، بۆیەکا ئەوەی سەرکردایەتی بزووتنەوەی کوردیی کردووە یان خاوەن ئۆتۆریتەیەکی ئایینیی و تەریقەتی بووە، یاخۆ لە باشترین حاڵدا چەپێکی لەکاڵی بووە. هۆکاری ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کوردبوون بە میتۆدێکی زانستی لەلایەن نوخبەوە فۆرمۆڵەبەندیی نەکراوە. کوردبوون پێش ئەوەی بزووتنەوەیەکی سیاسیی بێت، پێدراوێکی ئۆنتۆلۆژیانەیە، وەها پێویستی دەکرد و دەکات، لە پێشنەرەدا ئەم پێدراوە لەلایەن ڕۆشنبیرانەوە پێناسە و ئەنالیز بکرێت. هەروەک ئەوەی زۆرێک لە نەتەوەکانی تر، بەم جۆرە بیری نیشتمانی خۆیان پێشخستووە. هەڵبەتە لێرەدا قسە لەسەر ئەوەیە، کوردبوون دەبێت پێش سیاسەت و پراکتیس، فیکر و تیۆر بێت. لەسەر مەبنای ئەو تیۆرە بزووتنەوەی سیاسیی بە هەنگاوی کردارییە پێ بخاتە ناو گۆڕەپانەوە. ئەگەرچی هاشا لەوە ناکرێت لە پێشتردا ئەم تیۆرسازییە بەشێوەیەکی سەرەتایی کاری بۆ کراوە، بەڵام لە درێژەدا ئەوە دەخەینە بەر باس ئەم هەنگاوانە لە کوێدا کورتیان هێناوە و بۆچی نەیانتوانیوە، کوردبوون وەک ئایدیۆلۆژیایەکی تایبەت گەڵاڵە بکەن.

دنیای نوێ .. دنیای بۆشایی

دنیای نوێ بە تایبەت پاش کۆڤید نۆزدە، دنیایەکە هیچ رووخسارێکی هاوبەشی لەگەڵ دنیای پێشوودا نەماوە، وەک فاکتەکیشی لێهاتووە کە هەمیشە دوای پەتا گەورەکان، دنیا خۆی نوێ دەکاتەوە و کۆمەڵێک نۆرم و سیستەم و فەرهەنگ جێدەهێڵێت لە پێشووتردا بە پیرۆز دادەنران. ئەمە لە دیمەنی پەتا گەورەکەی سەدەی چواردەدا بە روونی دەبینرێت، لەدوای ئەم پەتایە دەسەڵاتی کەنیسە لاواز دەبێت، چەرخێکی تازە دەستپێدەکات لە بری ئایین رۆڵ دەداتە زانست، ئەم رەوتە مرۆڤایەتی دەگەیەنێتە مۆدێرنێتە، ناوەڕۆکی مۆدێرنێتە وەرچەرخانی کۆمەڵگە بوو بەرەو زانستگەرایی، پەڕینەوەی مرۆڤ بوو لە رابردووخوازییەوە بەرەو ئایندەخوازیی، هەموو بەها کۆنەکانی وەک ئایین و ترادیسیۆن و بیرکردنەوەی خورافی تێکشکاند و کۆمەڵێک بەهای نوێی هێنایە ئارا، کە ئازادیی یەکێک لە بەها سەرەکییەکانی بوو. لە مۆدێرنەدا هەموو شتەکان بە خێرایی سیستماتیک کران، تەنانەت زمان و زانست و ئەدەبیش سیستمی تایبەتی خۆیان بە دانرا، هەر لێرەدا ناسیۆنالیزم وەک سیستەمێکی سیاسیی لەسەر بنەما

میتەلۆژییەکان بە بەڕێوەبردنی دەوڵەتان لە دایکبوو، بەڵام پۆست مودێرنێتە "لیوتار لە کۆتایی هەفتاکاندا، دەورانی پاش جەنگی دووەمی جیهانی ناونا پۆست مودێرنێتە" بە پێچەوانەوە بریتییە لە هەڵوەشاندنەوەگەرایی، بە مانایەکی تر پۆست مودێرنێتە هەموو ئەو حکایاتە پانوپۆڕانە پووچەڵ دەکاتەوە و هەڵیاندەوەشێنێتەوە لە هەناوی مودێرنەوە هاتبوونە دەر، لەم نێوەندەدا فەیلەسووفێکی وەک "ژاک درێدا" زیاتر لە هەر فەیلەسووفێکی تر جەخت لەسەر هەڵوەشاندنەوە دەکات و تەنانەت بە فەیلەسووفی هەڵوەشاندنەوەگەرایی ناوزەد دەکرێت.
ئەمێستا دنیا گەیشتەتە میتا پۆست مودێرنەش، لەنێو ئەم جیهانە تازەیەدا ئەوەی روونە بۆشاییە. بە واتای بۆشایی ئایدۆلۆژیی و پوکانەوەی سیستەمەکان. هەموو ئایدۆلۆژیا یونیڤرساڵەکان پووکانەوە و بوونە بەشێک لە دیرۆک. نیو لیبرالیزم و دیموکراسی و پلورالیزم و سۆسیالیزم، بەجۆرێک لە جۆرەکان رۆژگاری خۆیان گوزەراند، هەنووکە جیهان لە بۆشاییەکی سەرسوڕهێنەردا دەخولێتەوە، بەشێکی ئەو تێزەی قۆناغی ئەمڕۆ بە سەردەمی بێ بەهایی دادەنێت، نهێنییەکەی لەم بۆشاییە فیکریی و ئایدۆلۆژییەدا خۆی دەدۆزێتەوە. زۆرێک لە بیریار و فەیلەسوفانی دنیا مەترسی نیشان دەدەن لە بەهێزبوونەوەی ئەنگێزەی راسیستی و درەوشانەوەی ئەستێرەی بەختی رەوتە پۆپۆلیستییەکان، ئەمە تابلۆیەکە رۆژانە روونتر لەپێش چاوی هەمووان خۆی دەنوێنێت. ئەمە جگە لەو هەوڵە چە و جەهەنمیانەی لە ئارادایە بە گۆڕینی مرۆق بە ئامێرێکی بێ هەست و گیان لە رێگەی هۆشمەندیی دەستکرد و شۆڕشی ئای تییەوە، ئەمە سەرنجی خوێنەر رادەکێشین بۆ خوێندنەوەی تێزەکانی "یوقاڵ نوح هەراری" لەم رەهەندەوە.

رەوشی ئێستای جیهان، بەرەو ئاقارێک مل دەنێت وەک ئەوەی بیریاری سۆفت پاوەری ئەمەریکی "جۆزیف نای" لە کتێبی "ئایندەی هێز"دا پێش دەیەیەک پێشبینی کردبوو، کە هیچ دەوڵەتێکی سوپەر پاوەر لە جیهاندا نامێنێت!!. ئەو روونی دەکاتەوە تەکنەلۆژیا ئاڕاستەی هێز لە رۆژئاواوە بەرەو رۆژهەڵات دەچەرخێنێت، بەو پێیەی سوودمەندی یەکەم لە بەرکاربردنی تەکنەلۆژیا رێکخراوە رادیکاڵە و توندئاژەکانن، بەڵام بەڕێز نای، ئەوە لە بیر دەکات، فاکتەری سەرەکی لەم نێوەندەدا گەنبوونی و کرمەبوونی ئەو سیستەمە سیاسیانەیە دنیایان پێوە بەڕێوە دەبرێت و زلهێزەکان وەک ئایدلۆژیای فۆرمی قبوڵیان کردوون. لە روانگەی منەوە هەرچی ئایدۆلۆژیا هەن هەرەسیان هێناوە، ناتوانن وەڵامدەرەوەی دنیای نوێ

بن، دیموکراسی وەک ئەو مۆدیلەی فۆکۆیامای شاگەشکە کردبوو تا ئەو ئەندازەیەی جاڕی کۆتایی مێژوو بدات، نەک هەر پیر بووە، بەڵکو لاشەیەکی مردووە و توانای یەک تاکە هەناسەشی نەماوە، بەدەربڕینی محەمەد بەرادعی هەنووکە "دیموکراسی بووەتە نێچیری پۆپۆلیزم". تەنانەت دۆخەکە گەیشتۆتە ئەوەی باسی پۆست پارتی "دوای حزب" بووەتە ناوەڕۆکێکی گرنگی دەزگاکانی توێژینەوە، بەهۆی قۆناغی ژێر سایەی زیرەکی دەستکرد و هەرەسی چینی ناوەند و کۆنترۆڵکردنی مرۆڤ لەلایەن سیستمی کۆمپیوتەرییەوە، چیدی لەم چاخەدا حزبایەتی مۆدیلی نامێنێت! ئەمەش بەهەموو شێوەیەک واتای کۆتایی سیاسەت دەگەیەنێت. بە کورتییەکەی جیهان بەرەو دابڕان لە یەکتر دەڕوات، هیچ سیستمێکی سیاسیی ناتوانێت ببێتە سیستمێک بۆ تەواوی جیهان. جیهانگیریش لەم قۆناغەدا توێ توێ بووە و هیچ کات مومکین نییە بچێتەوە سەروەختی پێش کۆرۆنا، لە باری واقیعیشەوە تا ئەمڕۆ هیچ سیستمێک دروست نەبووە فەرمانڕەوایی هەموو جیهانی پێ بکرێت، تەنانەت ئەو دیموکراسییە لیبرالییەی بانگەشەیەکی چەواشەکارانەی زۆری بۆ دەکرا، توانای فەرمانڕەوایکردنی هەبوو بەسەر کەمتر لە سێیەکی رووبەر و دانیشتوانی جیهانەوە، بەدەر لەوەی لەژێر سەرکردایەتی ئەمریکادا زۆرێک لە دەوڵەتە ئۆتۆکراسی و تیۆکراسییەکان بە هاوپەیمانی سەرەکی ئەو سیستمە گەوار کرابوون. کەواتە چار چییە؟ پێش وەڵامدانەوە بەم پرسیارە، دەمەوێت سەرنجتان رابکێشم بۆ دوو تێزی ئایدیالیستانەی چوونییەک، یەکەمیان ئەو دیدگایەی پێیوایە شکستەکانی دیموکراسی لیبرالی و جیهانگیریی، حەوجەیی چەپ و کۆمۆنیزم دەهێنێتە پێشەوە، ئەمە لە زمانی "سلاڤۆی ژیژەک" بەم دەربڕینە گوزارشتی لێکراوە "یان کۆمۆنیزم یان بەربەریزم" بەهەمان شێوە لای میشێل ئۆنفرێ بە دامەزراندنی گۆڤاری "بەرەی خەڵک" و جەختکردنەوە لە تێکشکاندنی دیدی کلاسیکی و فراوانکردنی بەرەی چەپ، هەمان روانگە لایەنگریی لێ دەکرێت. دووەمیان ئەو دیسکۆرسە سەید قوتبییە باس لە داڕمانی شارستانی سکۆلار و نائاینیی دەکات و ئیسلام بەو فۆرمە رادیکالە و توندئاژۆیەی خۆیان گەڵاڵەیان کردووە بە دوا ئەڵتەرناتیڤ بۆ مرۆڤایەتی لە قەڵەم دەدات. هەردوو روانگەکە لەمەدا بە هەڵەداچوون، تەنانەت سەردەمەکە هیچ ئایدۆلۆژیایەکی تەتال و گەورە هەڵناگرێت لەگەڵ خۆیدا.

دنیای ئەمڕۆ، زیاتر مرۆڤی تاک و تەنهاتر کردووە، نەتەوەکانی هێنایە سەر ئەو بڕوایەی هەر کەس دەبێت، بیر لە حاڵی خۆی بکاتەوە. ئەو هەراوزەنایەی باسی لە هاوبەندیی جیهانی و هاووڵاتی یونیڤرساڵ دەکرد، کۆڤید نۆزدە بەدرۆی خستەوە و عەبا رەشەکەی لەسەر ئەو زامە

قووڵانە لابرد مرۆڤایەتی بەدەستیانەوە دەناڵێنێت. قەناعەکە ئەوە دەڵێت هەر کەس پێویستە بیر لە ماڵی خۆی بکاتەوە. لەم نێوەندەدا دەبێت کوردیش کە لە هیچ ئاڵوگۆڕێکی گەورەدا ئامادە نەبووە، خۆی ئامادە بکات، وەک کورد بڕواتە ناو ئایندەوە، ئایندەیەک روون نییە، لە سایەی شۆڕشی زیرەکی دەستکرد و ئالگۆریتمەکانیدا چۆن دیزاین دەبێتەوە. بەڵام ئەوەی روونە و کۆرۆنا وەک وانەیەک پێی وتین دەبێت خۆمان پێناسە بکەینەوە، هەمان ئەو پرسیارە لە خۆمان بکەین کە هانتینگتۆن لە کتێبی "ئێمە کێین؟"دا سەبارەت بە ئایدینتێتی ئەمەریکاییەکان وروژاندی.

رۆشنبیرانی جەماو و تیۆریزەی گەمژەیی

رۆشنبیری هاوچەرخی کورد، زۆرترین مەودا لە فەرهەنگ و کەلەپووری رۆشنبیریی رەسەنی کوردەواریی دوور کەوتووەتەوە. مانای نوێگەریی لای ئەم تیپە لە رووناکبیر دژ وەستانەوەیە بە فەرهەنگی نیشتمانی و خۆماڵی، لە بەرامبەریشدا هانابردن و خۆ رادەستکردنە بە کولتوور و رۆشنبیریی بێگانە. لێرەدا دەمەوێت ئەوە روون بکەمەوە، مەبەست لە کارلێک و ئینتگراسۆن و ئاوێتەبوونی رۆشنبیریی نێوان گەلان نییە، بەڵکو رووی رەخنەم لەو دەستبژێرەیە وازیان لە رۆشنبیریی کوردیی هێناوە و کەوتوونەتە ژێر هەژموونی رۆشنبیریی فارسی و عەرەبی، کە رۆشنبیرییەکی خواستراو و خراپ کۆپیکراوی رۆشنبیریی رۆژئاواییە. نوخبەی نوێی کورد لە دەستی دووەم و سێهەمە بەر رووناکبیریی خۆرئاوایی دەکەوێت و دەیخوێنێتەوە. وەک خۆم لایەنگری تێگەیشتن و خوێندنەوەی رووناکبیریی هەر کۆمەڵگە و ژیارێکم، بەڵام تۆ دەبێت هەمیشە وەک کوردێک بچیتە ناو ئەو پرۆسەیەوە، بە پێچەوانەوە دەبیتە لاسایکەرەوەیەکی بەکاربەری ماندووکاری دەست و پێ سپی، وەک حاڵی حازر دەبینین رۆشنبیریی کوردیی تەنیا ژاوەژاوێکی چەمکسازییە، لەوە بەولاوە هیچی تری بەرهەم نەهێناوە هارمۆنی بێت لەگەڵ رۆحی کوردەوارییدا. ئەمە بەدەر لەو فەزا دەقپەرستی و مشەخۆرییەی بەسەر رۆشنبیریی ئێمەدا سەپێنراوە، کە دواجار ماکینەیەکی دەڵەقە بە لە کوردخستنی کورد. ئەم ئافاتەش سەرئەنجام داوەشان و داتەپینی کۆمەڵگەی ئێمەی لە کەوتووەتەوە لە هەموو رەهەندە جۆر بەجۆرەکانەوە.

رۆشنبیر کۆمەڵگە بەرهەم دەهێنێت. ئەوەی پێویستە بە بیناکردنی ژیان گەڵاڵەی دەکات. دەستی هەیە لە بەرینکردنی مەودای ئازادیی و فراوانکردنی دیدی مرۆڤ بە دنیا، خەیاڵی خورافی مرۆڤ دەگۆڕێت بە ئەندێشە و دیدی ریالێتیی و زانستیی. بە هەموو شێوەیەک کار لە ژێرخانی کۆمەڵگەدا دەکات، پاشتر سیاسەتمەدار و تەکنۆکرات و

توێژاڵەکانی تر و چینە کۆمەڵایەتییەکان لەسەر ئەم ژێرخانە چالاکی بۆ دروستکردنی ژیان و وڵات و دەوڵەت ئەنجام دەدەن. لە ئەزموونی هەموو جیهانەوە ئەوە سەلماوە، ڕۆڵی ڕۆشنبیر لەسەر کۆمەڵگە لە ڕۆڵی سیاسییەکان کاریگەرتر و زۆرتر و فراوانترە. تەنانەت هەندێک هەوڵی رووناکبیریی تخوبی سەدەکان دەبڕن و نەمریی بەدەست دەهێنن، لە کاتێکدا سیاسەتمەدار کوڕی ساتەوەختێکی دیاریکراوە و زۆر دەگمەنن ئەو سیاسیانەی دەتوانن مێژوو بگۆڕن، وەلێ ئەوانیش بە پاڵپشتی تێزە رووناکبیرییەکان ئەم کارەیان راپەڕاندووە.
بەهەمەحاڵ ڕۆشنبیری کورد، هەم شکڵ و شانازیی خۆی لەوەدا دەبینێتەوە لەناو کایەی رووناکبیرییەک بیر بکاتەوە و بوروژێت پەیوەندیی بە کۆمەڵگەی خۆیەوە نییە، هەم تووشی سەندرۆمی خۆ بەبچووک زانین بووە.
ئەگەر لای "ئادلەر" گرێی خۆ بەبچووک زانین هەوێنی داهێنان بێت، ئەوا لە دۆخی ڕۆشنبیری کورددا ئەم گرێیە بە خۆهەڵواسین بە ڕۆشنبیریی گەلانی تر کۆتایی هاتووە. بە پێچەوانەی ڕۆشنبیرانی سەرەتای سەدەی بیست و بگرە پێشتریش، ئەم نوخبەیە نەک هەر بەشدار نییە لە نیشتمانسازیی و گرێدانەوەی مرۆڤی کورد بە مێژوو و شارستانی دێرینی خۆی و ئامادەکردنی لە جەرگی واقیعی تازەدا، بەڵکو هەر لە بنەماوە رقی لە نیشتمانە و ئەو تێزە تەختر دەکاتەوە کە لە پێراسووی ڕۆشنبیریی بێگانەوە خواستراوە "تەنیا پێڵاوەکانم بە نیشتمانەکەمەوە دەمبەستێتەوە". لە کاتێکدا وەک "پیتەر سلۆتەردایک" رەوونی دەکاتەوە "زمانی ئەڵمانی تایبەتمەندییەکی سیمپاتیانە، بگرە سەختی هەیە لەوەدا کاتێک قسە لەسەر شوێنی لێوە هاتن دەکات Ort der Herkunf وشەیەکی پڕ دەنگمان بەناوی نیشتمان "Heimat"ەوە پێشکەش دەکات، لە بەرئەوەش پڕ دەنگە چونکە ئەو وشەیە وای کردووە، لەوەهاتن و حەزی گەڕانەوە بۆی و خەون بینین بە رابردووەوە هەموو پێکەوە بخاتە نێو یەک دەستەواژەوە: نیشتمان".
هەر بۆیە کاتێک بە کەناری رووباری رایندا پیاسە دەکەم، بەخۆم دەڵێم ئەم بیرکردنەوەیە ئەو ئەڵمانیا گەشەکردوو و ئاوەدان و دەوڵەمەندەی نووکەی دروستکردووە، ئاخر بەپێی دیدە "دی سوسێر"یەکە مرۆڤ لە ڕێگەی زمانییەوە بیر دەکاتەوە.
کاتێک بیر لە ڕۆشنبیری کورد دەکەمەوە، نەک هەر خوو و ڕەوشتی نەوەی تازەی تێکداوە، بەڵکو جۆرێک لە بیرکردنەوەی زاڵ کردووە، نەفرەتکردن لە نیشتمان و شوناسی خۆت، هاوواتای مودێرنبوون و شارستانیبوون و پێشکەوتنخوازیی بگێڕێنێت "لای من وشەی پێشکەوتنخوازیی شتێکی پووچە". لەوە پتریش ئەم ڕۆشنبیرە تا دوا سنووری خۆی بووەتە کارگەی بەرهەمهێنانی رق و کینە لە دژی نیشتمان

و کوردبوون. بە نموونە گروپی ڕەهەند لەبری هەر کارێکی تر پانتاییەکی فیکرییان کردەوە بە تەشەنەپێکردنی دیدی فەیلەسوفە چەپەکانی ئەوروپا لە فوکۆ و لیوتاردەوە بیگرە تاکو بادیۆ و ژیژەک، کاتێک ڕەشنبیرێکی تر لە گۆشەیەکی بچووکەوە باسی ئایدێنتیتی کوردیی و نیشتمان بکات، یەک لەشاو ئینشانووس شاڵاوی بۆ دەهێنن و گەچەڵەی پێ دەکەن، دواجاریش لە ڕووی فیکرییەوە تیرۆری دەکەن.
ئەم ئاوێنەیە شتی زۆرمان پێدەڵێت، بەو پێیەی ئەم ڕەشنبیرییە زاڵە نیشتماندۆستی و کوردبوون، بە شۆڤێنیزم و ڕەگەزپەرستی ناوزەد دەکات، توانجی "قەومەچی" و "فاشیزمی کوردایەتی!!!" دوو توانجن لە عەقڵییەتی نەتەوە سەردەستەکانەوە، هاتووەتە ناو کایەی ڕەشنبیریی ئێمەوە، ڕەشنبیرگەلێکیش کاوێژی دەکەنەوە و سەر دەکەن بەسەر ماڵی هەر ڕەشنبیرییەکی تردا کە ئارگۆمێنتی دژە نیشتمانی تێدا بدۆزنەوە، یان تێزەکانی "هانا ئارێنت" دەنن بە خوێندنەوەی بیری نیشتماندۆستی کوردیی کە لەوەتی هەیە جینۆساید دەکرێت، یان بە فەلسەفە فۆکۆییەکە دەسەڵاتی کوردیی دەخوێننەوە، لە بری هێرش بکەنە سەر دەسەڵات، نیشتمان سووک و ریسوا دەکەن، لەوە دوورتر تیرەکان دەهاوێژن، جوڵانەوەی کوردیی بە ناسیۆنالیزم تاوانبار دەکەن، ئەوەی سەیرە ناسیۆنالیزمی کورد بۆ ئەوەی وجودی هەبێت لە قەفەزی تاواندا دانراوە، ئەمانەی ئەم گەمژەییە تیۆریزە دەکەن ڕەشنبیرانی خیانەتکارن، ئەمانە کە هەنووکە ئایکۆن و نموونەی سوپەرن لە کایەی رووناکبیریی ئەمەدا بەرهەمهێنی فیگەری جاش و خیانەتکاری فیکریین لە دژی شوناسی خۆیان و دەزی گەلێکی بەشمەینەت لە پێناوی ئازادییدا.

ئارگۆمێنتێکی سواوی ئەم تایپە ڕەشنبیرەی نهە، سەلماندنی ئەوەیە کورد لە مێژوودا هیچ نەبووە و بەشێوەی فیدراسیۆنێکی خێڵەکیی لە مێژوویەکی نزیکدا جێگەی گرتووە و تەنانەت ناوی "کوردستان" دەبەستنەوە بەوەی ئوستانێک بووە لە سەردەمی قاجاریدا. لەوە زۆرتریش دەڕۆن و نکۆڵی لە هەبوونی شارستانی و ئەدەب و ڕەشنبیریی کوردیی دەکەن لە دیرۆکدا، تەنانەت تازە بە تازە ئەو قەوانە سواوە لێدەدەنەوە زمانی کوردیی ڕەسەنایەتی نییە و لە پەراسووە گەڵەکەی زمانی فارسییەوە دەرهاتووە. ئەمە ئەگەرچی چەواشەکردنی مێژووە، بەڵام ئەگەر گریمان کورد چەند هۆزێکی کۆویش بێت، ئایا داگیرکەرانی خاکی کورد ئەو مافەیان هەیە ئەم هۆزانە بچەوسێننەوە؟!. ئەم ڕەشنبیرە بە حیساب پۆست مودێرن و ستراکچەرالیستانە تەنانەت ئاگایان لە مرۆڤناسی گەورە "کلۆد لیڤی

شتراوس" نییە پاش مانەوەی چەند ساڵێ لەناو خێڵەکانی ئەمازۆندا و لە ڕێگەی تێزە ئەنترۆپۆلۆژییەکانەوە نەک ئۆرۆ سەنترالیزم و پاساوە پووچەکانی ئیمپریالیزمی هەڵوەشاندنەوە و کردنی بە سەفسەتەیەکی رووت، لە هەمان کاتدا بە لێکدانەوەی زانستی ئەوەشی بە سەلماندین شارستانێتی تەنیا لە یەک جێگەدا چڕ نەبووەتەوە و کولتووری هیچ گەلێک لەویتر نەویتر نییە، بەڵکو هەر کۆمەڵگەیەک فۆرمێکی کولتووریی خۆی هەیە، کە بنەما شارستانییەکانی هەر کۆمەڵگەیەک پێکدەهێنێت.

دەمەوێت قسەکانم لە بارەی ڕۆشنبیری کوردەوە، لەمەدا چڕ بکەمەوە: بوونەوەرێکە بێ ئاگا و بە ئاگا رادەستی ئەجیندای نەتەوە سەردەستەکان بووە و بە شێوەیەک کەوتووەتە بن هەژموونی فەرهەنگیان وەک ئەوەی ڕۆڵی ریکۆردەر بگێڕێت. لە دیتنی مندا ئەم دەستەیە لە ڕۆشنبیری کورد تیۆریزەی گەمژەیی دەکەن و جاشێتی فیکریی ڕەواج پێدەدەن. هەروەک هەمیشەش شانی خۆیان لە بەرپرسیارێتی خاڵی دەکەنەوە و دەستی چەوری خۆیان بە سیاسییەکاندا دەسۆن، ئەم روانگەیە سەفسەتەیەک بوو، چیتر بە ناکات، تەنانەت لە دروست نەبوونی کۆمەڵگەیەکی دامەزراو و دەوڵەت و ئیدارەیەکی سەرکەوتوو، ڕۆشنبیری کورد هێندەی سیاسییەکان تاوانبارە.

شۆڕشەکانی کورد یان یاخیبوونی بێ فیکر؟

لە پێشدەستیدا دەبێت جیاوازیی نێوان شۆڕش و یاخیبوون بخەینە بەرچاوی خوێنەر. لە سۆنگەی ئەوەی شۆڕش Revolution پرۆسەی گۆڕانێکی ریشەیی و قووڵە، سەرلەبەری دنیای کۆن دەگۆڕێت و لە جێگەیدا دنیایەکی نوێ چێ دەکات، شۆڕشیش یەک ڕەهەند و رووخساری نییە و تەنیا ئەو ئەکشنە چەکدارییە و پڕ هەرا و هوریایەی ئاڵوگۆڕی دەسەڵات نییە، بەڵکو فیکر و کردەیەکە کار لەسەر گواستنەوەی کۆمەڵگە دەکات بۆ دۆخێکی تازەتر کە هیچ سیمایەکی لە بارودۆخی پێش خۆی ناچێت، بە مانایەکی تر شۆڕش دیاردەیەکی هەمەلایەن و فرە ڕەهەندە کە دەستکاریی دنیای کۆن دەکات. بە پێی لێکدانەوەی کارل مارکس شۆڕش شتێکی جیاترە لە ئاڵوگۆڕی سیاسیی، کارێک نییە ڕۆژانە پیادە بکرێت، چوونکە لە بناغەوە جیهان و سیستم دەگۆڕێت، ئەمەش پێچەوانەی ڕاپەڕین و ئاڵوگۆڕی سیاسییە، بەو پێیەی ئەو دووەی کۆتایی هەموو ساتەوەختێک ئیمکانی ئەنجامدانی هەیە.

شۆڕش بە پێچەوانەی ڕاپەڕین و یاخیبوونەوە، کردەیەکە لەسەر بنەمای تیۆر و فیکرێکی نوێ ڕاوەستاوە، کار لەسەر سڕینەوەی تەواوی ئەو ترادیسیۆنانە دەکات پێشتر لە ئارادا بوون، بۆیە کۆمەڵێک نۆرم و ڕێوڕەسمی نوێ دەهێنێتە ئارا کە توانای گۆڕینی خەیاڵدانی تاک و گشتیان هەیە لە روانینیان بۆ دیاردە و شتەکان، فۆرمێک لە

جیاوازیی بەرپا دەکات لە نێوان هەردوو ساتەوەختی پێش و پاش شۆڕش. خولاسەی قسە ئەوەیە: شۆڕش مێژووی شەق دەکات و بەپێی نەخشەی گۆڕانێکی رادیکاڵانە دنیای کۆن لە بەین دەبات و جیهانێکی تازە لەسەر داروپەردووی جیهانی داڕووخاوی دێرین بینا دەکات. سەرلەبەر بیرکردنەوە و تێگەیشتن و روانینی کۆمەڵگە لەگەڵ خۆیدا بەرەو وێستگەیەکی تر دەگوازێتەوە. لە هەموو شتێکیش گرنگتر ئەوەیە شۆڕش ڕۆدەچێتە ناو پنت بە پنتی ژیانەوە، بەو هۆکارەی بیری لە کۆی شتەکان کردووەتەوە و پلاتفۆرم و ئەڵتەرناتیڤی پێیە بۆ تێکڕای بابەتە ژیانی و ژیارییەکان.

هەرچی راپەڕین و یاخیبوونە، ئامانجیان بچووکترە لە شۆڕش. دەست نابەن بە ئاڵوگۆڕی تەواوەتی لە سیستەمدا بەڵکو بەشێک لە سیستم یان روونتر بڵێم بارودۆخێک دەگۆڕن بەبێ ئەوەی پایەکانی سیستم بڕوخێنن. زۆرجاریش ئارەزووی راپەڕین و یاخیبوون لە رووخاندن و لەناوبردنی قوچەکی سیاسیی و فەرمانڕەوایەتیدا دەگاتە حاڵی ئۆرگازم. لە روانگەی ئەم بەراووردەوە دەڕوانینە ئەو یاخیبوون و راپەڕینانەی کورد لە ئەدەبیاتی سیاسیی ئەمڕۆدا، وەک “شۆڕش” ناویان لێنراوە. گەرچی بەشێک لەو یاخیبوونانە ناوچەیی و مەزهەبی بوون، یان جۆرێک داکۆکیکردن بووە لە بەرژەوەندیی خاوەن زەوی و زار و خاوەن ئۆتۆریتە کۆمەڵایەتی و ئابووری و ئایینییەکان، بەڵام هەندێکی تریان ئامانجی رزگارکردنی کورد بووە لە پەستان و فشاری داگیرکەرانی کوردستان. ئەگەر لە مێژووی ئیمارەتەکانی کوردستان لە ژێر قەڵەمڕەوی عوسمانلی و سەفەویدا بڕوانین، تێکڕا بنەمای خێڵەکیانە و ناوچەگەرییان هەبووە و گووتاری نیشتمانی تیایاندا غایب بووە، بەهەمان شێوە راپەڕین و یاخیبوونەکانی کورد کە لە چارەگی کۆتایی سەدەی نۆزدەوە دەستی پێکردووە، بەو ئەندازە بەرینە فیکرێکی نیشتمانی پوخت تیایاندا کاری نەکردووە، تاکو سروشتی یاخیبوون و راپەڕین بگۆڕێت بۆ شۆڕشی هەمەلایەنەی چەکداریی و کولتووریی.

راپەڕین و یاخیبوونەکانی کورد، هەمیشە بەرپەرچدانەوە و خۆ رزگارکردن بوون لە پاڵەپەستۆی ئەو دەوڵەتە داگیرکەرانەی کوردستانیان بەسەر خۆیاندا دابەش کردبوو. وەک دەبینین لە قۆناغی یەکەمدا عوسمانلی و سەفەوی بوون، لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا سایکس- بیکۆ کوردستانی لە دوو پارچەی ژێر قەڵەمڕەوی فارس و تورکەوە کردە چوار. چارەگی یەکەمی دوای سایکس بیکۆش بە سەردەمی خامۆشی دادەنرێت، ئەگەر جار جاریش لێرە و لەوێ وردە راپەڕین و یاخیبوون روویدا بێت نەیتوانیوە بگاتە ئاستی شۆڕش. تەنانەت “شۆڕشی ئەیلول” و “شۆڕشی نوێ” تەنیا و تەنیا لە رووی ناولێنانەوە

شەش بوون، ئەگەرنا لە راپەڕین و یاخیبوونەکی فراوان و بەردەوام شتێکی پتر نەبوون. ئەمە مانای بێ بایەخکردنی مێژووی جوڵانەوەی کوردیی نییە، بەڵکو دەرخستنی ئەو فاکتەیە، کورد هەمیشە یاخی بووە و راپەڕیوە لەدژی ئەو ررژێمە دیسپۆتیسمیانەی کوردستانیان بەسەردا دابەش کراوە. “تۆماس پین” وتەنی “ئەوەی پێشتر بە شۆڕش ناومان دەبرد هیچی تر نەبوو جگە لە ئاڵوگۆڕی هەلومەرجی نێوخۆیی”. لە راپەڕین و یاخیبوونیشدا فیکر بەو ئەندازەیە پێویست نییە، چوونکە بەرەنگاریی دیاردەیەکی خۆسکە، تەنانەت ئاژەڵانیش ئەم رەحییەتەی بەرەنگاربوونەوەیان هەیە کاتێک لەلایەن ئاژەڵێکی دڕندترەوە پەلامار دەدرێن.
کاتێک ئەمە دەتوانین بزاڤی کوردیی ناوبنێین شۆڕش، ئامانجێ باڵاکانی پشت ئەستوور بێت بە بیرێکی پوخت لە دەرەوەی بازنە و کاریگەریی ئاینی و تەریقەتی و چەپڕەویی، ئەو بیرەش جەخت لەسەر دامەزراندنی شارستانی و دەوڵەت و هێنانە ئارای مۆدیلێکی حوکمڕانی تایبەت بە کورد بکاتەوە. بەو مانایەی کوردبوون وەک تیۆرێک و کڵێشەیەکی فیکریی بنەما ئیدیۆلۆژییەکانی جوڵانەوەکە پێکبهێنێت. ئەگەرچی لە نەبوونی ئەمەدا پاشکەوتوویی کۆمەڵگە و وابەستەبوونی کورد بە ئاین و ئەنگێزەی خێڵ تاوانبارە، بەڵام نەبوونی ئایدۆلۆگ یان چەند منەوەر و تیۆریسیەنێک فاکتەرێکی هەمیشەیی بووە تاکو کورد نەتوانێت شۆڕشێکی هەمەلایەنە بەرپا بکات، کە کوردبوون ئامانجی هەرە باڵای بێت. دووبارەش جەخت لەسەر ئەوە دەکەمەوە شۆڕش تەنیا کردەوەی زەبروزەنگ ئاسای گۆڕینی رژێم نییە، بەڵکو پڕۆژەیەکی هەمەلایەنەی سەرتاپاگیرە بۆ هێنانەدی دنیایەکی جیاواز و شایستەتر. پوختەی مەبەستم لەوەدا مانیفێست دەکەم، شۆڕش چەمک و پرۆسەیەکی گەورەتر و فراوانترە لەو یاخیبوون و راپەڕینانەی کورد لە پێناوی سەربەستی خۆیدا پێیان هەڵستاوە. ئەمەش وەک نەنگیی ناڵێم بەڵکو خوێندنەوەی میتۆدیی ئەوەمان پێدەڵێت. تاکە نەنگییەک لە ئارادا هەبێت لەو شوێنەدا دەیبینم گەلێک لە دوو هەزار ساڵ پێش زایینەوە تا ساڵی 2020ی زایینی خاوەنی شۆڕشێکی سەرتاپاگیر و “بە دەربڕینی مارکس” کۆمەڵایەتی نەبێت.

کوردبوون لە دیسکۆرسی پارتەکاندا

نامەوێت مێژوو و پەیڕەو و پرۆگرام و پلاتفۆرمی پارتییە سیاسییەکانی کورد یەک بە یەک بەسەر بکەمەوە و خوێنەر راپێچی ئەو ڕێگا پێچاوپێچانەی ناو دیرۆک بکەم، دەخوازم ناوکۆیی نێوان گووتاری حزبە کوردییەکان ئاشکرا بکەم. ئەگەر چاوێک بخشێنین بە مێژووی کورددا لە پاش غەزەواتی ئیسلامیی، کورد هەمیشە لە دۆخی یاخیبوون و راپەڕیندا بووە لە دژی دەسەڵاتی خەلافەت، لە هەر

رووبەرێکدا بۆی لوا بێت هەوڵیداوە قەوارەی خۆبەڕێوەبەریی دروست بکات، لە دەزانین ئەم قەوارە بنەچەیەکی خێڵەکیانە و هۆزگەرایانە هەبووە، شوناسی ئاینیی زاڵتر بووە وەک لە شوناسی نیشتمانیی و نەتەوەیی، بەڵام ئەم ئاریشەیە تایبەت نەبووە بە کورد، کۆنتێکستە زەمەنییەکە ئەوەی کردبووە دیفاکتۆ بەسەر هەموو گەلانی ناوچەکەدا. لە باری دیرۆکیشەوە ئەم قۆناغە کەوتووەتە بەر لە لەدایکبوونی ناسیۆنالیزم لە دنیادا. لەگەڵ ئەمەشدا بە ئاوەدانەوە و لاکردنەوەیەکی خێرا نەشونمای چەندین نیمچە دەوڵەت و هەرێمی کۆنفیدراڵی کوردیی لە کۆتایی هەزارەی یەکەمدا دەبینین.

ئەگەرچی سروشتی نیمچە دەوڵەت و میرنشینە کوردییەکانی ئەوە رۆژە ناوچەیی بوون نەک سەرتاسەری، بەڵام ئەوە فاکتێکە نیشانی دەدات کورد مکوڕ بووە لەسەر پاراستنی شوناسی کولتووریی و زمانەوانیی و ئاکاریی و ترادیسیۆناڵی خۆی، ئەگەر چەند نموونەیەک وەربگرین هەر یەک لە دەوڵەتی “حەسنەوی” لە ساڵی 959ی زاینی دامەزراوە و ماوەی 56 ساڵ بەردەوام بووە، دەوڵەتی “هەزبانی” لە ساڵی 907ی زاینیی دامەزراوە، دەوڵەتی “دۆستەکی” لە ساڵی 982ی زاینی دامەزراوە و 104 ساڵ فەرمانڕەوایی کردووە، دەوڵەتی “شەدادی” لە ساڵی 951ی زاینی دامەزراوە و 213 ساڵ بەردەوام بووە، لەگەڵ چەندین نیمچە دەوڵەت و کانتۆی تر کە لەلایەن کورد خۆیانەوە دروستکراون و بەڕێوەبران، هەموو ئەمانە لە ساتەوەختی خەلافەتی عەبباسییەکاندا نەشونمایان کردووە و دواتر بەهۆی گێچەڵ و پەلاماردانی دەوڵەتی خەلافەت و ناکۆکیی ناوخۆییەوە لەنێو چوون. لە ئەم دەوڵەتە بچووک و ناوچەییانە لەلایەن کوردەوە دروستکراون و بەڕێوەبران، بەڵام ناکرێت بە تەرازووی ئەم ساتەوەختە بیانکێشین و لەسەر بیرێکی نیشتمانی دادگاییان بکەین کە لە هیچ شوێنێکی دنیادا بوونی نەبووە، چوون ئەم بیرە نیشتمانییە بەم ناواخنەی ئێستاوە چەندین سەدە لە دوای دیارنەمانی ئەو دەوڵەتانە لە مێژوودا سەری دەرهێناوە.

لە پاش ئەم مێژووە لە سەدەی سیانزەوە، سەردەمێکی تازە لە مێژووی سیاسیی و حوکمڕانێتی کورد دەست پێدەکات، بە دامەزراندنی میرنشینە کوردییەکان، لە چەشنی ئیمارەتی “ئەردەڵان” کە لە ناوەڕاستی سەدەی دوانزەوە لەلایەن “بابا ئەردەڵان”ەوە دامەزراوە و ماوەی حەوت سەدە و تا ساڵی 1867 لە بەشێکی فراوانی رۆژهەڵاتی کوردستانی ئێستا تا نزیک قەڵەمڕەوی بابانەکان فەرمانڕەوایەتی کردووە. میرنشینی بادینان لە ساڵی 1262 لەلایەن شێخ بەهادین شێخ شەهابەدین

شەمزینییەوە دامەزرێنراوە، میرنشینی سۆران لە لایەن "کاوس بەگ"ەوە دامەزرێنرا، میرنشینی "بابان" لەلایەن فەقێ ئەحمەدی دارەشمانەوە لە سەدەی حەڤدەدا دامەزرێنرا، میرنشینی "بۆتان" لەلایەن میر "عەبدولعەزیز"ەوە لە ساڵی 1286 دامەزرێنرا و شەش سەدە بەردەوام بوو، میرنشینی "هەکاری" لە سەدەی سیانزەهەمە لە هەرێمی جولەمێرگ دەرکەوتووە و سنووری قەڵەمڕەوەکەی گەیشتووەتە دەریاچەی وان. وەک ژێدەرە مێژووییەکان رووناکی دەخەنە سەر سەرباز و لەشکری ئەم ئیمارەتە خۆی لە چل هەزار سەرباز داوە. جگە لەوەی ئەم میرنشینانە هەمیشە دژ و ناکۆک بوون لەگەڵ یەکتر، لەگەڵ ئەوەشدا قەڵەمڕەوەکەیان کەمتر لە پارچەیەک لە دوو پارچەکەی ئەوسای کوردستانی گرتبووە، هەمیشەش لە ژێر کاریگەریی و هەژموونی ئیمپراتۆریای عوسمانلی و سەفەوییەکاندا بوون، هیچیان توانایان نەبوو بگەنە سەدەی بیستەم. هەموو لە ناوەڕاست و کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدە دارزان و لەیەک هەڵوەشانەوە. وەنەبێ مێژووی ئەم ئیماراتانە لایەنی پرشنگداری تیا نەبێت، هیچ نەبێت نالی و سالم و کوردی و مەلای جزیری و ئەحمەدی خانی و فەقێ تەیران و عەلی بەردەشانی و زۆرێک لە شاعیر و منەوەرەکانی ئەو سەردەمە لەژێر سێبەری ئەو میرنیشینانەدا توانای ئەدەبی و رووناکبیریی خۆیان خستووەتە گەڕ.

لەگەڵ کۆتایی هاتنی دەسەڵاتی میرنشینە کوردییەکان و سەپاندنی حوکمی زۆردارانەی عوسمانلی و سەفەوی، کە هەدی هەدی بیری نەتەوەیی و شۆڤێنستی لە کن ئەو دوو دەوڵەتە تەشەنەی دەکرد، سەردەمێکی جیاواز لە مێژووی کورددا دێتە پێشەوە، ئەویش بەرپاکردنی راپەڕین و یاخیبوونە لە دژی دەسەڵاتی عوسمانلی و قاجاری. رەنگە پێش راپەڕینی شێخ عوبەیدوڵای شەمزینی "نەهری" لەبەر و لەوە چەند یاخیبوونێکی بچووک و لۆکاڵی روویاندا بێت، بەڵام "شۆڕشی" شێخ عوبەیدوڵا خاڵی وەرچەرخانە لە مێژووی سیاسیی کورددا، لە سەنگەی ئەوەی ئەمە یەکەمین راپەڕین و هەستانەوەی کوردە بە شێوەی راپەڕینێکی کوردستانی سەرتاسەریی لە یەک کاتدا دژی هەردوو داگیرکەری قاجاری و عوسمانلی، هەروەک دەبینین پێش راپەڕینەکە، کەنگرەیەکی پریمیتیڤی نەتەوەیی لە گوندی نەری "نەهری" بە سەرپەرشتی شێخ عوبەیدوڵا بە پیاوانی خاوەن ئەتەریتە لە شێخ و سەرۆک عەشیرەتەکان هاتبووە گرێدان. ئەم شۆڕشە رۆڵێکی گرنگی گێڕا لە راستای هۆشیاریی نیشتمانی و بەشداریی سەرەکی هەبوو لە داڕشتنی زیهنییەتی کوردبوون و ئازادیی لای تاکی ئەو سەردەمەی کورد.

لەپاش تێکشکاندن و پووکاندنەوەی ئەو راپەڕینە و خانەبەدەرکردنی شێخ عوبەیدوڵا بۆ حیجاز، راپەڕینەکان فۆرمێکی تر وەردەگرن و بەشێکی فراوان لە منەوەر و ڕووناکبیران بە خۆیان و پڕۆژە نەتەوەییەکانیانەوە "ئەگەرچی لە سادەترین شێوەشدا بووبێت" دەبنە کۆڵەکەیەکی بایەخداری هەموو بزاڤ و جوڵانەوەکانی کورد. لەو دەمانەدا بارودۆخی شارێکی وەک "ئەستەمبوڵ" کە مەڵبەندی سەرەکیی بڵاوبوونەوەی بیری نەتەوەیی تورک بوو، یارمەتیدەرێکی باش بوو بۆ گەشەکردنی بیری نەتەوەیی کوردیش. ئەو نوخبە رۆشنبیر و سیاسییەی ئەو دەمانە لە ئەستەمبوڵ دەژیان، وەک نزیکترین شار لە ئەورووپاوە، ئەگەرچی هەستێکی ئادەمیدیانەیان سەبارەت بە خۆیان هەبوو، بەڵام بیریان لەوە کردەوە دەبێت کورد ئیدی ببێتە خاوەن ماڵ، هەوڵیاندا نەریتێکی کوردیی بهێننە ئارا، دابڕان بێت لەو مێژووەی نەتەوە سەردەستەکان وەک دوا حکایەت سکێچیان کردبوو، هەوڵیاندا ئەو وێنە گۆڕانە تێکبشکێنن داگیرکەران لە زەینی کۆمەڵگەیەکی پاشکەوتووی وەک کۆمەڵەی کورددا کە سترەکتەرە سەرەکییەکەی لە وەرزێران پێکهاتبوو، دروستیان کردبوو لە ناو پرۆسەسێکی مێژوویدا. لە عوسمانلییەکان نەتەوەپەرست نەبوون، بەڵام هاشا لە بندەستی گەلانی تر ناکرێت لە ژێر حوکمی ئالی عوسماندا.

کورد یەکەم نەتەوەیە لە عوسمانییەکان یاخی دەبێت، لە کاتێکدا عوسمانییەکان حوکمی دەیەها گەلی تریشیان دەکرد. زوو بە زوو رێکخراوە سیاسییەکانی کورد لە گەشەکردندا بوون، هەروەک چۆن گەنجە تورکەکان "جۆن تورک" بەخێرایی بە بیرورایەکی تورکچێتییەوە لە گەشەکردندا بوون. لە ساڵی 1908 کۆمەڵەی "تەعاون و تەرەقی کورد" بە سەرۆکایەتی "شێخ عەبدولقادری شەمزینی" لە ئەستەمبوڵ پێکهات، ئەم کۆمەڵەیە لە ڕووی سیاسیی و کاری رۆشنگەرانەوە بە پێشەنگ دادەنرێت، لەگەڵ دامەزراندیدا رۆژنامەیەکیش بە ناوی "کرد تعاون ترقی غزتسی" بە سەرنووسەرێتی حاجی تەفیق "پیرەمێرد" دەردەکات. لە ساڵی 1910 کۆمەڵەی "تەلەبەیە کورد" و کۆمەڵەی "هێڤی" لە ساڵی 1911دا، وەک دوو رێکخراوی خوێندکاریی و سیاسیی و نیمچە حزب لە کوردستانی بندەستی عوسمانیدا هاتنە مەیدان، ئەمەش رێگەخۆشکەر بوو بۆ دامەزراندنی "جەمعییەتی موحیبانی کوردستان" لەلایەن مەلا حەیدەرەوە لە ساڵی 1912 و کۆمەڵەی "ئیرشاد و تەرەقی کورد" لە هەمان ساڵدا بە سەرۆکایەتی خەیری بەرازی. ئامانجی ئەم رێکخراو و کۆمەڵانەش بڵاوکردنەوەی هۆشیاریی نەتەوەیی و خوێندەواریی و پێشخستنی کولتوور و زمانی کوردیی بوو، لە پێنا داکۆکیکردن لە یاخیبوونە کوردییەکان و داوای مافە ئیتنیکی و سەرەتاییەکانی

کورددا.

لە کوردستانی بندەستی ئێراندا، میر "عەبدولڕەزاق بەدرخان" لە کۆتاییەکانی 1912دا کۆمەڵەی گیهاندن یان جیهاندنی دامەزراند. سەرچاوە مێژووییەکان ئەوەمان بۆ دەگێڕێننەوە بۆ یەکەمین جار قوتابخانە لە دەرەوەی حوجرە ئایینییەکان بە دەستپێشخەریی ئەم رێکخراوە لە شاری ورمە کراوەتەوە. ئەمە جگە لەوەی کۆمەڵەکە زمانحاڵێکیشی هەبووە لە شێوەی گۆڤارێکدا بە ناوی "کوردستان". ئەم گۆڤارەش رۆڵێکی بەرچاوی هەبووە لە هاندان و وریاکردنەوەی گەنجانی کورد. پاشتریش لە ساڵی 1914دا سەید تەهای شەمزینی و عەبدوڵا شەمزینی "سەید عەبدوڵا ئەفەندی" بە هاوکاریی سمکۆی شکاک کۆمەڵەی "ئیستخلاسی کوردستان" لە شاری ورمە دادەمەزرێنن، هەروەک مێژوونووسان هێمای بۆ دەکەن ئامانجی ئەم رێکخراوە جیا لە خوێندەوارکردنی کۆمەڵگە بە پێلەی یەکەم سەربەخۆیی کوردستان بوو. ئەم کۆمەڵەیە پێلی هاویشتبوو بۆ تەواوی کوردستان، تەنانەت شێخ عەبدولسەلام بارزانی پەیوەندییەکی بەتینی لەگەڵ ئەم کۆمەڵەیە هەبووە. هەر لەم ئانوساتانەدا هەردوو راپەڕینی "مەلا سەلیم بتلیسی" لە بەشی باکوور و "شێخ عەبدولسەلام بارزانی" لە بەشی خوارووی کوردستانی بندەستی عوسمانلی چەخماخە دەدەن، سەرئەنجامی هەردوو راپەڕینەکە دامرکاندمەوە و خامۆشکردن بوو بە زەبری ئاگر و ئاسن، چارەنووسی هەردوو سەرکردەی راپەڕیوانیش سزای لە سێدارەدان بوو.
بەم شێوەیە بارودۆخەکە درێژەی کێشا، تاکو بەانەوەی جەنگی یەکەمی جیهانیی. لە پاش جەنگ نەخشەی ناوچەکەش گۆڕا. گەرچی "سیڤەر" مافی دا بە پێکهێنانی دەوڵەتێکی سەربەخۆ بە کورد، بەڵام زۆر زوو پەیمانی "لۆزان" ئەم هیوا بچووکەی زیندەبەچاڵ کرد، ئەو نەخشەیە چەسپێنرا "مارک سایکس" و "جۆرج بیکۆ" وەک کابووسێک بەسەر قەدەری ئەم ناوچەیەدا سەپاندیان. کوردستانی بندەستی عوسمانلی لە یەک پارچەوە کرایە سێ بەش، کوردستانی بندەستی ئێران وەک خۆی لە ژێر حوکمی ئێرانی بە فارسکراودا مایەوە. کورد بەرەنگاریی ئەم سیاسەتە داسەپاوەی زلهێزەکانی لە خۆی نیشاندا، لە باشوور راپەڕینەکانی شێخ مەحمود و چەندین راپەڕینی تر تەقینەوە، لە باکووریش شۆڕشە بەردەوامەکان دەستیان پێکرد هەر لە بەرخۆدانی شێخ سەعیدی پیرانەوە تاکو دەگاتە راپەڕینی دەرسیم بەسەرکردایەتی سەید رەزا، راپەڕینی ئارارات و ئاگری داخ.

هەموو ئەم راپەڕین و شۆڕشانە "شۆڕش بۆ مانا باوەکەی" بە

خێراییەکی ئەفسوونگەرانە سەرکوتکران. ئیدی بارودۆخەکە جۆرێک لە بێ هیوایی لەگەڵ خۆیدا هێنا، هەلومەرجی تازەی کوردستان کە بەسەر چوار دەوڵەتدا دابەشکرابوو، پێویستی ئەوەی هێنایە ئارا، فۆرمێک لە بەرەنگاریی نیشان بدات، هارمۆنی بێت لەگەڵ رۆحی قۆناغەکە، هاوکات هەموو تەقەلاکان بۆ ئەوە کەوتنە گەڕ لە سایەی ئەم دەوڵەتە نەتەوەییانەدا شوناسی کوردیی نەسڕدرێتەوە، گووتاری کوردیی لەرێوە گەڕا بۆ گووتارێک داکۆکی لە مانەوە و نەتوانەوەی خۆی بکات. لە منداڵدانی ئەم کێشە ناهەموارەدا، حزب و رێکخراوە سیاسییەکان بەشێوەیەکی پێشکەوتووتر لە جاران، چرۆیان کرد و رسکان. ئەگەر لە بەشی باشوورەوە سەیر بکەین، کۆمەڵێک رێکخراو سەرهەڵدەدەن، لە چەشنی حزبی برایەتی، ئەم حزبە لە ساڵی 1937 لەلایەن "شێخ لەتیفی حەفید" کوڕی "شێخ مەحمودی حەفید"ەوە دروستکرا، ئەویش پاش هاتنە ئارای جوڵانەوەی یەکەمی بارزان لە ساڵی 1932-1936 و دامرکانەوەی بزاڤی سەربەخۆیخوازیی شێخ مەحمود، دواتر لە ساڵی 1941دا، حزبێکی گرنگ و بایەخداری وەک "حزبی هیوا" بە سەرۆکایەتی رەفیق حیلمی پێدەنێتە نێو گۆڕەپانی سیاسییەوە. ئەگەرچی دوو ئاڕاستەی دژ بەیەک لەم حزبەدا کۆببوونەوە، یەکێکیان لایەنگریی ئەوەی دەکرد کورد پشت بە ئینگلیز ببەستێت!، لەم ئاڕاستەیەدا لەسەری سەرەوە رەفیق حیلمی سەرۆکی حزبەکە وەستابوو، بەڵام ئاڕاستەکەی تر دڵی بە ستالینیزم و شورەوی خۆش کردبوو، بەڵام هاشا لە رۆڵی گرنگی ئەم حزبە ناکرێت.

لە سوێندخواردنی ئەندامانی حزبی هیوادا بە "قورئان و ئاڵای کوردستان و خەنجەر و گوڵە گەنم" راستییەک خۆی نیشان دەدات، ئەم حزبە لە هەوڵی ئەوەدایە کورد لە دەوری یەک گووتاری کوردستانی کۆبکاتەوە لە رێی بەکارهێنانی ئەو سیمبولە کوردییانەوە. سیمایەکی تری ئەم حزبە لەوەدا بوو بەشداریی ژن تێیدا کارا بوو، چەندان ژنی وەک "زەکیە بابان، ناهیدە شێخ سەلام، حەلاوە شێخ محەمەد، لوتفییە سدیق" لە سیما هەرە دیار و بەرجەستەکانی هیوا بوون. تەمەنی ئەم حزبە کورتتر بوو لەوەی ئامانجەکانی وەدیبهێنێت، بە تایبەت بەهۆی جیابوونەوەی باڵی چەپی حزبەکە و راگەیاندنی حزبێکی نوێ بە ناوی "پارتی رزگاریی کورد" لە شوباتی 1945دا، گەرچی ئەم حزبە بەخێرایی گەشەی کرد و لە چەند مانگێکدا ژمارەی ئەندامانی گەیشتە سەرو پێنج هەزار، بەڵام لە ئابی 1946 خۆی هەڵوەشاندەوە و لەناو پارتیدا توانەوە، بە هەمان چەشن پارتی شۆڕش "حزبی کۆمۆنیست لە کوردستانی عێراق" کە پابەند نەبوونی خۆی بە پارتی کۆمۆنیستی عێراقەوە راگەیاندبوو، هەمان چارەنووسی رزگاری هەڵبژارد و خۆی لە پارتیدا حەل کرد. لەگەڵ دروستبوونی پارتیدا، لە 16ی ئابی 1946 مەودایەکی بەرینتر کرایەوە بۆ پێشکەوتنی جوڵانەوەی کوردیی، هەر لە سەرەتا و

لە رۆژی 2ی سێپتامبەری 1946 پارتی دەستیکرد بە وەشاندنی رۆژنامەی “رزگاری” بە زمانی عەرەبی. “لە دەرفەتەکی تردا دەمەوێ سەر بایەخی ئەو رۆژنامەیە”.
ئەگەرچی پارتی لە سەرەتاوە پێ بوو لە ناکۆکی، بەڵام ناکۆکییەکان بنەمای فیکریی و ئایدۆلۆژییان نەبوو، زیاتر ناکۆکی کەسیی بوون و پاساوی فیکرییان بۆ دادەتاشرا. بۆ نموونە لە سەرەتای پەنجاکاندا ناکۆکی پارتی پەرە دەسەنێت و وەک جەلال تاڵەبانی جارێک باسی کرد جگە لە خەتی فەرمی، دوو باڵی تر هەبوون بە هەمزەیی و ساڵحی دەناسران “لایەنگرانی خەتی هەمزە عەبدوڵا و خەتی ساڵح روشدی”، ئەمەش وایکرد هەمزە عەبدوڵا لە ساڵانی 1951-1956 بە ناوی “پارتی دیموکراتی کورد – عێراق بەرەی پێشکەوتوو” باڵەکەی درێژە پێبدات. هەروەک دەبینین لە ساڵی 1964 هەمان سیناریۆ بە جیابوونەوەی جەلالییەکان “باڵی مەکتەبی سیاسیی” لە باڵی مەلایی دووبارە بووەوە. هەروەک جارێک مامۆستا “مەسعود محەمەد” وتبووی “رەوایی حزبی لای باڵی جەلالی بوو، بەڵام رەوایی شۆڕش لای بارزانی بوو”. “هەڵبەتە لێرە نامانەوێت بچینە کرۆکی ئەو ناکۆکیانەوە”. پاشتر چەندین حزبی تر لە هەناو و دەرەوەی پارتی لەم بەشەی کوردستان لە دایک دەبن کە گرنگترینیان یەکێتییە.

لە بەشی باکوور هەر لە “خۆیبوون”ەوە تاکو پەکەکە چەندان حزب و رێکخراوی کوردیی سەریانهەڵداوە، کە زۆرینەیان لە ژێر هەژموونی چەپڕەویی و گیڤاریستیدا بوون، لە رۆژئاواش لە ساڵی 1957 یەکەم پارتی بە ناوی “پارتی دیموکراتی کورد” دادەمەزرێت، پاشان ژیانی حزبایەتی لەو بەشەش گەشە دەکات تا بە ئەمڕۆ دەگات، وەک دەبینین ژمارەگەلێک حزب لەو بەشە چالاکی دەکەن کە دابەشبوون بەسەر دوو بەرەدا بەرەی ئەنەکەسە و بەرەی ئاپۆچێتیدا. لە رۆژهەڵاتی کوردستانیش بە دامەزراندنی کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان “ژێکاف” لە ساڵی 1942دا، حزبایەتی لەو بەشەی کوردستاندا پێدەنێتە قۆناغێکی سەرتر، پاشتر دەبێتە هەوێنی پێکهێنان و بزواندنی “حیزبی دیموکراتی کوردستان – ئێران”. هەروەک شاد رەوان دکتۆر کوردۆ عەلی ئاماژەی پێدەدات گۆڕینی ژێکاف بۆ حزبی دیموکرات تەنیا گۆڕینی ناو نەبوو، بەڵکو وەک ئەو بۆی چووە “وەرچەرخانێک بوو بەرەو پاشەوە و سەرەتای کۆتایی و نابووتبوونی سەرمایەی فیکری و پووتکردنەوەی ناوەڕۆکی مەسەلەکە بوو”. ئاخر ئەمە یەکەمین دانپیانان بوو بەو جوگرافیا دەستکردەی داگیرکەران دیزاینیان کردبوو. پێش ئەوە هیچ کۆمەڵە و حزب و رێکخراوێک بە پاشگری ئێران و عێراقەوە نەهاتبووە ئارا.

لێرەدا و لەو پەرەگرافانەی پێشوودا پانۆرامایەکی مێژووی زۆر بەپەلەمان خستە بەر چاو لەبارەی گەشەکردن و پەرەسەندنی حزبی سیاسیی لەکوردستاندا، هەوڵدەدەین لێرە بەدواوە ئەشکالییەتی گووتاری حزبە کوردییەکان دەربخەین، بۆچی نەیانتوانی ببنە حزبگەلێک نیشتمان بنیات بنێن؟ کوردبوون لە گووتاری سیاسیی ئەم حزبانە چۆن لێکدانەوەی بۆ دەکرێت؟. ئێمە وەڵامی ئەو پرسیارانە لەم چەند خاڵەدا پوخت دەکەینەوە:

یەکەم: ئەگەر لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە راپەڕین و جوڵانەوە و رێکخراو و حزب و کۆمەڵەکان ئامانجیان سەربەخۆیی کوردستان و بنیاتنانی دەوڵەت بووبێ، لەدروستبوونی حزبی دیموکراتی کوردستان-رۆژهەڵاتەوە ئەم ئامانجە بچووکتر کرایەوە بۆ ئۆتۆنۆمی “خودموختاری”! ئەمەش پاشەکشەیەکی فیکریی و پراکتیکیی بوو لە راستای تموحی نەتەوەیەکی بندەست.

دووەم: کوردبوون تەنیا رووکارێکی سیاسیی پێدرا لە دیتن و تێڕوانینی حزبە کوردییەکاندا. بە وتنەکی دیکە حزبی کوردیی تەنها ناسنامەی جوگرافی مرۆڤی کوردی بینیوە، بۆیە هەمیشە چاوی لە رزگارکردنی خاک بووە، لەوە بەولاوە ئیشی لە زەیندا نەکردووە، نە قوتابخانەیەکی پەداگۆگیی بووە بۆ گەشکردنی تەنانەت ئەندامانی خۆی بە هزری نیشتمانی، نە میکانیزمێک بووە بۆ دامەزراندنی دەسەڵاتێکی دامەزراوەیی، بەو پێیەی حزبی کوردیی بەرئەنجامی پاڵەپەستۆ و ستەمکێشی نەتەوە سەردەستەکان بووە، یاخیبوونێکی عەفەویی بووە، نەک لە پێداویستییە زیاری و ژیانییەکانی کۆمەڵگەوە داکەوتبێت، چوونکە ئەمەیان دەکەوێتە دوای بوونی دەوڵەت. پێمەوایە کورد نەیدەبوو حزب دروست بکات، بەڵکو دەبوو بزووتنەوەیەکی سەرتاسەریی جەماوەریی شۆڕشگێری هەبوایە تاکو ئەو کاتەی دەبووە دەوڵەت.

سێهەم: ئاریشەی سەرەکی رێکخراو و حزبە کوردییەکان نەبوونی ئایدۆلۆگ بووە، ئایدۆلۆگێک ئەگەر لە چەشنی عەفلەقیش بووبێت. تەنیا “ئاپۆ”مان هەیە وەک ئایدۆلۆگێک کار دەکات، ئەمیش لە زیندان و پاش ئاشنابوونی بە تێزەکانی بیرمەندی ئیکۆلۆژ ئەنارشیستی ئەمەریکی “مەری بەکچین” لە زینداندا و لەسەروو تەمەنی پەنجا ساڵیشدا. بۆیە هەمیشە کورد خۆی بە ئایدۆلۆژیاکانی دیکەوە هەڵواسیوە بەتایبەت زۆر زووتر لە گەلانی تر دەوانەی ماویزم و لێنینیزم بوو.

چوارەم: حزبە کوردییەکان هەمیشە لەسەر بنەمای تەریقەت و خێڵ دامەزراون. نەیانتوانیوە ئەو چوارچێوە و تەڵەزگە خێڵەکیی و تەریقەتییانە ببەزێنن و ببنە حزبێکی نیشتمانی و کوردستانی. لە ئەزموونی پەکەکەدا وا دەردەکەوێت ئەم ئەنگەزەیەی تێپەڕاندبێت،

ئەگەریش تاڕاددەیەک و بەشێوەیەکی ڕێژەیی ئەوە وابێت، پەکەکە لە لای ترەوە کێشەی گەوهەریی و فیکریی هەیە، بەوەی سەرەتا مارکسی لینینی بووە، ئێستاش تیۆرییەکی ئاپۆ کوردبوون ورد و خاش دەکات "دواتر دێینە سەری". لە بەرئەمە حزبی کوردیی، هەمیشە کوردبوونی لەناو بەتە و بازنە بچووکەکانی خێڵ و تەریقەتدا بەند کردووە و لەو ئاوێنە تەڵخەوە سەیری کوردبوون دەکات.
پێنجەم: حزبە کوردییەکان بە ئاسانی کەوتوونەتە ژێر هەژموونی حزبە چەپەکانی نەتەوە سەردەستەکان، بۆ نموونە پارتی دیموکرات تاوەکو دەرەنگانکێش دەستی نەبرد بۆ ئەو خاڵەی پەیڕەو و پرۆگرامەکەی کە جەختی لەسەر چەپبوونی حزبەکە دەکردەوە. لە بەری ڕۆژهەڵات و باشوور حزبە کوردییەکان بە قووەی کەوتنە ژێر هەژموونی پارتی گەلی ئێران "تودە"، هەر وەک دەزانین ئەم حزبە لە ئۆکتۆبەری ساڵی 1941 لە تاران دامەزرا، ئەگەرچی حزبەکە پاش ساڵانێکی کەم بەرەو چەپێکی ڕادیکاڵ وەرچەرخا، بەڵام بە هەمیشە ئەو ماکە لیبراڵ ڕیفۆرمیستییە پان ئێرانیستییەی لە دەست نەدا، وەک لەهەموو کۆنگرەکانیدا جەختی لەسەر پاراستنی یەکێتی خاکی ئێران دەکردەوە، کەچی هۆشمەندیی نەوەیەکی کوردی چ لە ڕۆژهەڵات چ لە باشووری خستبووە ژێر ڕکێفی خۆیەوە، لە ڕۆژئاوا و باکووریش گەشەکردن و سەرهەڵدانی حزبەکان مومکین نەبوو ئەگەر بە بەرنامە و پلاتفۆرمێکی چەپڕەوییەوە نەبوایە. لەم نێوەندەدا کوردبوون لە لیستەکەدا کەوتە دوای بەها ئایدیۆلۆژییەکانی تر.

ئەم فاکتەرە ڕۆڵێکی چڕی گێڕا لە زەقکردنەوەی حزبی چەپڕەوی کوردیی، ئەگەرچی جارێک دکتۆر کوردۆ عەلی نوسیبووی "لە هیچ جێگەیەکی ئەم جیهانە جگە لە فەڵەستین پارتێکی کۆمۆنیستی میللەتێکی بێ دەوڵەت نابینین". ڕایەکی جیاواز لەسەر ئەم دەربڕینە دەخەمە ڕوو، وەک لە پێشەوە گووتم بوونی حزبی سیاسیی بە نەتەوەیەکی بندەست بە پێویستی نابینم، لە حاڵەتی ئەزعەفولئیماندا تێڕوانینی کورد خۆی بۆ دنیا و پێدراوە سیاسییەکان ئاریشەی تێدایە، ئەگەر نا چ کۆمۆنیزم یان ئیسلام و تەریقەت لە ڕابردوودا، دەتوانرا خزمەتی کۆمەڵگەی کوردیی پێبکرێت، ئەوان وەک ئایدیۆلۆژیا تاوانبار نین، ئەو ڕۆحە کۆیلەیەی کورد گوناهبارە هەمیشە دەبێتە قەڵغانی ئەو ئایدیۆلۆژیانە نەک بە پێچەوانەوە. دیقەت بدەن حزبی بەعس لەسەر بناغەی عروبە لەلایەن "سەلاح بەیتار" و "میشێل عەفلەق"ەوە لە ساڵی 1947دا دامەزرێنرا، بەڵام کاتێک لە ساڵی 1953 لەگەڵ حزبەکەی ئەکرەم حۆرانی "پارتی سۆسیالیستی عەرەب" یەکیگرت و ناوی حزبەکە گۆڕدرا بۆ "پارتی بەعسی عەرەبی سۆسیالیستی"، عروبە

وەک بنەما ئایدیۆلۆژییەکەی بەعس مایەوە، ئەو سۆسیالیزمەی یەکێک لە سێ دروشمەکەی بەعس بوو "یەکێتی. ئازادیی، سۆسیالیزم" تەنیا وەک چەند هەنگاوێکی ئابووری بچووک مایەوە، ئەگینا حزبەکە ئامانجە راستەقینەکەی یەکێتی و سەرداریەتی عەرەب بوو لە "کەنداوەوە بۆ ئۆقیانووس". ئەی سۆسیالیزم بۆ رێگر نەبوو لە ئامانجە شۆڤێنییەکانی بەعس، بەڵام رێگر بوو لە خەونی ئازادیی ئێمە؟؟!!.
شەشەم: گووتاری حزبە سیاسییەکانی کورد بریتی بووە لە کڕوزانەوە و نوزە نوز و خۆ بە قوربانی نیشاندان و چارە ڕەشی ناو مێژوو و لاواندنەوەی غەمە نەتەوەییەکان، ئەم گووتارە سواوە کە هەمیشە پەنای بردووە بۆ تاوانبارکردن و تەخوینکردنی ئەویدی، هەمیشە کاری لەسەر داتاشینی وێنای مەغدوورییەتی خۆی کردووە لەلایەن جیهان و زلهێزەکانەوە. ئەم کارە دۆنکیشۆتیانەی حزبی کوردیی و تێکڕای کورد هەمیشە فلوتێک بووە تا کار بکاتە سەر هەست و سۆزی جیهانێک لەوەتی هەیە بە هەست و سۆز بەڕێوە دەبرێت، ئەمەش وەک بڕینی شەپۆلاویترین دەریا وایە بە بەلەمێکی کاغەزییەوە. ئەم گووتاری کڕوزانەوەیە بووەتە ئایدیۆلۆژیایەکی کوشندە و کوردبوونی تێدا ورد و خاش بووە، هەمیشە مرۆڤی تێکشکاوی بەرهەمهێناوە، بەردەوام لە دەستاڕی ئەم فۆرمە جیهانبینییەدا کوردبوون هاڕدراوە.
حەوتەم: کورد بە گشتیی و حزبی کوردیی بە تایبەت، لەسەر سیاسەتی رەوشتدارانە و ئایدیالیستیانە موعتاد بووە، خوویەکە بۆی تەرک ناکرێت، کوردبوون هەمیشە مانای جەنگاوەری ئازا و بە رەوشتی گەیاندووە کە لە پێناوی تەواوی دنیادا شەڕ دەکات، ئەمەش بە پێچەوانەی روانگە نیتچەییەکە، وەک هەمووکات جەخت لەسەر بەهێزبوون دەکاتەوە نەک بە رەوشتبوون. سیاسەتی بە رەوشتانە و کۆڵەواری حزبی کوردیی کە دواجار دەسەڵات و ئیدارەی کورد بەڕێوە دەبات، ئەو ئەنجامەی لێکەوتووەتەوە لە هەموو گەمەکاندا بەدەست بەتاڵی دەربچێت و مرۆڤی کورد تا دوا سنووری خۆی شەکەت و ماندوو بکات.

جیاواز لەوەی لەم بەشەی باشوور، گەندەڵی و دابەشبوونی ئەجیندا و گووتاری کورد بەهۆی ململانێی مۆنارکی و تەسکی حزبییەوە، کوردبوون وەک جەستەیەکی هەلا هەلابووی لێ هاتووە، هیچ ئومێدێک بە گەڕانەوەی گیان بۆ ئەو لەشە کوت کوت بووە نەماوە، وەنەبێت حزبەکانی سێ پارچەکەی تر نموونەیەکی گەشتریان نیشان دابێت لەسەر بنەمای کوردبوون، مرۆڤ پێتی هیوای خۆی پێوە ببەستێتەوە. تەنانەت ئەوەی پێی دەوترێت بزووتنەوەی رزگاریخوازی گەلی کوردستان، تەنیا ناونیشانێکی گەورەی بێ کاکڵە بووە، هیچ کات نەبووەتە بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی و سەکۆی تێکۆشانێکی زنجیرەیی و هاوبەشی

مرۆڤی کوردستانی، بە پێچەوانەوە پایدەرلێدان بووە لە بۆشایدا. ژبەر ئەمە کەوتوومەتە حاڵێک ئەگەر لەترسی شاڵاوی سێکتە حزبییەکان بوێرم، دەمەوێت ئەوەش ب□م، حزبی کوردیی هێندەی زیانی لە کوردبوون و مانا بەرزەکەی مرۆڤبوونی تاکی کورد داوە، چارەگێکی ئەوە خزمەتی نەکردووە. هەنووکە دوای سەد ساڵ زیاتر لە تەمەنی ئەو حزبانە، بۆچی دۆخی کورد گەڕاو□ تەوە چوارگۆشەی یەکەم؟. گەر بەشێکی پەیوەست بێت بە بەرژەوەندیی زلهێزەکانەوە وەک دەبینین کورد کەمتر لە دەوڵەتانی دراوسێی هەیە بیدات پێیان، ئەی تاکەی ئەو بەشەی پەیوەستە بە خۆمانە نابینین؟.

لە کاژیکەوە بۆ پاسۆک.. لە تیۆرەوە بۆ پراکسیس

بۆچی لەناو ئەو هەموو حزبە کوردییەدا دوو رێکخراوی سیاسییم جیاکردۆتەوە؟!، رەنگە ئەمە پەیوەندیی بەو راستییەوە بێت کاژیک تیۆری سەرەتایی کوردبوونی لە ژێر ناوی “کوردایەتی”دا فۆرمۆڵە کرد و پاسۆک ئەگەر خۆیشی دانی پێدا نەنابێ درێژکراوە و پەرەپێدانی ئەو تیۆرانە بوو کاژیک گەڵاڵەی کردبوون، لەوە زیاتریش هەوڵگەلێک بوون بۆ تاقیکردنەوەیان لە زەمینەی واقیعدا. دەتوانین هەردوو رەوتەکەش لە باری فیکرییەوە بە درێژکراوەی ژێکاف لە قەڵەم بدەین، چوونک□ گ□قاری “نیشتمان”ی ئەو حزبە و ئەدەبیاتەکەی بەشێوەیەکی سەرەتایی تیۆریزەی بیری نەتەوایەتی کوردیی دەکەن بە ئامانجی دروستکردنی دەوڵەت و سڕینەوەی سنوورە دەستکردەکان لە نێوان هەموو پارچەکانی کوردستاندا، بەتایبەت ئەوکات کوردستانی سوور “سۆڤێت” بەو شێوەیەی نهۆ دیموگرافیی نەشێوێنرابوو و کوردەکانیش بەسەر نۆ کۆماری یەکێتی شورەوی پێشوودا دابەش نەکرابوون. ژێکاف ئەگەرچی جوانەمەرگ بوو لەناو حزبێکی نوێتردا کە ئامانج و روئیاکانی بچووکتر بوون لە خۆی، بەڵام ئەدەبیاتی ئەم رێکخراوە چاوی بەشێک لە مرۆڤی کوردی بۆ سەربەستی کردەوە.

کۆمەڵەی ئازادیی و ژیانەوە و یەکێتی کورد “کاژیک” لە پاش کودەتای قاسم و گۆڕینی سیستمی حوکمڕانی لە پادشاییەوە بۆ کۆماریی لە عێراقدا، لەو پەڕاوێزە تەسکەی ئازادیی لە کوردستانی بندەستی عێراقدا و لە نیسانی ساڵی 1959 راگەیەندرا. ئەگەرچی کاژیک لە رووی جەماوەرییەوە هێزێکی وەهای نەبوو، بەڵام لە رووی فیکرییەوە بۆ دوای خۆی کاریگەرییەکی زۆرتری دانا. ئەم کۆمەڵەیە بیری نەتەوەیی کوردیی لە رووی تیۆرییەوە تەکان پێدا بۆپێشەوە، بە جۆرێک ئەگەر لە رووی سانکرۆنییەوە لێی بڕوانین قەبزەیەکی فیکریی کەموێنە بوو لە تیۆریزەکردنی فۆرمێکی پریمتیف ل□ ناسیۆنالیزم.

ئەدەبیاتی کاژیک بایەخەکی تایبەتی هەیە لەناو هەموو ئەدەبیاتی بزووتنەوەی کوردیدا تاکو ئەو دەمەی خۆی، هەر بۆ نموونە "کاژیکنامە" کە بۆ یەکەم جار لە ساڵی 1961دا چاپ و بڵاوکراوەتەوە، گۆڕانێکی فیکریی رادیکاڵە و بژارکردنی بیری نەتەوەییە لە بیری چەپڕەویی، وەک دەبینین مۆدیلی سیاسیی ئەو کات بوو بەهۆی نزیکی ناوچەکە لە یەکێتی سۆڤێتی پێشووەوە.
کاژیکنامە، بڵاڤۆکێکی گرنگە و تا ئێستاش بایەخی خۆی لە دەست نەداوە بە راڤەکاریی و تێگەیشتن. چوونکە بەدەر لە خستنەڕووی پانۆرامایەکی مێژوویی و چەردەیەک لە دیرۆکی دێرین و هاوچەرخی کورد، چەندین تێزی تێدا فۆرمەڵە کراوە وەک سەرەتایەک بۆ لە دایکبوونی بزووتنەوەیەکی ناسیۆنالیستی، هاوکات رەخنەی توند لە بیری چەپڕەویی و کۆمۆنیستی دەگرێت بەتایبەت لەو رووەی سۆسیالیستەکان بزاوتی نەتەوەیی بە بەرهەمی بۆرژوازی دەزانن. لە لە باری واقیعییەوە بیری نەتەوەیی بەو فۆرمە پێشکەوتووەی لە بەتەی ناسیۆنالیزمدا دەردەکەوێت بەرهەمی مودێرنێتە و گەشەکردنی فەرهەنگیی بۆرژوازی خۆرئاواییە، بەڵام نکۆڵیکردنی کاژیکنامە لەم فاکتە تەنیا بۆ خۆ لادانە لەو تیرۆرە نابەرجەستەیەی لەلایەن چەپەکانەوە بەرامبەر بە نەتەوەییەکان بەکار دەبرا، چوونکە بە پێی پێوەرەکانی ئەوە رۆژە هەر شتێک سەر بە فەرهەنگی بۆرژوازی بوایە، دواکەوتووانە و جێگەی نەفرەت بوو، هەر بۆیە کاژیکنامە دەیەوێت ئەو بیرە نەتەوەییەی لە ماڵی بۆرژوازییەوە هاتبووە دەرەوە، بە دوورتر بگەڕێنێتەوە.
کاژیکنامە بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردیی "کوردایەتی" دەگەڕێنێتەوە بۆ پێشتر "هەرچەند دەوترێت گوزارەی کوردایەتی بۆ یەکەمین جار لە ناوی دیوانێکی شیعریی کامیل ژیرەوە لە پێنجاکاندا تەشەنەی کردووە و بووە بە چەمک". بە پێی کاژیکنامە ئەم بزووتنەوەیە بەشێوەیەکی رێکخراو و ئۆرگانیزەکراو دەگەڕێتەوە بۆ کۆمەڵەی تەعاون و تەرەقی شێخ عەبدولقادر "لە سەرەوە باسی کراوە". بەڵام هاوکات دیدێکی رەخنەگرانەشی هەیە لە خوێندنەوەی کۆمەڵە و حزبەکانی سەرەتای سەدەی بیستەم، هەروەک دەبینین حزبی هیوا بەوە تۆمەتبار دەکات بەرنامەیەکی تۆکمە و بیرێکی پوختی کوردایەتی نەبووە، بۆیە بە ئاسانی لەلایەن سیخوڕانی بەریتانییەوە خەرق کراوە و ئامانجەکانی بەلاڕێدا براوە، لەم رووەوە نموونەی کەسێکی وەک "ماجید مستەفا" دەخاتە بەرچاو. دواتر بە توندیی رەخنە لە کۆمۆنیستەکان دەگرێت، هەوڵدەدات ئەو تێڕوانینە هەڵەیە راست بکاتەوە گوایە کۆمۆنیزم و دیموکراسی تەواوکاری یەکترن، بەشێوەیەکی سادە جیاوازیی دیموکراسی لە کۆمۆنیزم مانیفێست کردووە، پاشان رووخسارە هاوبەشەکانی پارتی

و شیوعییەکان دەستنیشان دەکات.

دواتر دەتەوێ سەر پێناسەی کوردایەتی بە پێی "فەلسەفە"ی کاژیک و دەنووسێت "بەپێی بیروباوەڕی ئێمە، بزووتنەوەی کوردایەتی، لەو ڕۆژەوە دەست پێئەکا کە نەتەوەی کورد خۆی لەم جیهانەدا بەکورد ناسیوە… لەبەرئەوە پەیمانوایە ئەوەتەی کورد هەیە بزووتنەوەی کوردایەتیش هەر هەبووە". هەر بۆیە بەپێی کاژیکنامە کوردایەتی بزووتنەوەیەکی داهێنراوی سیاسیی نییە، کۆی هیچ ساتەوەختێکی مێژوویی نییە، بەرئەنجامی گەشەکردنی هیچ فیکرێک نییە، لە هیچ شوێنێکەوە بۆ کورد نەهاتووە، بەڵکو شتێکی خۆڕسکە لەگەڵ هەستی خۆ بەکوردزانیندا لە دایک دەبێت، هەشیارییەکی دەستەجەمعی گەلی کوردە "لەپێناوی مانەوە و ژیاندا". لەگەڵ هەموو ئەمانەدا هەر بیروباوەڕێکی هاوردەکراو لە دەرەوەی جوگرافیا و کولتووری کوردەواریی ڕەت دەکاتەوە، ئەمە شتێکی ئێجگار گرنگە، ئەگەر بۆ ئەو ڕۆژە تا ئەندازەیەک بایەخی هەبووبێت، بۆ ڕۆژگاری ئەمڕۆمان پێویستییەکی هەرە لەپێش و پلە یەکە. ئەمەش مانای ئاوەزان نەبوون و سوود وەرنەگرتن لە شارستانیەتی جیهانیی ناگەیەنێت کە بەرئەنجامی فیکری هەموو مرۆڤایەتییە، کوردیش بە نۆرەی خۆی بەشداربووە لە ڕەنگکردنی ئەو شارستانییەی هەنووکە لە ئارادایە، بگرە کوردستان سەرزەمینی شارستانییەتە هەرە سەرەتاییەکانی مرۆڤە، بەڵام بە تاقیکردنەوە لە ماوەی یەک سەدەدا ئەوە سەلمێنرا هیچ بیرێک بەدەردی کورد ناخوات جگە لەوەی بە ئاوەزی کوردانەی خۆی بەرهەمی دەهێنێت.

ئامانجی کاژیک وەستانەوەیەکی فیکریی هەمەلایەنە بوو بە ڕووی ئەو تەوژمە سۆسیالیستییەی بیری نەتەوەیی کوردی لاواز کردبوو. لە هەمان کاتدا باوەڕی بە دامەزراندنی دەوڵەت هەبوو بۆ کوردستان. بەڵام ئەشکالییەتی سەرەکیی لە فیکری ئەم ڕەوتەدا، ئەو جۆرە سۆسیالیزمە کوردەوارییە بوو بانگەشەی بۆ دەکرد، جەمال نەبەز لە کتێبی "هەندێک لە کێشە بنەڕەتییەکانی قوتابخانەی کوردیی سۆسیالیزم" کە بۆ یەکەم جار لە سوید لە ساڵی 1984دا چاپ کراوە، بە چڕیی لایەنەکانی ئەم جۆرە سۆسیالیزمە دەستنیشان دەکات. هەوڵ دەدات ئارگیومێنتی ئەوە بکات، سۆسیالیزم تەنیا بەرهەمی بیری مارکس نییە. لە ئەمە ڕاستە سۆسیالیزم پێش مارکس لای سان سیمۆن و فۆرییەی ڕێبەرانی سۆسیالیزمی یۆتۆپی لە ئارادا هەبوو، بەڵکو سۆسیالیزم وەک خەونی مرۆڤ زۆر دێرینە، بەڵام ئەوەی کێشەیەکی زانستی بە سۆسیالیزم بەخشیوە مارکس و ئەنگلزن. عەتا قەرەداغی لە بەرگی دووەمی کتێبی "گووتاری ناسیۆنالیزمی کورد" لەلاپەڕە "255"دا

دەنووسێت “ئەگەر سەرنجی روانینەکانی دکتۆر جەمال نەبەز بدەین کە گەوهەری روانین و جیهانبینی کاژیک لەوەوە فۆرمەڵە دەبێت، هەمان روانینی مارکسیانەیە، بەڵام بە جیاوازی ئەوەی کە یەکسانی رەها لای کاژیک دەوڵەتی گەل دروستی دەکات، بەڵام لای مارکسیزم دیکتاتۆرێتی پڕۆلیتاریا رێگا بۆ ئەوە خۆش دەکات”.

بە تێگەیشتنی من، ئەو جۆرە سۆسیالیزمەی جەمال نەبەز گەڵاڵەی کردبوو و ببووە بەشێکیش لە تێڕوانینی ئایدۆلۆژی کاژیک، کارێکی زۆر و کلۆر بوو، ئەویش بە چەند هۆیەک، یەکەم: سۆسیالیزم بەهەر جۆرێک بانگەشەی بۆ بکرێت موڵکی چەپە. دووەم: یەکسانی ئیدیۆمێکی سادە نییە بەڵکو کۆنسێپتێکی فیکریی قووڵە و سەر بە ماڵی چەپگەرایی و کۆمۆنیزمە، قوتابخانەی کوردیی سۆسیالیزمیش بانگەشەی بۆ یەکسانی دەکرد، لە کاتێکدا دادپەروەریی سەر بە ماڵی بەرەی بەرامبەرە.

سێیەم: ئەو سۆسیالیزمەی کاژیک و دکتۆر نەبەز لە ژێر کاریگەریی هەژموونی سۆڤێتیدا نووسرابوو، ئەگەرنا پێویستی بەو هەڵکۆڵینەی مێژووی کورد نەدەکرد لە راستای گەڕان بە دوای مۆدیلێکی وەکچوو لەگەڵ سۆسیالیزمی باو و سۆڤێتی. بەهەمەحاڵ کاژیک سەرباری هەموو کەموکوڕییەک و پووکانەوەی لە هەڕەتی لاویدا، بەڵام سەرمایەیەکی فیکریی و سیاسیی دەوڵەمەندی بەجێهێشت، کە رەنگە هەندێک پاسۆک ئەمەیان پێناخۆش بێت، بەبێ ئەدەبیاتی کاژیک مومکین نەبوو لە پرۆسەیەکی پەیسیسانەدا “شتێک لە نەبوونەوە بیهێنیتە بوون” لە دایک ببێت. راستتر وایە بڵێین کاژیک دەرگای مێژووی بەسەر پاسۆکدا کردەوە.

پاسۆک “پارتی سۆسیالیستی کورد” لە رۆژی 11ی سێپتامبەری 1975دا لە شاری کەرکوک لەلایەن ئازاد مستەفا، فەرهاد عەبدولقادر، مامۆستا شەرزاد لە پاش هەرەسی شۆڕشی ئەیلول دامەزرا. سەرەتا بە ناوی “پارتی سۆسیالیستی نەتەوەیی کورد” دەستی بە کارکردن کرد، بەڵام لەسەر پێشنیاری دکتۆر جەمال نەبەز وشەی “نەتەوەیی” لە ناوی حزبەکە کرایەوە، بە هۆکاری ئەوەی ناوی پێشتری لێکچوونێکی زۆری دروست دەکرد لەگەڵ ناوی نازییەکان “پارتی سۆسیالیستی نەتەوەیی”، بەم شێوەیە ناوی پارتەکە هەر بە ناوی پارتی سۆسیالیستی کورد مایەوە. پاسۆک درێژەپێدەری کاژیک نەبوو لە رووی رێکخستنەوە بەڵام لە رووی فیکرییەوە بە درێژکراوەی کاژیک دادەنرێت. بەتایبەت دروشمی پاسۆک “کوردستانێکی ئازاد و گەلێکی یەکسان” بە کەمێک گۆڕانکاریی سینتاکسیی هەمان دروشمی پێشووی کاژیک بوو. یەکێک لە جیاوازییەکانی نێوان پاسۆک و کاژیک رەنگە لەوەدا بێت، کاژیک لە شۆڕشی ئەیلوولدا لە ناو پارتییەوە خەباتی شاخی دەکرد، بەڵام پاسۆک هەر دوای ساڵێک لە دامەزراندنی، بەشێوەی سەربەخۆ خەباتی

چەکداریی لە شاخ دەستپێدەکات.

ئەگەر لە پەیڕەو و پرۆگرامی پاسۆک ورد بینەوە، بە شێوازێکی رادیکاڵتر لە کاژیک و ژێکاف و پارتی، تیۆریزەی کوردایەتی و بیری نەتەوەیی کوردی تێدا کراوە، هەوڵدراوە بەرنامەکە وەک ڕێبازێکی فەلسەفی بۆ بیری نەتەوەیی کوردی پێناسە و گەڵاڵە بکرێت. لە بەرنامەی سیاسیی و فیکریی پاسۆکدا کوردبوون لە پێش هەر شتێک و لە سەرووی هەموو شتێکەوە دانرابوو، ئەو ڕوانگەیەی لە شیعری “ئەی ڕەقیب”ی دڵداردا هەیە لە تێکستێکی ئەدەبییەوە وەرچەرخێنرا بوو بۆ ئایدیایەکی سەرەکی کە پاسۆک وەک هێڵێکی گشتیی کاری لەسەر دەکرد. لە نامیلکەی “پاسۆک لە چەند دێڕێکدا” کە لە ساڵی 1980 لقی ئەورووپای پاسۆک بێ ناوی هیچ نووسەرێک چاپ و بڵاوی کردووەتەوە، ناوەڕۆکی سیاسیی و فیکریی ئەو حزبەی تێدا ڕوون کراوەتەوە. لەو نامیلکەیەدا پاش نمایشێکی مێژوویی لەسەر ڕەچەڵەکی کورد و کێشەی کورد، ئاماژە بە ئەوە دەکات پاسۆک بۆ “یەکگرتنەوە و رزگاری و ئازادی کورد و کوردستان” تێدەکۆشێت. ئەمەش لە ڕووی مێژووییەوە کەوتەتە پێش دروشمە دیماگۆگییەکانی پەکەکە “یەکگرتنەوەی هەر چوار پارچەی کوردستان”.
هەر لەو نامیلکەیەدا “پێموایە ئازاد مستەفا نووسیوویەتی” لە توێی 16 لاپەڕەدا زۆر بابەتی گرنگ بەتایبەت بە ئەو سیاقە مێژووییە تێدا وروژێنراوە. تەنانەت بەرنامەی دوای ئازادی کوردستانی تێدا مانیفێست کراوە، لەوێ بانگەوازی گەلی کورد دەکات بەرەو بنیاتنانی کوردستانێکی ئازاد کە لە سایەی ئەو ئازادییەدا “کار بۆ کرێکار بێت. زەوی بۆ جوتیار بێت. هەر کەس بەری ڕەنجی خۆی بۆ خۆی بێت. ئازاد و سەربەخۆ بێت. ڕێز لە هەستی ئاینی و خواناسی بگیرێ. ڕێز لە بیروباوەڕی سیاسی بگیرێ”. ئەگەر لەم مافانە ورد بینەوە، تێکەڵەیەکە لە سۆسیالیزم و مافە دیموکراتییەکان، بۆیە ئەگەر لە ڕووی فیکرییەوە پاسۆک داینەمۆی بیری نەتەوەیی بووبێت، ئەوا لە ڕووی نیەتی ئیدارییەوە نزیکایەتی لەگەڵ ئەزموونی سۆسیال دیموکرات هەیە. لە نامیلکەکەی “پاسۆک لە کڵاوڕۆژنەی دروشمەکانییەوە”، لە ساڵی 1984، “ئازاد مستەفا” پێنج پرنسیپە سەرەکییەکەی پاسۆک خاڵ بە خاڵ شی دەکاتەوە کە بریتین لە 1- کوردستانێکی ئازاد و گەلێکی یەکسان 2- پێش ئەوەی هەر شتێ بین، دەبێ کورد بین 3-کوردستان تەنیا موڵکی کوردە 4-مرۆڤایەتی کورد و کوردایەتی 5-جەماوەر سەرچاوەی بوون و دەسەڵاتە. لەم نامیلکەیەدا ئازاد مستەفا “ئازادی و سەربەخۆیی و رزگاری کوردستان و کورد” بە پێشمەرجی دۆستایەتی و ئاشتەوایی گەلانی دراوسێ و “دوور و نزیک” دادەنێت.

ئەگەرچی پاسۆک پاش راپەڕینی ساڵی 1991، بەهۆی یەکگرتنی لەگەڵ سۆسیالیست و پارتی گەل و پاشان توانەوەی لەناو پارتیدا، لە گۆڕەپانی سیاسییدا ون بوو. بەڵام بیرۆکە و تێزە فیکریی و نیشتمانییەکانی کە لە سەرەتاوە جۆرێک لە ئایدیالیزمیان پێوە دیار بوو، لەناو کۆمەڵگەدا گەشەی کرد، بە جۆرێک ئاڵای کوردستان و ویستی سەربەخۆیخوازیی و دەوڵەتسازیی و پێکەوە بەسترانی خواستی کورد لە هەر شوێنێکی ئەم دنیایە، لە ئاستێکی بەرزدا خەونی مرۆڤی کوردە. وەلێ پاسۆک و کاژیک وەک دوو رووداوی مێژوویی ماونەتەوە و بوونەتە بەشێک لە حکایەتەکانی دوێنێ، بەڵام ئایدیای ئەو دوو رەوتە “سەرباری هەندێک ناکۆکیان” لە دنیای تازەدا بەهای خۆی وەرگرتووەتەوە، هەرچەند پێموایە دەبێت ئەو بیرۆکەیە بەشێوەیەکی فەلسەفی و هاوچەرخانە پەرەی پێ بدرێت، نەک لە بەرئەوەی لایەنگرێتی لە نەرمێک لە ناسیۆنالیزم دەکەم، بە پێچەوانەوە لای من ناسیۆنالیزمی کورد هێشتا لە دایک نەبووە تا خەڵکی لەسەر دادگایی بکەین، بەو پێیەی ناسیۆنالیزم پەڕگیریی نەتەوەییە و ئایدۆلۆژیایەکی سەردەمی مودێرنەتەیە، هاوار و بانگەوازی کورد بۆ ئازادیی لە ژێر چەپۆکی داگیرکەران بە ناسیۆنالیزم پێناسە ناکرێت، بەڵکو هەستێکی نیشتمانیی بێ ئایدۆلۆژییە، بۆیە لە هیچ ماوەیەکی مێژوویدا بە دەرمانیش کوردێکی شۆڤێنی نەبینراوە. لە کۆتایی ئەم نووسینەدا بە دیقەتتر روونی دەکەمەوە بۆچی دنیای نوێ گەڕاوەتەوە بۆ بەها نیشتمانییەکان کە بەهۆی گلوبالیزمەوە وا تێگەیشتبووین ئەو بەهایانە ئەرزشێکیان نەماوە.

لە فیکری کاژیک و پاسۆکدا، کوردبوون بەشێوەیەکی سەرەتایی کرابووە رێباز و ئایدۆلۆژیایەک بۆ خەبات و رزگارکردنی کوردستان. بەرنامەی فیکریی و سیاسیی ئەو دوو رەوتە تەکاندان بوو بەو پێناسە کلاسیکییانەی کوردبوون لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدە و سەرەتای سەدەی بیستەوە لەلایەن منەوەرانەوە فۆرمەڵە کرابوو و لە میانی پرۆسەیەکی شۆڕشگێڕیشەوە بەرجەستەتر ببوو، بەڵام ئەوەی جێگەی داخە ئەم بیرە بە جوانەمەرگی سەری نایەوە، ئاخر دەکرا جومگە سەرەکییەکان و پوختەی ئەو بیرە دەستی پێوە بگیرایە، کەسانێک نەبوون پەرەی پێ بدەن و بژاری بکەن و چوارچێوەی ئایدۆلۆژییەکی سەردەمییانەی پێ ببەخشن. لە نامەوێت خۆم لە رەخنەگرتن لە فیکری ئەو دوو تەوژمە لابدەم، کەچی هێشتاش بایەخی فیکریی بەرنامەکانیان لەسەرو رەخنەکانمەوە دەبینم. هەر لەبەر ئەم فاکتەرەش بوو ویستم بەرنامەی فیکریی ئەو دوو حزبە لەوانی تر بە جیا بخەمە بەر باس، نەک مەیلی رازاندنەوەی مێژوویانم هەبێت.

ئایدۆلۆگی کوردبوون.. ئۆجەلان یان مەسعود محەمەد؟

ڕەنگە بەراووردی نێوان مەسعود محەمەد و عەبدوڵا ئۆجەلان، بە زۆر کەس سەیر بێت و ئەو دوو کەسە قابیلی بەراووردکردن بە یەکتر نەبن. بە هۆکاری ئەوەی ئۆجەلان زیاتر لە چوار دەیەی سەرکردایەتی بزووتنەوەیەکی سیاسیی و حزبی دەکات، هەرچی مەسعود محەمەدیشە بە هیچ شێوەیەک بەشداریی لە کاری سیاسیی و حزبی نەکردووە، بەڵکو هەموو تەمەنی تەرخان کردبوو بۆ گەڵاڵە فیکریی و نووسینە زمانەوانی و لێکۆڵینەوە تیۆرییەکانی، بەڵام ئەمە ڕوویەکی هاوبەشی نێوان ئەو دوو کەسایەتییە دەخەینە ڕوو، ئەویش بریتییە لە تەقەلا و هەوڵەکانیان لە ڕاستای خستنە سەرپێی فیکر و ئایدیۆلۆژیایەک، کەم و زۆر پەیوەندیی بە کورد و پێناسەکانی کوردبوونەوە هەیە. ئەگەرچی ئەو دوو مرۆڤە سەر بە یەک نەتەوەی دیاریکراون، بەڵام هەوڵەکانیان ئاڕاستەیەکی چوونییەکیان نییە. ئەگەرچی مەسعود محەمەد بە هۆکاری سیاسیی و حزبی خراوەتە پەراوێزەوە و کەمترین باری سەرنجی فیکریی و ئەکادیمی دەخرێتە سەر، لەگەڵ ئەوەشدا گەڵاڵەنامەکانی دەکرێت جارێکی تر ببنە مایەی ئاخاوتن، چوونکە تا بە ئێستا دەگات پەیقین لە بارەی ئەم بیرمەندەوە سنووری ڕق و خۆشەویستی تێنەپەڕاندووە بە لە توێژینەوەی ئەکادیمی.

هەوڵەکانی مەسعود محەمەد پارێزگارییکردن بوو لە شوناسی کورد لە بەردەم باهۆزی ئەو شەپۆلە لە چەپگەرایی و سۆسیالیزمی نەتەوە سەردەستەکان، بەشێکی هەرە زۆری بەرهەمە فیکریی و تیۆرییەکانی ناوبراو تەرخانە بۆ بەرپەرچدانەوەی دیدی سۆسیالیستی و نیشاندانی زەی بیری چەپڕەویی لە زەمینە و کەتواری ئەوڕۆژەی کۆمەڵگەی کوردستان، وەک هەمیشە جەختی دەکردەوە چینی کرێکار بەرهەمی شۆڕشی پیشەسازییە، بەڵام شۆڕشێکی وەها لە کوردستان ڕووینەداوە، تاکو چینی پڕۆلیتاریا بەرهەم بهێنێت و ململانێی چینایەتی لە کۆمەڵگەدا ببێتە ڕووداوێکی ڕاستەقینە، پێداگریی دەکرد ئەو پارەدارانەی بە سەرمایەدارانی ئەم کۆمەڵگەیە ناسراون "لەو زەمەنەدا" هەموو سەرمایەکەیان هێندە نییە بەشی کڕینی دوو کارگە یان سێ هوتێلی پێنج ئەستێرە بکات بۆ نموونە لە شارێکی وەک لاس فیگاس یان تۆرانتۆ یان هەر شارێکی تری گەشەکردووی نێو سیستمی سەرمایەداریی. لەم ڕەهەندەوە پێداگریی لەسەر ئەوە دەکرد، شوناسی کورد تاکە مقەوەماتە بۆ مرۆڤی کورد، بۆ چوونە ناو مێژوو و جیهانی شارستانییەوە. دەکرێت ناوکۆیی زۆرینەی بەرهەمەکانی لەمەدا چڕ بکەینەوە، مەسعود محەمەد پارێزەری ئایندێنتیتی کورد بوو تاکو

نەکەوتە ژێر شەپۆلی بیرە خواستراو و دەرەکییەکانەوە، وەک ئاشکرایە بۆ هەموو لایەک لە ساتەوەختی نەشونماکردنی فیکریی ئەودا، زاڵترین تەوژم مارکسیزم و ماویزم بوو.

ئەم بیرمەندە لە کتێبی "مرۆڤ و دەوروبەردا" کە سەرەتا بە سێ بەرگ بڵاوکراوەتەوە و دوا بەرگیان لە ساڵی 1997 چاپ بووە "ئەو چاپەی لەبەردەستی مندایە هەر سێ بەرگەکەیە بە یەکەوە لە توێی 491 لاپەڕەدا". هەوڵ دەدات ڕەخنە لە ئەنالیزی ماددیی "ماتریالیزم" بۆ دنیا و مێژوو بگرێت، ئارگومێنتسازیی زۆر دەکات تاوەکو لەنگییەکانی خوێندنەوەی ماددیی بخاتە ڕوو. هەرچەند زۆرجار بیروڕا ئایدیالیستی و کۆنسەرڤاتیڤەکانی دەیخەنە هەڵەی میتۆدلۆژییەوە، بەڵام ئەمە هیچ لەو ڕاستییە ناگۆڕێت، ئەم کتێبە تا کۆتایی بایەخێکی لە ڕادە بەدەری هەیە لە کایەی ڕووناکبیریی تەنانەت ئەکادیمی کوردیدا. ئەم تەحەدایەی مەسعود محەمەد بەرامبەر بە تەوژمی باوی مارکسیزم و بیری سۆسیالیستی بۆ خۆی حاڵەتێکی دەگمەن بوو، ئەوی کردە ڕەشنبیرێک لە دەرەوەی دەنگی باو و مەگەلئاسا کە بە لاساییکردنەوە و سۆزدارانە خۆیان لە سۆسیالیزمەوە ئاڵاندبوو، هیچ کام لەو سۆسیالیستە کوردانە هێندەی مەسعود محەمەد ڕامانیان نەکردبوو، لە بیرەکەیان نەکۆڵیبووەوە، کە ئەو بە کردەی ڕەخنەسازیی تێیدا قاڵ ببووە. لێرە لایەنگرێتی نیشان نادەم، دەمەوێت پەردە لەسەر دەموچاوی ئەو هەقیقەتە لا بدەم هێشتا کەسێک جەسارەتی ئەوەی نەبووە لایبدات.
وەنەبێ کاری مەسعود محەمەد، هەر ئەوە بووبێت وەک ئەنتی مارکسیست و چەپ بەرگریی لەکوردەواریی بکات، بەشێکی تری هەوڵەکانی دەچنە خانەی زمانسازیی و زمانەوانییەوە. لەبەرئەوەی زمان توخمێکی سەرەکیی هەبوونی هەر نەتەوەیەکە، ڕەگەزێکی جیاکاریی وەهایە توانای پاراستنی شوناسی هەر نەتەوەیەکی هەیە. تەنانەت بە پێی تێزی "دی سوسێر" مرۆڤ کائینێکە لە ڕێی سیستمی زمانەوە بیر دەکاتەوە "ئەم تیۆرییە زمانی و دەمارییە بۆ ستراکچرالیزم بەهایەکی بێ پایانی هەبوو". نازانم ئایا مەسعود محەمەد چەند ئاگاداری ئەو تێزە دی سوسێریانە بووە، بەڵام لەوە دڵنیام لە دیدی ئەودا زمان هێندەی خاک بایەخی هەبووە، هەر لەم سۆنگەوە بایەخێکی زۆر و بەشێکی زۆری ژیانی بۆ زمانی کوردیی تەرخان کرد. ئەگەرچی مەسعود محەمەد بوارێکی فراوانترە بۆ قسە لەسەرکردن، بەڵام سەرنجی خوێنەر ڕادەکێشم بۆ دوو خاڵی گرنگ، یەکەم: مەسعود محەمەد پڕۆژەی "کوردبوون"ەکەی لە پێشگرتن بە مەدی چەپێویی گەڵاڵە کردووە، ئەم پڕۆژەیەش تەواو نییە و دەبێت بەردەوامی پێبدرێت و ئیزافەکاریی

پتری بۆ بکرێت، چون ئەوەی ئێستا هەڕەشەیە لە شوناسی ئێمە کۆمۆنیزم نییە بەڵکو گلوبالیزمە. دووەم: پڕۆژەکەی مەسعود محەمەد و خودی خۆی محافیزکارانە بوون، لە بەرامبەر ئەو کرانەوەیەی لەگەڵ چەپ رووی کردبووە کۆمەڵگە، ئەو هەمیشە لە پەنا روانگە کۆنسەرڤاتیڤەکانەوە داکۆکی لە ناسنامەی کوردیی دەکرد. ئەمە بۆ ئەوە ڕۆژە کەموکوڕیی نەبوو، بەڵام بۆ حاڵی ئێستا ناخوات. بۆیە بەردەوام جەخت لەسەر ئەوە دەکەمەوە پێویستمان بە درێژەپێدان و تێپەڕاندنی تێزەکانی مەسعود محەمەد هەیە، گەرچی بنەماش بن. ڕەنگبێ ئەم هەزرینەم لەمەڕ مەسعود محەمەد هەم لایەنگرانی و هەم دژبەرەکانی بخاتە دۆخی هستریا و باری بزێکاندنەوە، بەڵام بێباکم، چونکە ئامانجی من دامەزراندنی ئاخاوتنێکی زانستییە لەبارەی ئەو بیریارە و رزگارکردنێتی لە بەندیخانەی کتێبە تۆز لە نیشتووەکان.

هەرچی عەبدوڵا ئۆجەلانە، لە رووی فیکرییەوە بەردەوام لە گەڕان و پرۆسەی دەنادەندا بووە. ئەگەر لە قۆناغی پێش زانکۆیدا، بە خواناسی و سەرسامبوون بە "سەعیدی نەوڕەسی" دەستپێبکات، لە دەورانی خوێندن لە زانکۆدا پشت دەکاتە ئەو رابردووە و سەوداسەری بیرۆکەی مارکسیزم – لێنینیزم دەبێت، کە مۆدیلی ئەوسای زۆرێک لە خوێندکارانی زانکۆکان نەک لە تورکیا بەڵکو لە هەموو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و دنیاش بووە. لەگەڵ ئەوەشدا ناسنامە کوردییەکەی خۆی هەرگیز فەرامۆش ناکات. ئەم پاڵنەرە دەبێتە فاکتەری جۆشدانی گیانی شۆڕشگێڕێتی و یاخیبوون تێیدا لە دژی دەسەڵاتی تورک، ئەو لەگەڵ دوو فۆرمی دیسپۆتیزم بەرەو روو بووە، یەکێکیان چەوساندنەوەی وەک ئەندامێک لە چینی خوارەوەی کۆمەڵگە لەلایەن ئەو سیستەمە سەرمایەدارییەی لە تورکیادا کەوتبووە سەرپێ، ئەویتریان وەک کوردێک کە بەپێی دنیابینی زاڵی دەوڵەت و نەتەوەپەرستانی تورک "تورکی چیایی" بوو. ئەمە ڕەنگە خۆشکەر بوو لە ڕێکخراوێکی بچووکەوە دەست پێبکات تا کار گەیشتە سەر دامەزراندنی پارتی کرێکارانی کوردستان لە ساڵی 1978دا.

پارتی کرێکارانی کوردستان، ساڵانێکی زۆر بە پەرچەمێکی سوور و بە ئایدیۆلۆژیایەکی چەپی رادیکاڵەوە لە نێو گۆڕەپانی سیاسیی و سەربازییدا درێژەی بە خۆی دا. لە لەم قۆناغەدا دروشمی یەکێتی هەر چوار پارچەی کوردستان ببووە کەرەستەیەک بۆ راکێشانی نەوەیەکی تووڕە و یاخی لە هەموو بەشەکانی کوردستاندا، بەڵام بۆ پارتێکی چەپی ئینتەرناسیۆنالی وەک پەکەکە ئەمە تاکتیک بوو نەک ستراتیژێکی چەسپیو. ئاخر ناکرێت لە خەونی دەوڵەتی کوردستانی گەورەوە بێیتە سەر بەڕێوەبردنی کۆنتۆن و تێزی برایەتی گەلان. بەهەرحاڵ لە قۆناغی

پێش دەستگیرکردنی ئاپۆدا لە ساڵی 1999، پەکەکە لە یەک کاتدا هەم حزبێکی چەپی رادیکاڵ بوو، هەمیش دروشمی یەکێتی هەر چوار پارچەی کوردستانی بەرز کردبووەوە. لەم قۆناغەدا "دەکاتە پەنجا ساڵی تەمەنی ئاپۆ"، کوردبوون لە دیدی ئەو حزبەدا وابەستەی شەڕکردن بوو لەگەڵ ئیمپریالیزم و دامەزراندنی کۆمەڵگەیەکی سۆسیالیستی. هەر لەنێو ئەم پێڤاژۆیەدا ئۆجەلان هیچ تیۆرییەکی تایبەتی نەبوو، جگە لەو رامانە مارکسییەی ببووە بنەمای پەروەردەی گەریلاکانی. لەم رووەوە کتێبی داستانی ژیانەوە "لە بنەماوە دیدارێکی رۆژنامەوانی درێژە" گەواهیدەری ئەم قسانەی سەرەوەی ئێمەن.
لە قۆناغی زیندانیکردنی ئۆجەلانەوە "بە تایبەت لە ساڵی 2001 بەملاوە" گۆڕانکارییەکی ریشەیی بەسەر بیر و دیسکۆرسی سیاسیی پەکەکەدا دێت. لەم چوارچێوەیەدا حزبەکە دەستبەرداری چەپگەرایی دەبێت و ماوەیەک ژیانی لە تەنگژەی بێ ناسنامەییدا دەگوزەرێنێت.
ئەم گۆڕانە تەنیا چەپڕەویی پەکەکەی رانەماڵی، بەڵکو باسێک لە یەکێتی پارچەکانی کوردستانیش نەما، ئەگەرچی پێش دەستگیرکردنی ئاپۆ وەک "مارتین ڤان پرۆینسن" لە کتێبەکەیدا "کورد و بنیاتنانی ئوممەت" ئاماژەی پێداوە ئۆجەلان پێش گرتنیشی "داواکانی کەمڕەنگتر کردووە بەو هیوای تەنها بگاتە رێککەوتنێک لەگەڵ حکومەتی تورکیادا" درێژەی پێدەدا و دەڵێت "..رۆشنتر بووەوە ئەو رێگاچارەیەکی دەوڵەت لە چوارچێوەی کۆماری تورکیادا". بەم شێوەیە داهێزرانێکی سیاسیی گووتاری پەکەکە و لق و باڵەکانی گرتەوە تەنانەت لە پارچەکانی تریشدا، بەڵام لە ساڵی 2004 رووداوێکی زۆر گرنگ لە ژیانی ئۆجەلاندا روو دەدات کە دەبێتە سەردەق شکاندنی قۆناغێکیش لە مێژووی رامیاریی پەکەکەدا.
ئەو رووداوەش ئاشنابوونی ئۆجەلانە لە زیندانەکەیدا لە دوورگەی ئیمراڵی، بە بیریای ژینگەدۆستی ئەمەریکی "مەری بۆکچین"، ئەویش لە رێگەی خوێندنەوەی کتێبە هەرە بەنرخ و ناوادارەکەی "بوکچین"ەوە بە ناوی "ئیکۆلۆژیای ئازادیی" کە بە خێراییەکی سەرسوڕهێنەر دەکەوێتە ژێر کاریگەریی ئەو کتێبە و شۆڕشێکی فیکریی لە مێشکی ئاپۆدا هەڵدەگیرسێنێت. دواتر ئەم نزیکایەتییە فیکرییە دەگۆڕێت بۆ دۆخێکی پێشکەووتر لەگەڵ یەکتردا بە هۆی ئاڵوگۆڕی نامە لە نێوانیاندا.
ئۆجەلان دوای ئاشنابوون بە مەری، پشت دەکاتە مێژووی خۆی "چەپایەتی" هەروەک "مەری"ش بە هەمان ئەزمووندا تێپەڕی بوو. ئەم کردەیەش لای ئاپۆ تەنیا لە دۆخی سەرسامبووندا نەمایەوە، بەڵکو ئۆجەلان چەندین کتێبی بە نامەی لە بن کارتێکردنی دیدی بۆکچیندا نووسی، گرنگترینیان کتێبە چەند بەرگییەکەیەتی بە ناوی "لە دەوڵەتی راهیبی سۆمەرەوە…". ئەگەرچی ئاپۆ گەشتێکی مێژوویی بەناو

شارستانێتییە دێرینەکانی میزۆپۆتامیادا دەکات، تا بەها و تێزێکی نوێ بە ڕۆژگارەکەی بدۆزێتەوە، بەڵام بە ڕۆشنایی بیری مەری بوکچین لە ناو ڕەگە حەڵەزوونییەکانی ئەو مێژووەدا ون دەبوو. لەسەر مەبنای ئەم فاکتە ڕێ بە خۆم دەدەم بڵێم ئاپۆ داڕێژەرەوەی ئایدیاکانی مەری بۆکچینە بە بارگاویکردنی دید و بۆچوونەکانی لەگەڵ مێژووی فرە چەشنی میزۆپۆتامیادا.

ئۆجەلان نە تەنیا لە بواری سیاسیی و مودێلی بەڕێوەبردنی کۆمەڵگە کەوتە ژێر بۆچوونی بۆکچینەوە بەڵکو لە بواری ئیکۆلۆژیی و فێمینیزمیشەوە هەمان کاریگەریی بەدیار کەوت. مەری بۆکچین بەڕێوەبردنی دەسەڵات بە شێوەی ستوونی ڕەت دەکاتەوە، باوەڕی وایە دەبێت بڕیارەکان لە بەشەکانی هەرە خوارەوەی کۆمەڵگەوە دروست بکرێن و سەر بخرێن بە سەرەوە، ئەمەش دووپاتکردنەوەی روانگەی ئەنارشیستییەکانی "باکۆنین"ە، ئاپۆ بە خۆشحاڵییەوە ئەم روانگەیەی گۆوار کرد، لە هەمان کاتدا بوو بە بناغەیەکی ئایدۆلۆژیی بە پەکەکە و تەواوی باڵەکانی لە هەر چوار پارچەی کوردستاندا، ئەگەر سەیری سترەکتەری کانتۆنەکانی ڕۆژئاوای کوردستان بکەین لەوێ دەنیا دەبینەوە هەر کام لەو کانتۆنانە لەسەر ئەم فەلسەفەی بەڕێوەبردنە کە لە مەری بۆکچینەوە داکەوتووە دروستکراوە، چون نموونەی دەوڵەت شاری ئەسینا و کۆبوونەوە دیموکراسییەکانیان بۆ دروستکردنی بڕیار، دەخوازی ئەو بیریارە ئەمەریکییەیە. هەروەک چۆن لە بواری ژینگەپەروەریی و بایەخدان بە ژنان، ئاپۆ بە قووڵی کەوتووەتە بن کاریگەریی بۆکچین. هەرچەند فێمینیزمی پەکەکەیی زۆر جیاوازترە لە فێمینیزمە بۆکچینییەکە بەوەی لە مۆدیلی پەکەکەدا یەک ماف هەیە بۆ ژن ئەویش مافی میلیتاریزەبوون و بە ڕێبەتبوونی سیاسییە.

ئەگەرچی تیۆرەکەی ئۆجەلان یان ئاپۆچێتی لە مۆدیلی کوردایەتی کلاسیکی پێشکەووتووترە، بەو پێیەی بزافی کوردایەتی لە خۆخوێندنەوە دواکەوتووە و لە نێو حکایەتە بچووکەکاندا دەژی و ڕۆشنبیرییەکی پلە نزمترە بە بەراوورد بەو کولتوورە باڵایەی لە ڕۆژگاری ئەمڕۆماندا بوونی هەیە، بەڵام ئاریشەی ئاپۆچێتی نە لە بواری بەڕێوەبردنی دەسەڵاتدایە "بە خۆم لایەنگری ئەو مۆدیلەی بڕیار دروستکردنم" نە لەو رووخسارە نوێباوەی بایەخ بە یەکسانی جێندەریی و ژینگەپەروەریی دەدات کە ئەمەش ڕوویەکی پۆزەتیڤی بیری ئاپۆیە ئەگەرچی ئیقتباسیشە لە دیدی بۆکچینییەکەوە. ئەوەی کێشەی سەرەکییە ئەو تێزەی برایەتیی گەلانە، کرۆکی تیۆرەکە پێکدەهێنێت، ئەگەر بە بیست ساڵ بەر لە ئەمڕۆ تیۆری برایی گەلان گرنگ بووبێت، ئەوا لە حاڵی حازردا دەور و دوکانی پێچراوەتەوە. چونکە سەردەمەکە گۆڕاوە، سەردەمەکە بەرەو پۆپۆلیزم و راستڕەویی نەتەوەیی لە باری

وەرچەرخاندایە. بە کورتی و کرمانجی ئاپۆ ویستی نموونەی یەکەتی ئەوروپا "هەرچەند ئەویش لەسەر بنەمای راسیزم و ئەرۆ سەنترالیزم پێکهاتووە و خەریکە کۆتایی دێت"، لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا دووبارە بکاتەوە، لە تورک هیچ قووڵاییەکی مێژوویی نییە لە دیرۆکی دێرینی میزۆپۆتامیادا، با لەوەش بگەڕێین ئەم برایەتیی گەلانە هەڵچنینی دیوارێکە لە نێو خەیاڵدا. لەبری ئەمە ئاپۆ کوردبوونی پێناسە بکردایەتەوە و بیکردایە بە ئایدیایەکی نوێ بۆ بەڕێوەبردنی کۆمەڵگە سوودی زیاتر دەبوو، جا لە بری مەری بەکچین ئاسایی بوو، بە ئەم کارە پشتی بە ئەهریمەنیش بەستبا.

سەندرۆمی خۆ بە کەمزانینی مرۆی کورد

دەمەوێت لە چیرۆکێکی ریالیزمیی خۆمەوە دەستپێبکەم "وا بزانم ئەمە دووەم جار بیڵێمەوە"، جارێک هاوڕێیەک لە تۆڕی کۆمەڵایەتی فەیسبووک لە نامەیەکی تایبەتیدا بۆی نووسیبووم شیعرەکانت بۆنی ئەوەیان لێ نایەت، کەوتبیتە ژێر کاریگەریی ئەو ژینگەیەی لێی دەژیت. هەست بەوە ناکرێت تۆ ساڵانێکە لە دڵی ئەوروپادا دەژیی چوونکە بەرامەی هیچ قوتابخانەیەکی خۆرئاوایی بە شیعرەکانتەوە دیار نییە. ئەمە بە زمانێکی رەخنەگرانە و تەوسئامێزەوە ئاڕاستەی من کرا. هەر لە بەرئەوەش بە پێی دیدگای ئەو شیعرەکانم پێشوازییان لێ ناکرێت، چوونکە کەمترین کاریگەریی ئەدەبی بێگانە بە تایبەت فارسی لەسەرە. وێڕای ئەو نامەیە منی شاگەشکە کرد و ئەوپەڕی شادمانی پێبەخشیوم، بەهۆی ئەوەی دڵنیاییم دەستکەوت جیاوازتر لە خەڵکانی تر دەنووسم و بە پرۆسەی بیرکردنەوەدا تێدەپەڕم، سوورتری کردم لە بەردەوامیدان لەسەر شیعرنووسین. ئەز لە بەرسڤدا گووتم من ئەگەر باسی خەمە وجودییەکانیش بکەم یاخۆ باسی ژن و خۆشەویستی بکەم، بە کوردییانە باسیان دەکەم، کانی و رووبار و کولتوور و زێد و نوستالژیاکانم تێکەڵا کوردین، هەرچەند وەک تەنێکی بیۆلۆژیی لە پایتەختی رەفاهترین وڵاتی ئەوروپاییدا بژیم. بۆ من ئەوروپایەکی پیر و بێ هەست تا ئەو راددەیە جێی سەرسامیی نییە لە ناسنامەی خۆم دابمڕنێت، پێموایە دەبێت کوردانە بیر لە خۆرئاوا بکەینەوە، نەک خۆرئاواییانە لە کوردبوونی خۆمان بڕوانین.

لە هەمان کاتدا ئەو نامەیە، گەلێک مانای نادیاری بۆ بە دیار خستم، لە هەرە گرنگترینیان ئەو گرێی خۆ بە کەمزانینەی تاکی کوردە لە هەموو بەشەکانی کوردستاندا. باشتر لە جاران کەسێتی تێکشکاو و گیرخواردووی ناو حکایەتە وردیلەکانی کوردم ناسی. ئاخر ئەمە شایەتین لەسەر فۆرمێکی لە مرۆڤی کورد، تێکشکاو و بێزار، دەست و پێ سپی، هەمیشە لۆمەی خۆی و مێژوو و سیاسەت دەکات، نەفرەتێکی

ئەبەدیی لە ناسنامە و بوون و ئەو چارەنووسەش دەکات وەک کورد هەناویەتیە سەر شانەی ژیان. هەست بە زەبوونی و داوەشانی کەسێتی هەنووکەیی و دیرۆکیی خۆی دەکات، وەک بەکتریایەکی زیانبەخش بە جیهان خۆی دەبینێت، پێیوانییە لە هیچ ماوەیەکی مێژوویدا خاوەن شارستانێتییەک بووبێت هیچی بە دنیا بەخشی بێت، گوومان لە رابردووی دێرین و ئێمەی دەکات، زمانی خۆی بە لەکە و شورەیی دەزانێت و هەوڵدەدات لە ئاخاوتنە ئاساییەکانیشدا وشەگەلی نامۆ و بیانی تێکەڵ بە رستەکانی بکات تاوەکوو بوونی خۆی بسەلمێنێت. تاکو ئەو ئەندازەی پێشکەوتن و مودێرنبوون لای بەو بارەمەترە دەپێورێت تاکێک تا چەند دوورکەوتووە تەوە لەشوناس و پەیوەندیی بە نیشتمان و کولتووری خۆیەوە، هەمیشە مرۆڤە لە قاڵبدراوەکانی ناو جلوبەرگی ئەفەندی و سفور و ئەوانەی زمانی دایکی خۆیان بە باشی نازانن جێگەی تێڕامان و پێزانینی ئەوە.

ئەم سەندرۆمە کوشندەیە و ئەم مرۆڤە بیمارە خۆ بەبچووکزانە دیاردەیەک نییە لە ئەمڕۆدا خۆی زەق کردبێتەوە یان رووداوێک نییە لە ئەمڕۆدا خوڵقابێت، بەڵکو لە نێو پرۆسەیەکی مێژوویی دوور و درێژدا نەشونمای کردووە و بە ئەمڕۆ گەشتووە، گەر لێی بگەڕێین بە باڵای ئایندەشماندا هەڵدەگەڕێت. گەر قووڵ بینەوە ئەنفال و قڕکردن و جەور و ستەمی دەسەڵاتی بێگانە نەیتوانیوە مرۆڤی کورد بخاتە دۆخی دەشدامان و نووچدانەوە، بەیە رژێمە داگیرکەرەکانی کوردستان لە کۆتاییدا فامیان کرد، سیاسەتی سڕینەوە لە رێی هارد پاوەرەوە هەمیشە مرۆڤی کورد زیاتر پەیوەست دەکاتەوە بە شوناسی خۆیەوە، بیریان لە بەکارهێنانی نەرمە هێز "سۆفت پاوەر" کردەوە، ئەم رێگەیە سەرکەوتنی زۆرتری بە چنینەوە، چوونکە لە ماوەیەکی پێوانەییدا توانی مێشک و هزرینی بەشێکی بەرفرە لە مرۆڤی کورد ژینۆساید بکات، لە ماکی خۆی دایبڕنێت و ڕۆشنبیرییەکی ساختە و ناهارمۆنی لەگەڵ ویژدانی کوردیی بکاتە ڕۆشنبیرییە ئیدیاڵەکەی.

ئەم مرۆڤە لە رێگەی غەزووی کولتوورییە نەتەوە سەردەستەکان و توانەوە لە ئاست گلوبالیزەیشندا، هەرچی سەروەرییە لە مێژووی خۆی سەندوویەتییەوە، هەموو شانازییەکانیشی وەک کاڵایەکی هاوردەکراو لە فەرهەنگی نەتەوەکانی ترەوە دەبینێت. بە وێنە ئاین و فەلسەفەی زەردەشتییەت وەک یەکێک لە سیما پێشکەوتووەکانی ناو لاپەڕەکانی دیرۆک لە خۆی دادەڕنێت و دەیکاتە موڵکی نەتەوەیەکی تر. ئاخر داڕنینی زەردەشتییەت لە کورد هەوڵێکی زۆر ناکام و مایەپووچانەیە، هەموو دنیا زەردەشتییەت وەک میراتێکی کوردیی دەبینێت کەچی کورد

خۆی ناچێتە عەقڵی ئەم گەنجینە پڕ حیکمەتە رۆژێک لە رۆژان لەلایەن ئەوەوە هێنرابێتە بوون، ئەوە لەگەڵ من دیقەت بدەن، تا ناوەڕاستی سەدەی بیستەم و پێش هاتنی هەژموونی ئیسلامگەرایی و ئیخوانیزم کورد لە رووی کولتووریی و ترادیسۆناڵییەوە زەردەشتی بوو، تەنانەت ئەگەر لە رووی بیروباوەڕەوە موسڵمان بووبێت، بەڵام وەک کولتوور زەردەشتی بووە، هەر لەو سەرپێشە سپییە ورد ببنەوە داپیرانمان داویانە بەسەری خۆیاندا، کە هیچ رووخسارێکی هاوبەشی نییە لەگەڵ ئەو باڵاپۆشی و لەچکە قەتران و رەشانەی بەسەر ژنانی نیوە دوورگەی عەرەبەوە بوون، پێویستیش ناکات خۆمان بخەینە ناو ئاپۆرەی مێژووەوە و وێڵەی سەلماندنی خاوەندارێتی کورد بین لە زەردەشتییەت، وەک جارێک مەسعود محەمەد وتبووی: ئەمە دەستمان لە هەمەدان هەڵگرت بە عەجەم بەڵام واز لە مافی خاوەندارێتی زەردەشتییەت بە عەجەم ناهێنین، چوونکە خاک دەتوانیت لە حاڵی بەهێزبووندا بیسێنیتەوە بەڵام بە کولتوور ئەمە مەحاڵە.

ئەم گرێیە وەهای لە مرۆڤی هاوچەرخی کورد کردووە، خۆی بە دەست بەتاڵ و هیچ نەکردە و نەدی و بەدی بێتە پێش چاو. هیچ ئارگۆمەنتێک ناتوانێت بیخاتە سەر ئەو باوەڕەی ئەوی کوردیش ئەگەر لە ئێستادا بەهۆی دابەشبوونی جوگرافی و ستەمکەشی نەتەوە سەردەستەکانەوە، دەرفەتی پێ نەدرابێت بەشداریی کارا بکات لە پێشخستنی ژیان و ژیاری مرۆڤایەتیدا، ئەوە لە کەوناراوە هەندەی بەم جیهانە بەخشیوە تا کۆتایی دنیا بە شانازیی پێی بنووسرێتەوە. کاتێک لەم مرۆڤە ورد دەبیتەوە بەشێوەی ریزپەڕە نەبێت، هیچکامی باوەڕی بە بەهێزیی زمان و ئەدەبیات و موزیک و سەما و تێکڕای کولتووری خۆی نییە، زۆر ئەستەمە بڕوا بە کوردێکی ئەم سەردەمە بهێنیت سەمای "رۆک ئاند رۆڵ" لە شایی "فەتاح پاشایی" ناوچەی سنە و مەریوانەوە پەرەی پێدراوە و گەشەی کردووە لەسەر دەستی گۆرانیبێژ و سەماکاری ئەمەریکی "ئێلڤس پریسلی". ئاخر کورد هەردەم بە پڕۆژە بووە و نەیتوانیوە لە ماتریاڵە کولتوورییەکانی خۆی سوودمەند بێت و گەشەی پێبدات، بە بەردەوامی کەوتووەتە بن هەژموونی پڕۆژەی پان ناسیۆنالیزمی کولتووریی نەتەوەکانی ترەوە. لەوە کوردبوون ئەو پێناسە بچووکەی پێدراوە فەرهەنگی نەتەوە سەردارەکان دەستنیشانیان کردووە.

بەبڕوای من تا کوردبوون پێناسەیەکی هاوچەرخانەی بۆ نەکرێتەوە، ئەم سەندرۆمە تادێت لەگەڵ مرۆڤی کورددا زیاتر گەشە بە خۆیەوە دەبینێت و بەردەوام بەرگی جوانتر لە بەردەکات. کورد پێویستی بە

ر□کنایسانسێکی تایبەت بە خۆیەتی، لەوێدا بە دووی ئەم درمە ئەنترۆپۆلۆژییەدا بگەڕێین و هەوڵی چارەسەرکردنی بدەین. ئێمە کەمترین جار خۆمان و مێژووی خۆمان خوێندووەتەوە، بۆ ئەوەنا لە ناو داستانە ئەفسوونگەراکانی دیرۆکی خۆماندا ون بین، بەڵکو بۆ ئەوەی پێشوازیی لە ئایندە بکەین. ئێمەی کورد لە هەر نەتەوەیەکی تر زۆرتر پێویستمان بە خۆناساندنەوە هەیە لەم جیهانە پڕ بەزم و رەزم و هەرا و هوریایەدا کە دیار نییە چی بەسەر دێت، بۆ ئەم کارە ئایدۆلۆژیایەکمان پێویستە لەسەر بناغەی کوردبوون نەشونما بکات و لە رۆحی کوردەوە هەڵقوڵێت، ئاخر ئەو چەمکەی پێی دەوترێت “کوردایەتی” بە خۆی و حکایەتەکانییەوە ئاوا بووە و قاڵبێکی کلاسیکییە کە ناتوانێت وەڵامدەرەوەی ئەم دۆخە بێت و پ□ ب□ن□تە ئەو جیهانە بێسەوبەرەی ئەمڕۆوە وەک لە فیلمی “جۆکەر”دا سیما ناماقووڵ و بێهودەکانی خراوەتە روو.

دووبارە پێناسەکردنەوەی کوردبوون

ویڵ دیورانت لە کتێبە هەرە بەنامێکەیدا “چیرۆکی شارستانێتی”دا بۆمان روون دەکاتەوە، شارستانێتییەکان بە تەواوەتی نامرن، بەڵکو بەشێوەی دۆنادۆن شوێن و جوگرافی و زەمەن دەگۆڕن، ئەگەرنا وەک مێنتەلێنتی درێژ دەبنەوە بۆ ئایندەیەکی زۆر دوورتریش. ئێمەی کوردیش یەکێک لە هۆکارەکانی مانەوەمان بە جیا لە بەرگریی چەکدارانە، بۆ ئەوە د□گ□□ت□وە میراتگری شارستانێتییەکی گەورە و گران بووین. کوردستان سەرزەمین و لانکەی چەندین شارستانێتی مەزن بووە لە مێژوودا، کە دەکرێت لە هەنووکەشدا لەو رێگەیەوە بچێتەوە ناو مێژوو. ئەم م□بەندە جوگرافییەی لە رابردوویەکی ئێجگار دوورەوە کوردی لەسەر ژیاوە و درەنگتر ناونراوە کوردستان، یەکێک لە گرنگترین لانکەکانی ش□ش□ی کشتوکاڵی و دۆزینەوەی نووسین و داهێنانی حیکمەت و خوڵقاندنی شێوە سەرەتاییەکانی یاساگەلێکی زۆر و زەوەند بووە. ئەم بنەمایانە لای زۆرێک لە نەتەوەکانی تر نین، مێژووی تورک وەک چەند هۆزێکی دڕندەی ئەودیوی قەفقاس و مەنگۆلستان دەست پێدەکات، مافیان بەسەر دیرۆکی میزوپۆتامیاوە نییە، کە لە رابردوودا تەنیا لە وڵاتی نێوان دوو زێ و کەناراوەکانی نیل “میسری کۆن” سەرەتاکانی شارستانێتی دەستی پێکردووە، هەرچی عەرەبیشە وەک چەند هۆزێکی ناکۆکی غەزاوەتچی لە کەشوهەوایەکی گەرم لە نەجد و حیجازدا سەرقاڵی غەزاوەت بوون و هیچ رۆڵ و نەخشێکیان لەنێو جیهان و شارستانییە دێرینەکاندا نەبووە، بگرە هەمیشە لە دەرەوەی مێژوو بوون تا هاتنی ئیسلام.

کورد دەبێت لەسەر ئەو کەلەپوورە شارستانییە و بە گەڕانەوە بە مێژوو، زمان، ترادیسیۆن، کەڵچەری رەسەن و هەڵقووڵاوی ناو ویژدانی کوردەواری خۆی، ئایدیایەکی نوێ بە فۆرمێکی هاوچەرخانە دروست بکات، هەم وەک تێرمی سەرەکی بیرکردنەوە و بەڕێوەبردنی کۆمەڵگە، هەم وەک مۆدیلێکی نوێ کە دەکرێت فراوانتر بکرێت تا ئاستی ئەوەی ببێتە مۆدیلێکی گلۆبال!. بۆ نا، مەگەر ئەو دیموکراسیەت لە دەوڵەت شاری ئەسیناوە دانەکەوت لە شێوە پریمتیڤەکەیدا؟ هەر ئەم مودیلە نەبوو پەرەی پێدرا و کرایە سیستەمێکی ئایدیال و جیهانی؟.
مێژووی کورد تەنیا ئەو دیوە ناشرینە نییە و بریتی نییە لە ناکۆکی و شەڕی یەکتر، بەڵکو کورد خاوەنی پاشخانێکی زۆر دەوڵەمەندی کولتووری تۆلەرانس و پێکەوە ژیانە، ئەو پلورالیزمە ئاینی و نەتەوەییەی لە دێرینەوە تا نووکە لە کوردستان هەبووە، بایی ئەوەیە مۆدیلێکی لە دیموکراسی پێشکەوتووتری لەسەر بینا بکرێت. زۆر رووی تر لەم رەهەندەوە دەکرێت ورد بکرێنەوە بە کڵێشەسازیی ئایدیایەکی نوێ.
من کاتێک دەڵێم دەبێت کوردبوون خۆی بکرێتە ئایدۆلۆژیا، کتومت مەبەستم تێپەڕاندنی ئەو چەمکەیە ناوی "کوردایەتی"یە، لە هەمان کاتدا پڕۆژەیەکی گەورەترە لە ناسیۆنالیزمی باو، بەڵکو جیا لە بەرگریکردن و پاراستنی شوناسێک کە مرۆڤبوونی ئەو گروپە دەستنیشان دەکات لە هەزاران ساڵەوە ناوی کوردە، هاوکات وەک کەوای شانە ژاپۆنییەکە کە زیاتر لە رەنگێکی لە خۆ گرتووە، ئەم ئایدۆلۆژیا کوردییە هەوڵێکە بۆ پاراستنی ئەم رەنگاڵەییەی دنیا، دواجاریش پڕۆژەیەکی کراوەیە بۆ ئەو جیهانەی ئەستاکە لەوپەڕی پووچگەراییدایە لە رووی ئایدۆلۆژیی و سیاسییەوە. من دووبارە پێداگریی لەسەر ئەوە دەکەمەوە ئەم پێناسەکردنەوەی کوردبوون بەرەو پێشبردن و گەشەپێدانی ئەو روانگەیەیە "جەمال نەبەز" بە فۆرمێکی سادەتر لە کتێبەکەیدا بە ناوی "بیری نەتەوەیی کوردیی، نە بیری قەومیەتی رۆژهەڵاتی و نە بیری ناسیۆنالیزمی رۆژئاواییە" فۆرمۆڵەی کردووە. ئەم ناوەڕۆکە بەهای خۆی هەیە، کاتی ئەوە هاتووە کورد لە دەرەوەی ئایدۆلۆژیا هاوردەکراوەکان، بیرێک لە حاڵی خۆی بکاتەوە، نموونەیەک گەڵاڵە بکات لە رۆحی مێژوویی خۆیەوە هەڵقوڵابێت، دەکرێت ئایندەمان لەنێو بەهاکانی رابردوودا بینا بکەین. لە مێژووی سوێددا، بیریاری بەنامە "هانس لارشۆن" بە گەڕانەوە بە ژیاری گریکی و سوودوەرگرتن لە بیری نەتەوەیی سەدەی هەژدە و نۆزدە، لەو چرکەساتەی گەتی لە کورەی جەنگی یەکەمی جیهانیدا هەڵدەقرچا، توانی ناسنامەی نەتەوەیی سوێدییەکان بە فۆرمێکی باڵا کە گوزارشت بێت لە کولتوور و رۆحی سوێدیی دابڕێژێتەوە.

کاتێکیش باس لە گەڕانەوە بە رابردوو دەکەین، بە مانای ئەوە نییە مشکی و جەمەدانی بخەینە سەری ئێستا، بەڵکو مەبەست لە پەرەپێدانی ئەو بەهایانە لە مێژووی ئێمەوە هەڵقوڵاون، گەڕانەوەشە بۆ هەندێک بەهای رەسەن بەهۆی داگیرکاریی و غەزوی کولتوورییەوە لە دەستمان دابوون. وا بیر دەکەمەوە کەرەستەکانی دروستکردنی بیرێکی کوردیی هێندە زۆر و بوارێکی فراوانن تەنیا لە تیۆریسیەنێکی کەمە تیۆریزەیان بکات بەشێوەیەک لەگەڵ رۆحی سەردەمەکە بگونجێت، بەتایبەت لەم پێڤاژۆیەدا ژینگە و فێمینیزم دوو تەوەری سەرەکین، هیچ بیرێک کە چاوی لە ئایندە بڕیبێت، ناتوانێت بازیان بەسەردا بدات. کولتووری ژینگەپەروەریی لە نێوان کوردەواریدا تا دوو سێ دەیە پێش ئێستا کولتوورێکی زۆر بەهێزی کۆمەڵایەتی ئێمە بووە، لە هەندێک ناوچە تێکەڵ بە بیروڕای ئاینی و تەریقەتیش بووە، هەرچی بەرگریکردنە لە مێینەیە، دیسانەوە کێشەیەکی وامان نییە ئەگەر بگەڕێینەوە بۆ کولتووری رەسەنی خۆمان!. رەنگە ئەم قسەیەم بەمانا بێتە بەرچاو لە کاتێکدا رۆژانە ژنی کورد بە پاساوی نامووسپەرستی دەکوژرێت! منیش نکۆڵی لەوە ناکەم و هەمیشە پرۆتستۆی ئەو دیاردە ناڕەسەنەم کردووە، بەڵام لە مێژووی رەسەنی کوردەواریدا ژن نەک هەر نە کوژراوە، بەڵکو مافی یەکسانی هەبوو لە بەرامبەر پیاودا. ئەگەر چاوێک بە مێژوویەکی نزیکیشدا بخشێنینەوە، بە خوێندنەوەی گەشتنامەی گەشتیاران و یاداشتی ئەو مسیۆنێرانەی رێیان کەوتووەتە کوردستان، تۆمارەکانیان تەژییەتی لە شکۆمەندیی ژنی کورد چ لە رووی ئازادییە کۆمەڵایەتییەکان چ لە رووی بەرهەمهێنانی ئابوورییەوە.

لە رووی سیاسیشەوە چیتر کورد ناتوانێت پێشکەوتن و هەنگاوە وردەکانی لە بواری دیموکراسییدا وەک نموونەی حوکمڕانەتییەکی سەرکەوتوو نیشانی دنیا بدات یان رەنگدانەوەی کولتووری نیو لیبرالیستی لە بواری سیاسیی و کۆمەڵایەتیدا بکاتە مایەی سەرنج ڕاکێشانی دنیا و شانازییکردن پێوەی. چوونکە حکایەتی دیموکراسی و نیولیبرالیزم بۆ خودی خۆرئاواییەکانیش کۆتایی پێ هاتووە و ئەوان لە حاڵی حازردا بیر لە پارادایمێکی نوێی دەوڵەتداریی و مۆدێلێکی سەرکەوتووتری بەڕێوەبردنی کۆمەڵگە دەکەنەوە، ئەمەش بە گەڕانەوە بۆ کەلەپووری نەتەوەیی هەر کام لە دەوڵەتە رۆژئاواییەکان، تەنانەت ئەمەریکییەکان وەک وڵاتی هەموو کەس و پەنابەران بیر لەوە دەکەنەوە لەسەر بناغەی رەگەزی ئەنگلۆ سەکسۆنی خۆی وەک نەتەوە پێناسە بکات، تەنانەت ئەم رەوتە لە پێش شاڵاوی کۆرۆنا ڤیرۆسیشەوە کەوتبووە سەر پێ، بگرە لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی 2016ی ئەمەریکادا دەستی پێکردووە، بەتایبەت کاتێک ترامپ بە دروشمی “یەکەم ئەمەریکا”ی بەرز کردەوە، بە کردەوەش لە چوار ساڵی رابردوودا

نیشانیدا هەموو سیستمی گلۆبال تەنیا میکانیزمەکە بۆ خزمەتی گەلی ئەمەریکا.
لەوە زیاتر لە ئاستی جیهانیدا و لە دەی ئەو ژیارە خۆرئاواییەی ڕۆشنبیرانی کوردیان بە کۆسمۆپۆلێتیزم مەست کردووە، شەپۆلێکی تیژتێپەڕی گەڕانەوە بۆ ڕاستڕەویی نەتەوەیی و ڕاسیزم دەستی پێکردووە و ڕۆژ بە ڕۆژ کۆرقی ئەم بزاوت و هێزە توندە ڕاستڕەوانە لە بەرزبوونەوەدایە. هەر لە پرۆسەی ناونانی کۆڤید نۆزدەوە بە “ڤیرۆسە چینییەکە” کە زۆرترین جار لە زاری دۆناڵد ترامپەوە جەختی لەوە دەکرێتەوە، ئەم زەقبوونەوەی ڕاسیزم و نەتەوەپەرستییە هەست پێدەکەین، ئەمەش زیندووکردنەوەی ڕقێکی ڕاسیستانەی گەلێک دێرینە وەک “لیا شنایدەر”ی نووسەری ئەڵمانی ڕوونی دەکاتەوە، تەنانەت “هیگل”یش چینی بە دەوڵەتێک دەزانی لە دەرەوەی مێژووی جیهان.
ڕەنگە خەڵکانێک هەبن ڕاسیزم و نەژادپەرستی بە دەرکەوتەیەکی تازەی سەردەمی مودێرنە بزانن، بەڵام وەک “جۆرج تۆرابیشی” لە یەکێک لە وتارەکانیدا ڕوونی دەکاتەوە “ئەوە مودێرنەتەیە ناو لە ڕاسیزم دەنێت، ئەگەرنا ڕاسیزم وەک دیاردە بەرهەمی مودێرنەتە نییە”. ئەو نموونەی گریکییە دێرینەکان دەخاتە بەرچاو، کە تێکڕای گەلان و شارستانەتییەکانی تریان بە بەربەری لە قەڵەم دەدا.
ئەم شەپۆلە نوێیەی ڕاسیزم وەک ئەوەی لە ئەوروپای خۆرئاوا بەڕێوەیە، نەک گەڕانەوە بۆ ڕەسەنایەتی نەتەوەیی لە هەگبەی خۆیدا هەڵگرتووە، بەڵکو لەسەر سڕینەوەی ئەویتر شوناسی خۆی دادەڕێژێتەوە. شتێکی سەیر نییە ئەو ڕاسیستەی پەنابەران خەڵتانی خوێن دەکات، نرخی سەگەکەی لەسەرو ژیانی هەزاران بیانییەوە ببینێت، یان ڕەنگە سۆزێکی بێ سنووری هەبێت بۆ پشیلەکەی، مەگەر ئەو هیتلەرەی سەگ و پشیلەی خۆشدەویست چی بەسەر مرۆڤایەتیدا نەهێنا؟ ئەمە پاکانەکردن نییە بۆ تاکی ڕاسیست بەقەدەر ئەوەی دەرخستنی ئەو ڕۆشنبیرییە مەترسیدارەیە لە مێتیقی کارەکتەری ڕاسیستدا وەستاوە. ترامپ ڕمەکە لەوە دوورتریش دەهاوێژێت و لە سەرەتای دەستبەکاربوونییەوە تا نهە بەردەوام دووپاتی دەکاتەوە سیستمی لیبرالیستی ساڵی 1945 هیچ کات بە کەڵکی ئێستا ئەمەریکا نایەت. ئەم فاکتەرەش وەهای لە بیریاری بەنامەی ئەمەریکیی “یۆرام هازۆن” کرد کتێبە بەهادارەکەی بە ناوی “بەها باڵاکانی ناشنالیزم” بنووسێت، وەک خۆیشی وتوویەتی “ئەگەر ترامپ نەگەڕایەتەوە بۆ ناشنالیزم ئەم کتێبەم نەدەنووسی”.
پوختەی مەبەست ئەوەیە تێکڕای دەوڵەتانی یەکێتی ئەوروپا و خۆرئاوا، لەسەرو هەموویانەوە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا، لە هەوڵی گەڕانەوەدان بۆ دەوڵەتی نەتەوەیی، بە ڕۆحی نەتەوەگەرایی،

کەچی ئەوەی سەیرە رۆشنبیری ئێمەیە هێشتاش کاوێژی ئەو موفرەدات و تێگەیشتنانە دەکات، دنیا ماڵئاوایی لێکردووە. نامەوێت دوور بکەومەوە لە کرۆکی مەخسەد، دەخوازم ئەوەش زیاد بکەم بۆ سەر قسەکانم، بەها باڵاکانی مرۆڤایەتی بۆ هەر نەتەوەیەک، ئەو بەها نەتەوەییانەن لە رۆحی ئەو نەتەوەیەوە هاتوون، بەها لیبرالییەکان چیتر نرخێکیان نەماوە، لەم سەنگەوە دەبێت هەر گەلێک بۆ گەڕانەوە بۆ بەها باڵا نەتەوەییەکان، هەوڵبدات ئیدارەی خۆی بکات و مۆدیلێکی تایبەت بۆ حوکمداری دروست بکات. ئەمەش گرەنتی پێشبڕکەی نەتەوەکان دەکات لەسەر دۆزینەوەی باشترین شێوازی حوکمڕانی و بەڕێوەبردن، تەنانەت ئەمە پێشمەرجێکی هەرە گرنگە کە هەر کەس بە جیا و هەر نەتەوەیەک بۆ گەڕانەوە بۆ خۆی مۆدیلێک لە ئایدۆلۆژیا بۆ پەروەردەی کۆمەڵگەکەی و بەڕێوەبردن و سیستمی حوکمڕانی بەرهەم بهێنێت، رەنگدانەوەی بیری نیشتمانیی خۆی بێت، نەک فۆتۆکۆپی ئایدۆلۆژیا باوەکان بکات کە داستانیان لە رۆژگاری ئەمڕۆدا بەسەرچووە. وەک "جۆن شامەر"ی بیرمەندی ئەمەریکی لە کتێبی "گەورەترین وەهم، خەونی لیبرالی و واقیعی نێودەوڵەتیدا" تیشکی دەخاتە سەر "نەتەوە لە هێز پێکدێت و ئەوە نەتەوەیە تێکڕای هێزەکان لە خۆیدا کۆ دەکاتەوە، ئیرادەی نەتەوە شێوازی حوکمڕانی هەر نەتەوەیەک دیاری دەکات".

خولاسە دەبێت بیری نەتەوەیی کوردیی تیۆریزە بکرێت، بەرەوپێشەوە ببرێت، کوردبوون سەرەتا دەبێت بیر و پارادایمێک بۆ جیهانبینی و ژیان، ئینجا فۆرمێک بێت بۆ بەڕێوەبردنی کۆمەڵگە. سروشتی فیکریش خۆی وایە نامرێت بەڵکو شێوەی دەگۆڕێت و پەرە دەسەنێت. ئەم بیرە دەتوانێت وەڵامدەرەوەی قۆناغەکە بێت چ لە رووی سیاسیی چ لە رووی کۆمەڵایەتی و ئابووری. هەر هەنگاوێک بەدەر لە پێناسەکردنەوەی کوردبوون لە فۆرمی مۆدێلێکی ئایدۆلۆژیدا، هەموو بنیاتنانێک لە هەر بوارێکدا رۆنانەکە لەسەر وەهم و خەیاڵپڵاویی. دەبێت کورد دەست لەو نەریتە بەربدات هەمیشە ئارایشتی خۆی کردووە تاکو لەلایەن ئەویدی ناکوردەوە پەسەند بکرێت، هەوڵیداوە لە خۆی دوور بکەوێتەوە لە پێناوی ئەوەی دانی پێدا بنرێ لەلایەن ئەویترەوە، تاکو نیشانی دنیای بدات کاروانەکەی بەرەو دیموکراسی کەوتووەتە رێ، لە کاتێکدا بەهەمان ئەو دیموکراسییەتە دەچەوسێنرێتەوە. لە خەیاڵگەی ئێمەی کورددا فیکر کارێکی بێ بەهایە، تەنیا مۆدیلێک لە ئایدۆلۆژیا دەناسین، لە دەرەوەڕا بۆمان هاتووە، هیچ کات بیرمان لە ئایدۆلۆژیایەک نەکردووەتەوە لەسەر بنەمای کوردبوون بینای بکەین، نەک هەر بە بەڕێوەبردنی کۆمەڵگەی کوردیی بگرە مۆدیلەکە فراوانتر

بکرێت بە ئاستی جیهانی. ڕەنگە ئەمە وەک خەونێکی ئەرخەوانی ببینرێت، بەڵام کێ گووتوویەتی ئەمە کاری نەکردەیە؟.

پەیڤی بەر لە کۆتایی

مەناحیم بەگن، یەکێک لە ڕابەرانی ئازادیی و دەوڵەتسازیی گەلی جوو، لە بیرەوەرییەکانی خۆیدا لە کتێبەکەدا بەناوی "ڕاپەڕین" دەنووسێت "ئەم کتێبەم بۆ خەڵکێکی ناجولەکەش نوسیوە، بەڵکو بە نابەدڵیش دەرکیان بەوە کردبێت، یاخۆ تا ماوە چاوپۆشی لەو ڕاستییە بکەن، کەوا لە خوێن و ئاگر و فرمێسک و خۆڵەمێشدا نموونەیەکی نوێی مرۆڤایەتی لە دایک بووە، نموونەیەک تەواویی نائاشنایە بە جیهانی هەشت سەد ساڵ لەمەوبەر، ئەویش جولەکەی جەنگاوەرە. ئەو جولەکەیەی جیهان پێیوابوو مردووە و جارێکی دیکە هەڵناستێتەوە بەڵام هەستایەوە، چونکە لەو ڕاستییە سادەیەی ژیان و مەرگ تێگەیشت، هەرگیزیش جارێکی دیکە نابێ دابەزێتەوە نێو چاڵ و لەسەر گڵی زەوی بسڕدرێتەوە". لە باری واقیعیشەوە هەلوکەست و جینۆسایدی بێ ویژدانانە و بزووتنەوەی رق ئەنتی سامیستی، نەک جیهان بەڵکو بەشی زۆرینەی جووەکانیشی گەیاندە ئەو خەیاڵەی جارێکی دیکە جوو ناتوانێت هەڵستێتەوە، لەوە زیاتریش بە بنیاتنانی دەوڵەتی ئیسرائیل دنیا بخاتە باری شۆک و حەپەسانەوە. ئەوەی جووەکان کردیان لەسەر بنەمای فیکر بوو، ئەو فیکرەی لە هەموو ئاستەکاندا ڕەنگدانەوەی هەبوو، دواجار جووەکانی لە وەستگەی دەوڵەتێکی بەهێز گیرساندەوە.

کورد بە هۆی ئەوەی خەونی بچووکە، بەردەوام خوازیاری ئەوەیە لە سایەی مەکرەمەی داگیرکەراندا بەشە مافێکی هەبێت، خەیاڵی دەسەڵاتدارێتی و سەردارێتی نییە، گەورەترین نەتەوەی سەر زەوییە دەوڵەتێکیشی نییە. هەرچەند بیر دەکەمەوە، کوردم وەک دایناسۆر دێتە بەرچاو، لە رووی قەبارە فیزیکییەوە خاوەنی لەشێکی گەورە و زەبەلاح، بەڵام لە رووی عەقڵییەتی خۆ بەڕێوەبردنەوە بچووک. ئاخر زۆرێک لە پسپۆران ئاماژە بەوە دەکەن هۆ ڕاستەقینەکەی قڕبوونی دایناسۆرەکان لەسەر رووی هەسارەی زەوی، بە فاکتەری کەشوهەوا و دەرەکی ناگەڕێتەوە، بەڵکو پەیوەستە بە هۆکاری پێکهاتەی بیۆلۆژییەوە، چوونکە دایناسۆرەکان بەو جەستە زەبەلاحەوە مێشکیان لە مێشکی مریشکەکان بچووکتر بووە. هەرچەند نامەوێت ئەم چواندنە وەک سوکایەتییەک بە کورد لێکدانەوەی بۆ بکرێت، بەڵام ئەوەی ڕێگری سەرەکییە لەوەی کورد بە ئەبەد لەم دۆخە ناهەموارەدا بمێنێتەوە، هۆکارەکەی ناوکییە و بە بچووکی خەون و مێشکی خۆی دەگەڕێتەوە. ئەو مێشکەی هیچ کات بە بەرژەوەندیی و سەردارێتی خۆی بەکارنەهێنراوە.

تاکو ئەم مێشکە بیر لە دووبارە خۆ پێناسەکردنەوە و تیۆریزەکردنی ئایدیایەک نەکاتەوە کە ببێتە هۆکارێک بۆ سەردارێتی و بەهێزبوونەوەی لە جیهاندا، هەردەم مەحکومە بە خراپتر لەم رەوشەی هەنووکە تێیدا دەژیێ.

سەرەتای مایۆ – کۆتایی ئۆگەستی 2020
خۆرئاوای زەمین – کەنار رووباری راین

نۆتای سەفەر … شیعر /کاوە عوسمان عومەر

لەگەڵ گەیشتن بە ئاسۆی هەورێ،،
پەپولەکانی دڵ دەربازکە،،
ئەی گەڕیدەی ،
لە کات و شوێنی ترا…
شیمانەیە یەکتر ببینینەوە،
گەڕا نەوە نیە جارێکی تر،،،
لەم سەمەرەی گەردوونە،،
چەندیش ئەستەمە..
پلیکانە ئەفسونیەکانی فیردەوسی وون، ،،
لە دەروازە قورمزیەکانی دۆزەخ جیاکەینەوە،،
گەڕا نەوە نیە، ئەی گەڕیدە ،
بە هەڵدێرە نسرمەکانی نامۆبوون،،
نۆتای سەفەر،،،
لە گیتاری سنگی خۆتا،،،
لە هەموو شتێ زیاتر،،
لە کەنارەکانی ئاسوودەیی نزیکت ئەخا،،
تۆ عاشق بە سەرهاڵگرتنی خۆتی،،
بەرەو ئاسمانێ،،
وەک کتێبێکی ئەفسوناوی،،
پەڕەکانی بە وشەی ئاوی ڕۆحت نوسراوە،،
باڵای سەوزی درەختی شیعریشت،،

هێندەی قەڵای بارانی بوون،،
سەمەرەیە
....
ئەوا نەی لە پڕێکا،،
بوونە پاشماوەی جەنگەکان،
لە بێهودەیی دەرچەیەکدا،
لە گۆڕستانی..
خەوەکانی خۆیاندا جێمان،
فریاش نەکەوتن،،،
باڵە قرتاوەکانی ..
ئازیزەکانیان کۆکەنەوە،،
پەیکەرە شکاوەکانی ڕابردووش،،
گەلەری بوونی پڕکردوە،،
بە پەلە پروسکێ گۆزەی شکاوی جەستەیان..
خزاندە ڕوباری وشەو..
ووردە مرواری بیرەوەری ژوانێ،،
ڕەنگە هەر ڕوی نەدابێ
......
کاروانی کۆچەریەکانی…
وڵا تێک، جگە لە دارستانە..
رەشەکانی گریان،،
هیچی تری نیە،،،
بۆ ئەو کەشتیانەی…
لە گەرداوی خەما سەرنگووم بوو،،
کێ شەپۆلەکانی کۆکردەوە،،
دوای مەرگی ماسیە پەمەییەکانی کات؟
کێ کاسی شەرابی خۆشبەختی
ڕشت، دوای هاتنی دەمامک ڕەشەکانی بیابان؟
....
تابلۆیەک بە ڕەنگی چاوەڕوانی کێشرا،،،
بە دیواری ڕۆژە مسینەکانی …
جەنگه خۆڵەمێشیەکانا هەڵواسرا،،،
چاوی ڕێگا،،
زەڕەبینی ڵێڵی هاوینێکی تاه□ تاه□ تایە،،
بە دوای دروسبوونەوەی …
تنۆکە بارانە سپیەکانی بێهودەیی
......

شەو سیحرە
کتێکـ….
پەنجەی پیانۆکان،،
مەلە دیلەکانی بێستانی دڵ دەرباز ئەکەن
....
جانتاکان پڕ کرانەوە …
لە پاڕجەکانی شار،،
کۆچەرەکان بێ ئاگادارکرنەوەی خۆر،،
خۆیان دایە دەست گێژاوی مەنفا،،
پاشماوەی جەنگەکان،،
هێشتا لە نێو ئۆقیانووسی ڕۆحی..
مرۆڤە پەرتبوەکانە،،
....
چەترم مۆسیقای بیرکردنتە،،
کاتژمێرەکان پاش و پێشکەوتن،،
ڕاستیەکانیش،،
لە شوێن و جێی تران،،
هەر کە ڕۆخی ڕوبارەکانی وڵاتیان..
ڵێڵ و ژەهراوی کرد،.
شاخ و گەردی نێو چاوی..
منداڵەکانی ئاویشیان..
کردە ئ□تاوونی خوێن و پارە
....
گڕە بای بێهودەیی..
کاغەزی جەستەی..
پیاوەلمەکانی..
کەنار شارێکی لە ئەفسانەو درۆی..
خواوەندە دڵڕەقەکەکان بڕی…
کورسیەکان ئێسک و بروسکی ئێستان،،
کراسی کاتژمێرە وەستاوەکانیش..
بەسەر تەنافی نائومێدیەوە جێما،،
بە ترسیشەوە ژنە تەنیاکان،،
قەڵایەکی ئەرخەوانیان،،
لە چاوەڕوانی هەڵجنی،،
سەیرە تا ئێستا ماون، هەناسە ئەدەن،،
بە چی زمانێک ،
دوای جەنگە زۆرەکان..

شیوعییەکان جەوامیر بوون چۆن لێیان بدەم !؟ … ئەحمەد رەجەب

لە چاوپێکەوتنێکی رەنج سەنگاوی سەتەلایتی رووداو بۆ داپۆشینی عەیب و عارەکانی حکومەت لە پاش هاتنی مستەفا کازمی لە گەڵ مەلا بەختیار هەندێ تەوەریان وروژاندو مەلا بەختیار چەند کەرەت وشەی بازاری بەکارهێنا بۆ نموونە وتی شیوعییەکان جوامێر بوون چۆن لێیان بدەم (خەیرە مەلا لە منداڵ ئەدەی) و لە پاشان زمانی گۆری و وتی چۆن من شەری ئەوان بکەم و دیارە جیاوازی زۆرە لە نێوان لێدان و شەر، نامەوێت باسی بکەم.

لە مانگی شوباتی 1983 لە دۆڵی قولەگیسکانی شارباژێر نوێنەری یەکێتی نیشتمانی کوردستان (ینك) لە گەل نوێنەرانی بەرەی (جود) پارتی دیموکراتی کوردستان (پدك) و حزبی سۆشیالیستی کوردستان (حسك) وپاسۆك بە مەبەستی ئاشتبوونەوەو وازهێنان لە شەری یەکتری رێکەوتنێکیان واژوو کردو شایانی باسە دوو ئەندامی حزبی شیوعی عێراق هاورێیان { عەبدوڵلا قەرەداغی ـــ مەلا عەلی و شیخ سعید} وەك شایدحاڵ ئامادەبوون هەرچەندە حزب لە بەرەی جود بوو بەڵام دژی شەربوو، لە پاش ماوەیەکی کورت لە مانگی ئازارو نیسان (ینك) لە دەوروبەری دۆڵی چاڵە خەزێنە بەبێ گوێدان بەو رێکەوتنە شەری دژ بە (پدك وحسك وپاسۆك) هەڵگیرساندو مەلا بەختیار بەرپرسی مەڵبەندی یەکی ینك لە رێی جێهازەو هاوری ئەکردو هانی چەکدارەکانی ئەداو ئەیوت ئەم خایینانە بکوژن و دەریان پەرێنن و، ژمارەیەك پێشمەرگە شەهیدبوون و زەرەروزیانێکی زۆر بەر هێزەکانی جود کەوت.

هاورێیانی مەڵبەندی سلێمانی و کەرکوك لە مانگی نیسان ئاگادر کرابوون کە ساردی و گرژی لە نێوان حزب و ینك هەیەو، بۆ ئەوەی حزب تووشی شەر نەبێت ژمارەیەکی زۆر لە هاورێیان بە تایبەت عەرەبەکان نێردران بۆ سەرکردایەتی حزب لە پشتاشان و ، هاورێ برایمی سۆفی { بابی تارا} لە گەڵ مەفرزەیەك لە دۆڵی حاجی مامەند رەوانەی ئەحمەدئاوای هەورامان کراو لە بەرەبەیانی 1 ی ئایار هاوری بەهاءالدین نوری و مەفرەزەیەکی گەورە بە رەو قەرەداغ کەوتنرێ.

لە پشتاشان شەر بوو، مەڵبەندی یەکی ینك چۆڵ بوو هەموو پێشمەرگەکانیان رەوانەی پشتاشان کرابوون بۆ بەشداری لە کوشتنی شیوعییەکان و، مەلا بەختیار توانی شەری نەبوو، لە هەمووی سەیرتر بە بۆنەی چەژنی کرێکارانی جیهان شاندێکی مەڵبەندی یەکی ینك پێکهاتبوو لە کاك سالار عەزیزو یەکێکی تر هاتن بۆ پێشکەشکردنی چەژنە پیرۆزەو و من هاورێ مەحمود دیکتاریۆف پێشوازیمان لێکردن و، لە 2 ی ئایار هەرچی هێزامان هەبوو بە فەرماندەیی هاورێ مەلا عەلی بەرەو قەرەداغ کەوتینەرێ ، واتە مەڵبەندی سلێمانی و کەرکوك لە حاجی مامەند نەماو چۆڵکرا.

لە دێی کەماڵان بووین رادیۆکەی ینك موژدەی سەرکەوتنی قەسابخانەکەی پشتاشانی بڵاو ئەکردەوەو نەوشیروان مستەفا ئەیقیژاندو ئەیوت “” تەحریفییەکانمان”” مەبەستی شیوعییەکان بوو کوشت و کەمیان ماوە پەروباڵیان ئەکەین و لەناویان ئەبەین، حزب زۆر جار تووشی وشەی لە ناویان ئەبەین بووەتەوەو درندەتریان شاڵاوەکەی حزبی بەعسی عەرەبی ساڵانی حەفتاکانی سەدەی رابردوو بۆ، هیرشە چەپەڵەکەی پشتاشان و، لە هەموو ئەو جۆرەشاڵاوانە شیوعییەکان سەربەرزو روو سووربوون و دوژمنان سەرنەویی وسەرشۆرو دۆراوو روو زەرد بوون.

لە رێگادا بەرەو قەرەداغ لە 2/5/1983 چەکدارێکی (ینك) مان بەناوی رەحیم گرت و لە پاش چەند کاتژمێرێك ئەو کادیرەمان بەرەڵا کردو، نەمانزانی چەکدارەکەکانی مەلا بەختیار لە دێی مەسۆیی قەرەداغ ترسنۆکانە بۆسەیان بۆ هاورێیانمان داناوە ، بەڵێ ، لە 2/5/1983 لە دێی مەسۆیی قەرەداغ چەکدارەکانی مەڵبەندی یەکی یەکێتی نیشتمانی کوردستان بە سەرپەرشتی (سەردار ناوتاقی) کەمینێکی بۆ مەفرەزەیەکی 7 کەسی لە هاورێیانمان داناو ئەم دوو قارەمانە : کادیری پێشکەوتوو نەجیب شیخ محەمەد قادر { گۆران} و کامیل ئەحمەد سەمینی کانی ساردی شەهید بوون و، ئەم تێکۆشەرانە : کامەران عەلی عەبدولقادرو ساڵەحی مینەی گەوهەرو رەووف حاجی محەمەد کاکەوڵا گوڵانی بریندار کران و هەردوو پێشمەرگەی ئازا حەمە سەعیدو ئیسماعیل بەدیل گیران.

هێزەکانی حزب لە قەرەداغ بڵاوەیان پێکرا لە دێهاتی : ئەستێڵ و کێشك و تەکییەو سێوسێنان و، من لە گەڵ هاورێی چاونەترس و ئازا تەوفیق فەتحوڵلاو ژمارەیەك پێشمەرگەی دلێر لە ئەستێڵ ماینەوەو، ژمارەیەك چەکداری مەلا بەختیار ویستیان دەست بوەشێنن و لە یەکەمێن هاواری هاورێ تەوفیق رایانکردو تا نزیك دێی چەمی سمۆر بەدوایان بۆ راونران و بە زۆر وبە هاوارکردن هاورێ تەوفیق گەرایەوە.

هێزەکانمان لە گەڵ هێزی حزب لە قەرەداغ و گەرمیان یەکیان گرتەوەو

بەسەر دێهاتی دێوانەو باوەخۆشێن وئیمام قادر بڵاوبوونەوەو، رێکخراوەکانی حزب لە دەربەندیخان و دیهاتی دەورو پشت خواردن و پێداویستییەکانیان گەیاندە پێشمەرگەکان و بۆ ئێوارەکەی لە سەر شاخ لە نزیك ئیمام قادر چەکدارەکانی مەلا بەختیار کەوتنە تەقەکردن لە هاورێیانمان کە لە سەر شاخ بوون و لە پاش چەند سەعاتێك چەکدارەکانی ینك هەڵهاتن.

کە چووینە عازەبان و ئەحمەدبرنەو ئالان و حاسێ و قەڵوەزەو کانی بەردینەو دیهاتی شارەزور چەکدارەکانی یەکێتی بە نیازی دەستوەشاند چەندین جار هەوڵیانداو زەرەریانکردو و ژمارەیەك بەدیل گیران و یەکێك لەو چەکدارانەی لە دێی سواری بە برینداری گیراو بردمانە دێی تەپەکەل و بە رۆزەوە تیمارکراو رۆژیك دواتر بەخەڵکی دێ رەوانەی لای برادەرەکانی کرا.

پیاو ئەو پیاوەیە درۆ نەکات چونکە پەتی درۆ زۆر کورتە.

15/9/2020

تـــووتـــی ... محەمەد بۆرزی

تــووتــیــیــەکــەم خــنــجــیــلــەیــە
قــاچــی چــوار پــەنــجــەی هــەیــە

دەنــووکــی ســور و تــیــژە
تــەمــەنــی زۆر درێـــژە

ڕەنــگــی جــوانــەکــەی ســەوزە
حــەزی لــە ســێــو و مــەزە

مــیــوە و گــوێــزی بــەردەمــی
بــۆ قــاچ دەیــبــا بــۆ دەمــی

بــۆ لاســایــی زۆرزانــە
زیــرەکــە و قــســە زانــە

ئــەو کــاتــانــەی دەمــبــیــنــێ
زوو زوو نـــاوم دەهـــێـــنـــێ

محمد برزی

۱۸ / ۸ / ۲۰۲۰